

2-32 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

- **Βαθιά μπαλιά
ώς το Γουέμπλεϊ...**
Κυνηγώντας τη χαρά,
τη διάκριση, την επιβεβαίωση.
Του Αριστείδη Καμάρα
- **Ήταν «οι δικοί μας
άνθρωποι»...**
Του Κ. Ι. Αγγελόπουλου
- **Σκληραγωγία στην αλάνα.**
Του Κωστή Παπαγιώργη
- **Για ένα σόλο
στον χλοοτάπητα...**
Ποδόσφαιρο: το μεγάλο
πλανητικό πάθος.
Του Βάσια Τσοκόπουλου
- **«Τρία κόρνερ,
πέναλι...»**
Του Νικήτα Γαβαλά
- **Το παιχνίδι και
τα παιχνίδια.**
Ο ποδοσφαιρικός μικρόκοσμος
της παιδικής φαντασίας.
Του Χρήστου Μπουλώτη
- **Οι Μανραετοί
του Βορρά.**
Του Βασίλη Τσιμπούση
- **Το ποδόσφαιρο
και ο ποιητής.**
Στάσεις και ενστάσεις
των Ελλήνων ποιητών.
Προσπάθεια καταγραφής.
Του Γ. Μαρκόπουλου
- **Ενας ανεξιχνίαστος ιππότης.**
Τερματοφύλακας:
μια ξεχωριστή παρουσία.
Του Δημ. Χουλιαράκη
- **Τσαμπατζήδες
των γηπέδων.**
Του Φίλιππα Φιλίππου
- **«Δυοβουνιώτης Αρείας».**
Συνειρμικά «ενθυμήματα»
στα «καρέ» της Ιστορίας.
Του Θεοδωρή Γκόνη
- **«Τιτανομαχίες»
στην πρώτη σελίδα.**
Του Ηλία Κανέλλη
- **Λάκης Σοφιανός.**
Ένας «εξτρέμ» σε θέση
σέντερ-φορ.
Του Γιώργου Ζεβελάκη
- **Ποδόσφαιρο και πολιτική.**
Προσεγγίσεις ενός μαζικού φαι-
νομένου από την Αριστερά
(1922-1950).
Του Θανάση Καλαφάτη
- **«Αγιαξ για πάντα».**
Ένα κείμενο του ποιητή **Μανόλη
Αναγνωστάκη.**

*Εξώφυλλο: Η φωτογραφία στο εξώφυλλο α-
πό το εξαιρετο αθλητικό περιοδικό «ΤΑ
ΣΠΟΡ», τεύχος 60, Ιανουάριος 1958 - με τη
λεζάντα «Ποδόσφαιρο σ' αθηναϊκό όρμη».*

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

*Του ύψους και του πάθους... «Μια φωτογραφία ενδεικτική της κοσμοπλημμύρας, η οποία εσημειώθη την παρελθού-
σαν Κυριακήν εις τας Σέρρας», γράφει η λεζάντα της εφημερίδας «Θεσσαλονίκη», της Τετάρτης 23 Φεβρουαρίου
1966. Ήταν Κυριακή 20 Φεβρουαρίου, ο αγώνας ήταν ανάμεσα στον Πανσερραϊκό και τον Ολυμπικό, και το τελικό
σκορ ήταν 1-1. Τη φωτογραφία διέσωσε ο ποιητής Μανόλης Αναγνωστάκης, για το αρχείο του Γ. Ζεβελάκη.*

Το ποδόσφαιρο που αγαπήσαμε

Και ό,τι μάθαμε για τη ζωή από τις παρέες μας μαζί του

ΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ που αγαπήσαμε μπήκε στη ζωή μας τη φθινοπωριάτικη Κυριακή που, κρεμασμένοι απ' το χέρι του πατέρα, περάσαμε από «την άλλη μεριά» της μάντρας, στην αυλή των θαυμάτων της μπάλας.

Τη μέρα που, σπρωγμένοι από το ένστικτο της παράβασης που το λένε περιέργεια, πηδήσαμε τη μάντρα του γηπέδου και βρεθήκαμε στο απαγορευμένο.

Το πρωί μιας Δευτέρας, πριν από την προσευχή, που υποβλήθηκαμε με αξιοπρέπεια αδάκρυτη και αποστομωτική, στην καζούρα όλης της τάξης για την κυριακάτικη ήττα της ομάδας μας. Το απόγευμα ενός Σαββάτου, μετά το σχολείο, όταν οι «μεγάλοι» της Εκκλησίας, που «έβαζαν πόδια» για δίτερμα, μας ξεχώρισαν μέσα απ' το πλήθος και «μας πήραν στην ομάδα τους», μπακότερμα.

Το σούρουπο που, φτάνοντας αργά στο σπίτι, τσακισμένοι απ' το κυνήγι της μπάλας, ακούσαμε απ' τη μητέρα μας εκείνο το αιώσιο: «Περίμενε το βράδυ που θα 'ρθει ο πατέρας σου...», εκείνη τη συγκαλυμμένη απειλή, που κάθε φορά ξυπνούσε μέσα μας όλη την αγανάκτηση του υπόδικου, αλλά που αυτή τη φορά μας άφησε αδιάφορους, γιατί είμασταν α-

κόμα μεθυσμένοι από το «μπράβο» που -αστραφτερό σαν νεόκοπο τάλιρο- είχαμε κερδίσει πριν από λίγο στην αλάνα...

Έτσι ξεκίνησε. Και ακολούθησε ό,τι συνήθως πηγαινει παρέα με τις αγάπες: χτυποκάρδια και λαχτάρεις, γέλια και λύπες, απογευματινά ραντεβού στα κλεφτά που κατέληγαν να πηγαινεις αδιάβαστος την άλλη

Επιμέλεια αφιερώματος:
Κ.ΣΤΗΣ ΓΙΟΥΡΓΟΣ

μέρα στο σχολείο, επιπλήξεις στον εαυτό σου πως δεν θα επιτρέψεις ξανά να σε εκθέσει στον καθηγητή και σ' όλη την τάξη -γιατί ήσουν τώρα και συ μεγάλος, της Εκκλησίας-, διαψεύσεις και μοναχικά κυριακάτικα βράδια, χαρές ουρανομήκειες και ήττες που αντηχούσαν τελεσιδικές, φιλίες που σφυρηλατήθηκαν δυνατές, έχθρες που ορκίστηκαν να μείνουν παντοτινές. Συναισθηματική αγωγή. Προπαιδεία ζωής.

Στο μεταξύ, άλλαζαν όλα γύρω και εντός. Αθόρυβα, ανεπαίσθητα, ανεπιστρεπτή. Όπως συμβαίνει πάντα. Η αντίθεση που αγαπήσαμε σε αλάνες και σε χωματένια γήπεδα τις Κυρια-

κές, με τα μακρινά γραμμόφωνα που διαβεβαίωναν «μην απελπίζεσαι και δεν θ' αργήσει», η αδέσποτη, που όλο αργούσε, άλλαξε γούστα και γειτονιές -ή μήπως είμασταν εμείς εκείνοι που πρώτοι απ' τους φίλους της γειτονιάς μετακόμισαν σε διαμέρισμα;- στα αυτοποτιζόμενα γρασίδια, άρχισε να κάνει παρέες με κάτι άσχετους, ρούχο και παπούτσι φοράει μόνο σινιέ, πηγαινοέρχεται στις Ευρώπες και μόνο στην τηλεόραση βλέπεται πια...

Δεν αξίζει, λένε οι φίλοι. Δεν αξίζει τον κόπο η διαδρομή ως το γήπεδο.

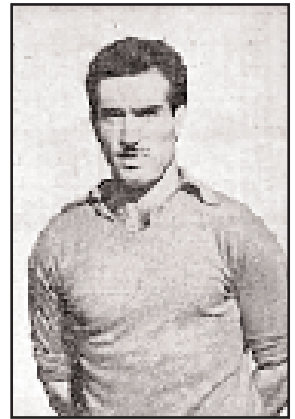
Δεν υπάρχει διαδρομή, θέλουν να πουν, δεν υπάρχει δρόμος πίσω στην αλάνα και στο χωματένιο γήπεδο, στη μάντρα με τα σπασμένα γυαλιά στην κορυφή, στα δέντρα που σκαλώναμε σαν γατιά για να δούμε τον Μανταλόζη, τον Σεραφείδη, τον Δαρίβα, τον Μουράτη, τον Νέστορα, τον Πανάκη, τους Λουκανιδήδες, τον Σιδέρη, τον Υφαντή, τον Σταματιάδη, τον Παπαμανόλη να μας εκπροσωπούν... Και το ποδόσφαιρο που αγαπήσαμε, είμαστε εμείς - και τα πολλά που μάθαμε για τον εαυτό μας και για τη ζωή απ' τις παρέες μας μαζί του.

ΠΑΟΚ Θεσσαλονίκης. Η ενδεκάδα που εκπροσώπησε το σύλλογο στο Πανελλήνιο Πρωτάθλημα Α' Εθνικής Κατηγορίας του 1959-60. «Είναι αδελφό σωματείο με την ΑΕΚ», σημειώνει το περιοδικό «Τα Σπορ», Δεκεμβ. 1959, απ' όπου η φωτογραφία.

«Μέγας Αλέξανδρος» Κατερίνης, ένας «μικρός» που τίμησε το επαρχιακό ποδόσφαιρο και άφησε «όνομα» σε πανελλήνια κλίμακα (φωτ.: περ. «Τα Σπορ», Απρ. 1960 - αρχείο Θεόδ. Δάλλα).

Τάκης Παπουλίδης, ο άσος του Πανιώνιου και της Εθνικής του '50-'60. Εφυγε πρόσφατα. Αφησε εποχή.

Στάθης Τσανακτσίς, ο θρυλικός τερματοφύλακας του Απόλλωνα Αθηνών, όταν μεσουρανούσε, το 1955-60. Είχε ξεκινήσει από τον Ατρόμητο Ιωαννίνων (φωτ.: αρχείο Γ. Ζεβελάκη).

Ο Χριστόπουλος του Ολυμπιακού απειλεί την εστία του Παναθηναϊκού. Γήπεδο Λεωφόρου, 31 Μαΐου 1953, ημιτελικός Κυπέλλου. Είχαν νικήσει με 2-1 οι φιλοξενούμενοι (φωτ.: Βασ. Καρδάση «Ολυμπιακός - Ενα Αρχείο, μια Ιστορία», εκδ. «Μίλητος»).

Νεάπολη Λασιθίου, Κρήτη. Νεαροί «εν στολή» πριν από δίτερμα... «έξι-έξι» (!) στο μικρό γήπεδο της κωμόπολης. Δεκαετία του '30, σε κάθε γωνιά της χώρας ξεφυτρώνουν ομάδες.

Μέσα δεκαετίας του '50. Η «χρυσή» πεντάδα της ΑΕΚ: Λάκης Εμμανουηλίδης, Κώστας Νεστορίδης, Γιάννης Κανάκης, Ανδρ. Σταματιάδης, Γ. Ασημακόπουλος (φωτ.: αρχείο Γ. Ζεβελάκη).

Ανδρέας Μουράτης, ένα όνομα-μύθος. Ηγέτης του Ολυμπιακού και της Εθνικής την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία.

Κώστας Νεστορίδης. Ο «Νέστορας» εν δράσει σε φιλικό παιχνίδι της Εθνικής. Δεκαετία '50 (φωτ.: αρχείο Γ. Ζεβελάκη).

Βαθιά μπαλιά ως το Γουέμπλεϊ...

Κυνηγώντας τη χαρά, τη διάκριση, την επιβεβαίωση

Του Αριστέδη Καμάρα

Η ΓΕΝΙΑ μας, η γενιά μετά την κατοχή και τον εμφύλιο, «μεγάλωσε με το ποδόσφαιρο». Είχε τότε πια ξεθωριάσει το μεγαλείο του στίβου, τόσα χρόνια μετά τις μεγάλες ελληνικές νίκες στους Βαλκανικούς Αγώνες, προπολεμικά. Ετσι, κυρίαρχο άθλημα-θέαμα για όλο το φάσμα των ηλικιών ήταν το ποδόσφαιρο. Το ποδόσφαιρο της αλάνας, της γειτονιάς, των συνοικιακών γηπέδων, των ανεξάρτητων σωματείων, των ενώσεων Ποδοσφαιρικών Ομάδων Αθηνών - Πειραιώς - Θεσσαλονίκης, δηλ. των τριών ενώσεων της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας.

Δύο ήταν τότε οι άξονες ζωής των παιδιών: το σχολείο, πρωινό ή απογευματινό, και, βέβαια, το παιχνίδι, η ατέλειωτη σειρά των ευρηματικών παιχνιδιών. Το ποδόσφαιρο δέσποζε στη δική μας διασκέδαση. Ξεκινούσε απ' τα διαλείμματα του σχολείου, με τις σάκες για γκολπόστ, κατέληγε σε κάποια κοντινή αλάνα και δεν το σταματούσε παρά μόνο η απόλυτη εξουθένωση. Στο σπίτι, πολλές φορές στο βαθύ σούρουπο, μας περίμεναν οι πειθαρχικές κυρώσεις, για να μας μάθουν νωρίς νωρίς ότι στη ζωή όλα, και κυρίως η ευτυχία, έχουν ένα αντίτιμο...

Αυτό το ποδόσφαιρο, το κυνηγητό της μπάλας, της χαράς, της δίψας για διάκριση και επικράτηση, έπλαθε μυστικά τους χαρακτήρες, μάθαινε στο παιδί να λειτουργεί μέσα στο σύνολο, να αγωνίζεται μαζί με άλλους, αλλά και να διεκδικεί την αναγνώριση της ατομικότητός του. Εκεί υπήρχε η φυσική διδαχή που προσφέρει ο αγώνας, υπήρχε η συντροφικότητα, σ' αυτή την τεράστια χούνη της έντασης σφυρηλατήθηκαν φιλίες ακατάλυτες απ' το χρόνο, που η σημερινή εποχή δεν μπορεί να δημιουργήσει. Γιατί, απλούστατα, το ποδόσφαιρο της γειτονιάς ήταν παιχνίδι ανάμεσα σε φίλους, ήταν η χαρά του παιχνιδιού που δεν επιζητεί παρά μόνο τον εαυτό της.

Μέσα απ' αυτό το πανηγύρι της χαράς αναδύθηκαν τα μεγάλα ταλέντα -οι μεγάλοι σολίστες στην Ελλάδα τότε μάθαιναν το ποδόσφαιρο όπως μαθαίνουν οι Λάπωνες να περπατάνε με χιονοπέδιλα-, ιδιοφυείς μοναδικότητες, που δυστυχώς οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής δεν επέτρεψαν να αξιοποιηθούν, ώστε και ο τόπος να βάλει τις βάσεις μιας ποδοσφαιρικής παράδοσης.

Σήμερα, οι συνθήκες παράγουν τον αθλητισμό του σαλονιού, της πολυτέλειας, του παπουτσιού και της φανέλας με τα ειδικά σήματα. Τότε, οι συνθήκες γεννούσαν τον ποδοσφαιριστή που περπατούσε και χιλιόμετρα για να γευτεί σε μια άλλη γειτονιά τη χαρά της αναμετρήσεως, να θησαυρίσει τις εμπειρίες, που ανεπαίσθητα αποτέλεσαν μια ακένωτη πηγή γνώσεως και σοφίας, πολύτιμη

«Η μαγεία από το τεράστιο χρωματιστό πλήθος στις κερκίδες, η αίσθηση της μοναδικότητας εκείνης της μέρας...». Η είσοδος των παικτών του Παναθηναϊκού και του Αγιαξ στο κατάμεστο Γουέμπλεϊ για τη διεκδίκηση του τίτλου του πρωταθλητή Ευρώπης. Λονδίνο, 1 Ιουνίου 1971 (φωτ.: Α. Καλογερόπουλος).

όταν έφτασε και η ώρα των ευθυνών της ζωής. Γιατί ήταν τότε σημαντική η ευθύνη του 18χρονου, που μπροστά του διαγραφόταν ένα μέλλον ζωεφόρο μέσα σε καιρούς δύσκολους και που η ανάγκη τον έφερνε συχνά να πρέπει να αποχαιρέτησε νωρίς την ανέμελη παιδικότητα και να μπει στη βιοπάλη -για τους πολλούς- ή στις σπουδές, παράλληλα με την εργασία - για τους λιγότερους. Σε κάθε περίπτωση, ο χρόνος ήταν πια περιορισμένος, το κυνήγι της κοινωνικής προκοπής έπαιρνε το δικό του, μεγαλύτερο μερδικό, από την πρωτογενή διασκέδαση που ήταν το ποδόσφαιρο της γειτονιάς.

Νεοελληνικές μεταμορφώσεις

Υστερα αναδείχθηκαν τα στοιχεία εκείνα που διαμόρφωσαν τις νέες συνθήκες στον τόπο: η αστυφιλία και η αλλοίωση του χαρακτήρα της πόλης, οι περιορισμοί που αυτή επέβαλε, η εισβολή του αυτοκινήτου και η συνακόλουθη απώλεια της παρθενικότητας των δρόμων, που και σ' αυτούς στήνονταν τα αυτοσχέδια γηπέδα μας - στους χωματόδρομους και στην πρώτη άσφαλτο που βλέπαμε στη ζωή μας παιδιά. Κι αποστερήθηκαν έτσι τα παιδιά το θησαυρό των παιχνιδιών που είχε επινοήσει η εκπληκτική ευρηματικότητα των ανωνύμων και μαζί αποστερήθηκε το ποδόσφαιρο την πιο φυσική του διάσταση.

Μετά το '60, όλα επιταχύνονται. Και το ποδόσφαιρο οδεύει ραγδαία προς την αμοιβή, που έχει ως παρακολούθημά της το κίνητρο του κέρδους, του πριμ, που, όσο κι αν στην αρχή είναι συμβολικό, δημιουργεί σταδιακά τις παρεπόμενες αλλοιώσεις και εκφυλίζεται έτσι η πρωτογενής σχέση ανάμεσα στον αθλητή και το άθλημα. Στις δεκαετίες του '70 και του '80 πλέον έχουμε μια μετάβαση (με ένα μοντέλο που δεν είναι οπωσδήποτε το ιδανικό) στο επαγγελματικό ποδόσφαιρο, με τις στρεβλώσεις και τις παρενέργειες που βλέπουμε σήμερα σε όλο τον αθλητισμό, που πλέον έχει καταστεί επαγγελματικός. Σίγουρα πρόκειται για μια εξέλιξη νομοτελειακή, σίγουρα νιώθουμε ευτυχείς βλέποντας τους Έλληνες αθλητές να διακρίνονται στο εξωτερικό, σίγουρα είναι καταξίωση για το ποδόσφαιρό μας ότι υπάρχουν εκπρόσωποί του σε πολλές και σημαντικές ομάδες της Ευρώπης - σίγουρα επίσης εξακολουθεί να ισχύει αυτό που πολλοί έχουν πει: σε αυτό τον τόπο περισσεύει το ταλέντο, αλλά και η έλλειψη μεθοδικότητας, συστημάτων, οργανώσεως, σωστής δουλειάς.

Κορυφαία συναισθήματα

Το ποδόσφαιρο, αυτό που ήταν και αυτό που είναι, σίγουρα έδωσε, και δίνει ακόμα, στους νέους μερικά από τα κορυφαία προσωπικά τους συναισθήματα. Σε όσους έχουν υ-

πάρξει ποδοσφαιριστές κάποια χρόνια, η πορεία αυτή τους επεφύλαξε πλήθος συγκινήσεων. Μεγάλες, αξέχαστες χαρές αλλά και πίκρες και απογοητεύσεις. Όσο μεγαλύτερο το δόσιμο στο άθλημα και την ομάδα -μην ξεχνάμε ότι κάποτε ήταν τέτοια η ταύτιση του ποδοσφαιριστή με την ομάδα, που ήταν αδιανόητη η μεταγραφή του- τόσο εντονότερα αυτά τα συναισθήματα. Για κάποιον με επιτυχημένη καριέρα, το διάγραμμα της ποδοσφαιρικής του ζωής μοιάζει με το καρδιογράφημα: γεμάτο μεγάλες κορυφώσεις και τεράστια βυθίσματα.

Δυσκολεύεται κανείς να διαλέξει -μέσα από το πλήθος των συγκινήσεων, από τις εντάσεις, τις στιγμές, τις εικόνες- τη μεγαλύτερη χαρά, τη βαθύτερη λύπη. Το δέος που ένιωσε ο ποδοσφαιριστής μπαίνοντας στο κατάμεστο Γουέμπλεϊ, στον τελικό του κυπέλλου πρωταθλητριών Ευρώπης κόντρα στον Αγιαξ, η μαγεία από το τεράστιο χρωματιστό πλήθος -οι πράσινοι του ΠΑΟ, οι κόκκινοι του Αγιαξ- στις κερκίδες, η αίσθηση της μοναδικότητας εκείνης της μέρας φωτίζουν, δεν επισκιάζουν τις μνήμες από την επιτυχημένη ως τότε πορεία της ομάδας, τη μεγάλη επιτυχία του 1-1 στην έδρα της Εβερτον. Στο βιβλίο της ιστορίας της Εβερτον, οι ιστορικοί του συλλόγου σημειώνουν, σαν υπόδειγμα απλότητας και ουσίας ποδοσφαιρικής, το γκολ της ελληνικής ομάδας: ξεκινάει από μια δική μου εκτέλεση φάουλ από την περιο-

χή μας, ένα χτύπημα με τροχιά της μπάλας 65-70 μέτρα, το κεφάλι του Αντωνιάδη στην αντίπαλη περιοχή, εκείνος με μια στον Γραμμό αριστερά του, αυτός με ένα χτύπημα τού περνάει την μπάλα μπροστά, ένα απευθείας βολέ του Αντωνιάδη, η επιτυχία του μοναδικού -από κάθε άποψη- εκείνου τέρματος. Με τέσσερα μόνο χτυπήματα οι μέχρι χθες άγνωστοι ερασιτέχνες γονάτισαν την πρωταθλήτρια Αγγλίας.

Η οποία, για να κυριολεκτούμε, μας είχε λιώσει, καθώς κυριαρχούσε στο γήπεδο κι εμείς στηριζόμασταν σε ένα πάγωμα του παιχνιδιού και σε αντεπιθέσεις.

Η χαρά. Και μετά, η πίκρα της αδικίας από την ισοφάρισή μας με ένα γκολ, για το οποίο ασφαλώς δεν θα πρέπει να νιώθει περήφανος ο Ανατολικογερμανός κ. Κλέφνερ, μεγάλη σφουρίχτρα, βέβαια.

Αξονας ζωής

Ευτύχησα να έχω αγαπήσει το ποδόσφαιρο με πάθος. Αποτέλεσε πράγματι τον έναν άξονα της ζωής μου - όπως η επαγγελματική μου καριέρα αποτελεί τον άλλο. Ευτύχησα να μπορέσω να τα συνδυάσω αυτά τα δυο, το ένα να στηρίζει ιδανικά το άλλο. Μια άσχημη στιγμή στον έναν άξονα εύρισκε πάντοτε το αντιστάθμισμά της στον άλλον. Ίσως να είναι μες στην οικονομία της φύσεως να πρέπει να πατάει ο άνθρωπος σε πολλά επίπεδα για να έχει μια ευρύτερη βάση ζωής. Το ποδόσφαιρο δεν μου το εξασφάλισε απλώς, μου το δίδαξε από παιδί: ο μονοδιάστατος άνθρωπος, που έχει μόνο ένα λόγο υπάρξεως, δεν βλέπει ούτε τον κόσμο ούτε και τον εαυτό του σφαιρικά...

Κάτω από το πολυδιάστατο πρίσμα που χαρίζουν στον άνθρωπο οι εμπειρίες, βλέπω τη συγκίνηση από την παρθενική μου εμφάνιση στην πρώτη ομάδα του Απόλλωνα το 1957, όταν, μαθητής ακόμα, άρχισα να παίζω με τα ιερά τέρατα, με τον αδελφό μου το Γιώργο, με τον Λάμπη τον Σεραφείδη, τους άλλους λαμπρούς συμπαίκτες. Ήταν μια πρωτόγνωρη αίσθηση επιβεβαίωσης, που προσωπικά τη συγκρίνω μόνο με τη μεταγραφή μου, το '61, στον Παναθηναϊκό, με την κατάκτηση τίτλων, τις μεγάλες επιτυχίες στην Ευρώπη, με κορυφαία, βέβαια, τον τελικό του Κυπέλλου Πρωταθλητριών Ευρώπης το 1971 στο Γουέμπλεϊ κόντρα στον Αγιαξ - και σίγουρα τις μεγάλες επιτυχίες της Εθνικής, καθώς η γενιά μου ευτύχησε να δώσει μια αποφασιστική ώθηση στο ελληνικό ποδόσφαιρο και να σταματήσουν οι ήττες με ταπεινωτικά σκορ της δεκαετίας του '50, όταν ποδοσφαιριστές μας πολύ μεγάλης αξίας δεν μπορούσαν να αντιπαραταχθούν με αξιώσεις απέναντι σε ευρωπαϊκές ομάδες πολύ πιο γυμνασμένες, με εμφανή διαφορά φυσικής καταστάσεως και όχι τεχνικής - πράγμα πολύ σημαντικό. Η δική μου γενιά είδε τη γέννηση ενός ελληνικού ποδοσφαίρου πολύ πιο συστηματικού, με αρτιότερη εκγύμναση, με ξένους προπονητές, αλλά και Έλληνες συναδέλφους τους, που δούλεψαν με πολλή αγάπη, ώστε έφτασε το ποδόσφαιρό μας να διεκδικεί μια θέση στο Παγκόσμιο Κύπελλο του 1970 στο Μεξικό. Και πώς να ξεχάσει κανείς την πίκρα από τον αποκλεισμό μας τότε, παρά τις νίκες μας, π.χ. επί της Πορτογαλίας, τρίτης στο παγκόσμιο του '66, με σκορ 4-2,

Η χαριστική βολή στις ελπίδες του Ερυθρού Αστέρα, το γκολ που έστειλε τον Παναθηναϊκό στο Γουέμπλεϊ. Γήπεδο Λεωφόρου, απόγευμα Τετάρτης, 28 Απριλίου 1971, στο 66ο λεπτό του αγώνα: η αριστερή βολίδα του Καμάρα (φωτ.: Α. Καλογερόπουλος).

τα τέσσερα γκολ μας επί της μεγάλης τότε Ελβετίας, κ.λπ. - αλλά και την πίκρα από άδικες αποφάσεις ή από αδόκητους, σοβαρούς τραυματισμούς, που καμιά φορά στερούν από τον ποδοσφαιριστή τη δυνατότητα να συνεχίσει να μετέχει σ' αυτή την ιεροτελεστία.

Ιεροτελεστία

Για μας, πιστεύω για όλους μας, το ποδόσφαιρο ήταν μια ιεροτελεστία που ξεκινούσε από τις «μικρές τελετές» των προπονήσεων και κορυφωνόταν τη μέρα του αγώνα, την πιο γεμάτη μέρα της εβδομάδος, αφού είχαν προηγηθεί όλα τα ιεροτελεστικά στοιχεία, η αυτοσυγκέ-

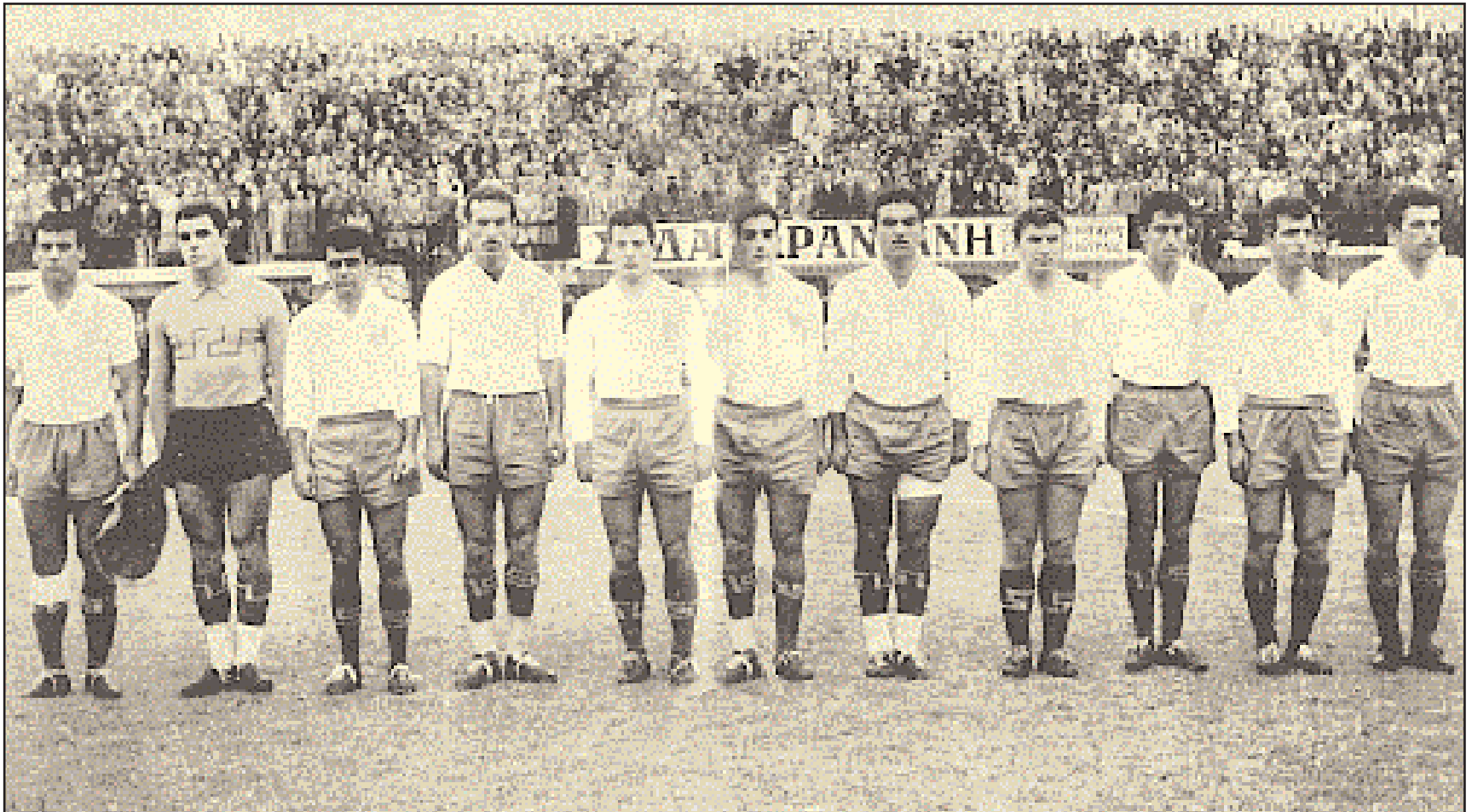
ντρωση, η ψυχική προετοιμασία, για να ακολουθήσει το ολοκληρωτικό δόσιμο, σωματικό και ψυχικό, στα 90 λεπτά του αγώνα.

Δεν εκτιμάς τίποτα αν πραγματικά δεν το βιώσεις. Έτσι μπορώ να καταλάβω γιατί το πάθος των παιδιών για το ποδόσφαιρο τότε δεν ήταν πάντα καλοδεχούμενο από τις οικογένειές μας. Δεν ήταν μόνο η αργοπορία της επιστροφής στο σπίτι, ούτε τα ματωμένα γόνατα κι οι «ανοιγμένες» μύτες από κάποια συμπλοκή, που δεν έλειπε κι αυτή συχνά απ' την αναμέτρηση - ποιος είπε ότι δεν έχουν κι αυτά τη θέση τους στο παιχνίδι της ζωής; Κι αντίστροφα, πώς μπορώ να μην καταλαβαίνω τώρα τον απηνή

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Εννέα λεπτά πριν από τη λήξη του αγώνα, στο Λίβερπουλ, 9 Μαρτίου 1971, ο Αντωνιάδης, με το νούμερο 9 στην πλάτη, σημειώνει το γκολ του Παναθηναϊκού επί της Εβερτον. Οι παίκτες της ελληνικής ομάδας πανηγυρίζουν έξαλλα - και το ρολόι του Γκούντισον Παρκ δείχνει 9 μ.μ. (φωτ.: Α. Καλογερόπουλος).

Η Εθνική Ελλάδος σε μια από τις πιο λαμπρές της συνθέσεις: Κώστας Λινοξυλάκης, Σάββας Θεοδωρίδης, Γιάννης Νεμπίδης, Τάκης Παπουλίδης, Ανδρέας Παπαεμμανουήλ, Γιώργος Σιδέρης, Σωτήρης Αγγελόπουλος, Κώστας Πολυχρονίου, Στέλιος Ψύχος, Κώστας Νεστορίδης, Ηλίας Υφαντής. Πριν από την έναρξη του αγώνα με την Εθνική Γαλλίας (1-1). 1958, 3 Δεκεμβρίου, στη Λεωφόρο (φωτ.: περ. «Τα Σπορ», Ιανουάριος 1959, αρχείο Θεόδ. Δάλλα).

Συνέχεια από την 5η σελίδα

διωγμό απ' τον πατέρα μου, όταν ο μεγάλος μου αδελφός, αριστούχος μαθητής, είχε φτάσει να εγκαταλείψει τις σπουδές του για το ποδόσφαιρο, όπου, ωστόσο, διέπρεψε και ενέπνευσε...

Μέσα από τη μαγική διαδρομή του ποδοσφαίρου των παιδικών χρόνων δεν λείπουν οι εμπνευστές, οι μεγάλοι σολίστες, οι άσοι που μικρά παιδιά στηνόμασαν έξω απ' τις πόρτες του γηπέδου για να τους δούμε να έρχονται, να τους αγγίξουμε, να τους αρπάξουμε απ' το χέρι για να μπούμε μαζί τους στο γήπεδο, αυτοί που για χάρη τους σκαρφαλώναμε στις μάντρες ή στα δέντρα σαν τα γατιά για να τους θαυμάσουμε μέσα στη σκόνη των γηπέδων.

Τα χωματένια τερνέν... Τα μεγάλα σήμερα γήπεδα, της ΑΕΚ, του ΠΑΟ, το Καραϊσκάκη, χωματένια τότε, τα λιγοστά σκαλιά μιας μικρής κερκίδας, τα χαμηλά αναχώματα, οι θεατές σκαρφαλωμένοι στις πλαγιές του, ανεβασμένοι σε πάγκους, σε πέτρες. Το γήπεδο «Ρεκόρ» της Προόδου, δίπλα ακριβώς στην Αχαρνών, μετά τον Αγιο Νικόλαο, το τεράστιο γήπεδο στην Κηφισιάς, μετά την Αγία Τριάδα, εκεί που τώρα περνάει νευρικά η Λεωφόρος – τα λέμε στους νεότερους και δυσκολεύονται να τα πιστέψουν...

Συγκρίσεις

Χωρίς ωραιοποιήσεις – πώς, όμως, να μην κάνεις τις συγκρίσεις; Τους φιλάθλους του '50, τις φAMILίες που πήγαιναν σύσσωμες στο γήπεδο από τις 12 για να δουν τον αγώνα στις 3, τα γεμάτα γήπεδα, το μετρημένο ήθος, την παντελή απουσία των υβριστικών συνθημάτων και της κα-

1968, 11 Δεκεμβρίου. Θρίαμβος της Εθνικής Ελλάδος επί της Πορτογαλίας με 4-2, με γκολ του Μίμη Παπαϊωάννου, του Γιώργου Σιδέρη, του Γιώργου Δέδε και του Τόρες (αυτογκόλ). Στη φωτογραφία, οι Χάιτας, Μποτινός, Παπαϊωάννου, Δέδες, Δομάζος, Σιδέρης πανηγυρίζουν (φωτ.: Α. Καλογερόπουλος).

κογουστίας, το πάθος που ποτέ δεν ξεπερνούσε τα όρια των μικροεπεισοδίων, τα χωρατά, τις γνωστές κηδείες και τις παρελάσεις, όπου όμως υπερτερούσε το χιούμορ – πράγματα αδιανόητα σήμερα. Έχει γίνει πολύς λόγος για την πορεία του ποδοσφαίρου μας, για την εξέλιξη του, τα σκαμπανεβάσματά του, τα προβλήματά του, ιδίως τα τελευταία χρόνια. Έχουν αναλυθεί και εξηγηθεί: το ακριβό εισιτήριο, το φτωχό θέαμα, πάνω απ' όλα η βία μέσα και γύρω από τα γήπεδα, πράγματα που αποθαρρύνουν τους πραγματικούς φιλάθλους.

Έχουμε τώρα την εκρηκτική είσοδο του μπάσκετ μπόλ – μετά το '87 ιδίως, όπου, με γενάρχη τον Γκάλη, η

ιστορία του ελληνικού μπάσκετ παίρνει νέα τροπή. Γιατί το μπάσκετ μας έχει ιστορία και βάθος, μην ξεχνάμε τις μεγάλες ομάδες του '50 και του '60, τη χρυσή πεντάδα του Πανελληνίου, τον Τρίτωνα, τον Παναθηναϊκό, τον Ολυμπιακό, την ΑΕΚ, τον Αρη. Η έκρηξη σημειώνεται λόγω της μεγάλης δημοσιότητας, της τηλεοράσεως, των διαφημίσεων, της μόδας θα έλεγα, από το εξωτερικό.

Κάποια στιγμή το μπάσκετ εμφανίζεται να διεκδικεί τα πρωτεία. Όμως αρκεί μια ευκαιρία – κάθε που το ελληνικό ποδόσφαιρο ανεβαίνει, προχωράει, έχει επιτυχίες, όπως συμβαίνει τα τελευταία χρόνια – για να διαπιστωθεί ότι το ποδόσφαιρο είναι ο αδιαφιλονίκητος βασιλιάς.

Αν το ποδόσφαιρο μοιάζει με τη ζωή – σκληρό όπως αυτή, αλλά όχι ανελήγχο – υπάρχει και μια άποψη που λέει ότι το μπάσκετ μοιάζει με το χρηματιστήριο. Οτι είναι ανηλεές όπως εκείνο – η γρήγορη ανταπόδοση των χτυπημάτων – ότι είναι η νίκη και η εγκατάλειψη, όπου ο ηττημένος φεύγει κατисχυμένος από γήπεδο. Το νοκ-άουτ – πραγματικά, το μπάσκετ μπόλ, σε αντίθεση με το ποδόσφαιρο, δεν δέχεται το ισόπαλο σκορ σε έναν αγώνα... Η αλήθεια είναι ότι με το μπάσκετ έχουμε μια μετάγχιση προτύπων άλλων χωρών, που δεν είναι βέβαιο ότι η κουλτούρα μας ήταν έτοιμη να τα δεχτεί, δεν δένουν με τον ψυχισμό μας. Γι' αυτό ίσως σε μας οι περισσότεροι οπαδοί του μπάσκετ είναι δανεικοί από την ποδοσφαιρική ομάδα του συλλόγου.

Το μπάσκετ είναι, θα έλεγα, ειδικό άθλημα. Συναρπάζει, όπως το ποδόσφαιρο, όμως είναι περισσότερο για παίκτης (αλλά και φιλάθλους) ειδικών προδιαγραφών – η σωματική κατασκευή, το ύψος, έχει πρωταρχικό ρόλο εδώ, ακόμα και κάτω από τη μπασκέτα της γειτονιάς. Ποδόσφαιρο μπορούν να παίξουν και να απολαύσουν άνθρωποι σχεδόν κάθε σωματικής κατασκευής, δεν θέτει εξ αρχής αποκλεισμούς, και του φτάνουν λίγος χώρος πρωτογενής και το φυσικό πάθος της αναμέτρησης για να ξεδιπλώσει τη μαγεία του.

Το ποδόσφαιρο μεγάλωσε περισσότερες από μία γενιές – και μετάγγισε κάτι από την πνοή του στην ενήλικη καθημερινότητά τους, στην περιπέτεια της ζωής τους. Δεν ξέρω αν αύριο θα λέμε το ίδιο για άλλα αθλήματα, ατομικά ή ομαδικά, παρ' όλη την όποια ένταση και γοητεία τους.

Ήταν «οι δικοί μας άνθρωποι»...

Τότε που η διαδρομή ως το γήπεδο άξιζε τον κόπο

Του Κ. Ι. Αγγελόπουλου

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ του ποδοσφαίρου που αγαπήσαμε, κάθε περιοχή της Αθήνας ήταν και «γειτονιά». Η ζωή μέσα σ' αυτήν έφερνε τους ανθρώπους κοντά μεταξύ τους, ιδιαίτερα τα παιδιά, τους έφηβους, τους νεαρούς γενικώς, καθώς οι χώροι για παιχνίδι, βόλτες και διασκέδαση περίσσευαν. Σπανίως τότε οι κοινωνικές τάξεις έπαιζαν ρόλο σοβαρό στη διαμόρφωση της υπαίθριας καθημερινής ζωής μας. Κι όταν επρόκειτο για ποδόσφαιρο –είτε για μπάλα στην αλάνα είτε για κυριακάτικο γήπεδο– εκεί πια το... αταξικό φαινόμενο ήταν απόλυτο!

Δεκαετία '50, αρχές της επόμενης, το ποδόσφαιρο ήταν για όλα σχεδόν τα αγόρια χαρά και λαχτάρα. Στα γήπεδα οι φίλαθλοι ήλιπιζαν τις Κυριακές το καλύτερο για τις ομάδες τους, όπως γεμάτος ελπίδες για καλύτερη ζωή ήταν ο κόσμος τότε –κι ας ήταν ακόμα ανοικτές οι πληγές της άγριας δεκαετίας '40.

Οι παίκτες στο γήπεδο ήταν οι «δικοί μας άνθρωποι». Κι αυτό σήμαινε πως σε κάθε αγώνα, η απόδοση του καθενός, η νίκη και η ήττα δεν ήταν προσωπική τους υπόθεση, αλλά υπόθεση όλων μας. Οι παίκτες, οι ήρωές μας, είχαν να δώσουν «λογαριασμό» στους οπαδούς της ομάδας τις Κυριακές. Οχι γιατί έπρεπε να δικαιολογήσουν τα χρήματα που έπαιρναν (αφού αυτά δεν... υφίσταντο). Η δέσμευσή τους απέναντί μας ήταν η φανέλα που φορούσαν.

***

Το ποδόσφαιρο που αγαπήσαμε ήταν μια Ελλάδα που –πάει καιρός πολυς– δεν υπάρχει πια. Τα γήπεδα μεγάλωσαν, έγιναν απρόσωπα, δεν είναι πια «δικά μας». Οι παίκτες δεν είναι πλέον λαϊκοί ήρωες, δεν συγκινούν τους εραστές του ποδοσφαίρου, η σχέση τους με το κοινό είναι τηλεοπτική, στις εξέδρες ομάδες αγριεμένων «χούλιγκανς» καθορίζουν το σκηνικό. Η μαριίδα του γηπέδου εξαφανίστηκε, βεβαίως, προ πολλού, όπως τόσα άλλα. Τίποτα απ' ό,τι σήμαιναν τα λόγια «πάμε στο γήπεδο» δεν υπάρχει πια. Σαν χθες για εμάς η εποχή της ποδοσφαιρικής «άνοιξης» του '60, αλλά τριάντα και βάλε χρόνια είναι, όπως και να το κάνουμε, πολλά. Αυτό το χθες, όμως, δεν ορίζεται από το χρόνο αλλά απ' τον πλούτο των συγκινήσεων που ζήσαμε τότε στα γήπεδα και έξω από αυτά, βλέποντας μπάλα, παίζοντας μπάλα, επί χρόνια, για ώρες ατέλειωτες.

Ο σημερινός κόσμος του ποδοσφαίρου στη χώρα μας, πολύχρωμος, καλογουαλισμένος, αγκαλιά με τους σπόνσορες, πολυδιαφημισμένος απ' τους πάτρωνες, είναι ένας κόσμος φτωχός σε συγκινήσεις, πληκτικός και ξενέρωτος, όπως τόσα άλλα, βεβαίως, γύρω μας. Το ποδό-

Το γήπεδο της Λεωφόρου για πολλά χρόνια φιλοξενούσε τις διεθνείς συναντήσεις ελληνικών ποδοσφαιρικών ομάδων –και της Εθνικής Ελλάδος– αλλά και όλα τα «μεγάλα» παιχνίδια του πρωταθλήματος. «Για πρώτη φορά γήπεδο με χόρτο στην Ελλάδα», γράφει η λεζάντα που συνοδεύει τη φωτογραφία στο εξώφυλλο του πολύ καλού αθλητικού περιοδικού «Τα Σπορ» – τεύχος 150, Οκτώβριος 1958 (αρχείο Θεόδ. Δάλλα).

σφαιρο που αγαπήσαμε άξιζε σ' αλήθεια τον κόπο κάθε κυριακάτικης διαδρομής προς το γήπεδο. Σκορπίσαμε την αθωότητά μας σε αλάνες και σε γήπεδα, κι αυτό ίσως μας βγήκε σε καλό.

***

Φθινόπωρο 1961. Το πρώτο ματς της νέας ποδοσφαιρικής περιόδου έχει τελειώσει. Κατηφορίζοντας τη λεωφόρο Αλεξάνδρας, πανευτυχείς (και «νικητές» εννοείται) φθάνουμε στην πλατεία Αιγύπτου, κοντά στην οδό Πατησίων. Και εκεί, στο καφενείο, δίπλα στο πεζοδρόμι... πόση χαρά! Καθισμένοι γύρω από ένα τραπέζακι, πεντ' έξι απ' τους ήρωές μας κουβεντιάζουν πίνοντας καφέ και πορτοκαλάδα! (Ενας απ' αυτούς καπνίζει, πράγμα που μας εντυπωσιάζει ιδιαίτερα). Μαζευόμαστε ντροπαλά γύρω τους και τους κοιτάζουμε αμίλητοι με θαυμασμό. Δεν δείχνουν να ενοχλούνται κι αυτό μας δίνει το κουράγιο να στριμωχτούμε για λίγη ώρα δίπλα τους, με ορθάνοικτα τα μάτια και τεντωμένα τ' αυτιά.

Πριν από λίγη ώρα με τη φανέλα του Παναθηναϊκού, ντριπλες, κεφαλιές, σουτ και γκολ, τώρα εκεί μπροστά μας, να ακούμε τη φωνή τους!

— Καλά πήγαμε σήμερα παιδιά, λέει στους συμπαίκτες του ο Του-

μπέλης, κι αυτοί συμφωνούν κουνώντας το κεφάλι...

— Αν συνεχίσουμε έτσι, τραυματισμούς να μην έχουμε, κι εφέτος δικό μας θα είναι, συνεχίζει ο Πανάκης...

Να τ' ακούς αυτά προσωπικώς, σε απ' ευθείας σύνδεση, που λένε και οι σημερινοί τηλεοπτικοί! Τι καταπληκτικά πράγματα θα έχουμε να διηγηθούμε αύριο στο σχολείο, στη γειτονιά! Μπορούσε να έχει ωραιότερο τέλος αυτό το κυριακάτικο απόγευμα;

Τους παίκτες των άλλων ομάδων δεν τους θαυμάζουμε, βεβαίως. Ομως κρυφά συμπαθούμε κάποιους από αυτούς, διότι και πολύ καλά παίζουν και καλό χαρακτήρα δείχνουν στο γήπεδο... Ο Ηλίας Υφαντής, για παράδειγμα, σέντερ φορ του Ολυμπιακού, ανήκει στα καλά παιδιά του αντίπαλου στρατοπέδου. Ποτέ δεν άκουσε «κακές» κουβέντες από τις δικές μας κερκίδες. Συμπαθούμε και το Γιώργο Καμάρα του Απόλλωνος, κι ας στέλνει κατά καιρούς την μπάλα στα δίκτυα μας με τα φαρμακερά του σουτ. Αυτός, όταν ετοιμάζεται να σουτάρει από καλή θέση, μας κόβει την ανάσα. Κι όταν η βολίδα του δεν βρει το στόχο, η ανακούφισή μας εκδηλώνεται με ένα υπογείως φιλικό «ου» δήθεν αποδοκimasίας, για την αστοχία του. Ο Καμάρας κοιτάζει προς την εξέδρα και γελά,

κουνώντας το χέρι σαν να μας λέει: «Αχ, τη γλιτώσατε τούτη τη φορά!»

***

Κόσμος πολυς και βουητό στα πεζοδρόμια της Λεωφόρου. Άλλοι τραβούν προς τους Αμπελοκήπους, άλλοι μπαίνουν στις παρόδους που οδηγούν στα Εξάρχεια, άλλοι κατηφορίζουν προς την Πατησίων. «Μα, πού πηγαίνουν όλοι αυτοί;» ρωτάει η αδαής καλοντυμένη κυρία και η ερώτησή της φέρνει γέλια στους περαστικούς, που μεγαλύτερη ανοησία δεν θα μπορούσαν να είχαν ακούσει εκείνη την ώρα. «Ε, σχόλασε το γήπεδο, μαντάμ», της απαντά ο περιπτεράς, κρύβοντας με κόπο την κατάπληξη του μπροστά στην έκταση μιας τέτοιας άγνοιας.

Δελινό κυριακάτικο στην Αλεξάνδρας. Χορτασμένοι από συγκινήσεις κατηφορίζουμε (Πατησιώτες γαρ) σχολιάζοντας τον αγώνα, με το μυαλό να ταξιδεύει στην επόμενη Κυριακή, δεκαεξάχρονοι, αθώοι και ανέμελοι τόσο, ώστε μια ήττα της ομάδας μας να παίρνει το μέγεθος καταστροφής. Καλά περνάμε στο σχολείο, ωραία είναι η γειτονιά μας, μας αρέσουν τα πάρτι και το σινεμά, αλλά πώς να νιώθεις εντελώς καλά αν ο Παναθηναϊκός δεν κερδίζει; Αν πάλι η ομάδα πηγαίνει καλά, ποιος μπορεί να αμφιβάλει ότι και η εφηβεία μας πάει κι αυτή περίφημα;

Το '50 και το '60, στους επίσημους αγώνες ποδοσφαίρου η βροχή μπορεί να δυσκόλευε τα πράγματα, αλλά όλοι έκαναν ό,τι περνούσε απ' το χέρι τους για να μην πάει στα... αζήτητα η Κυριακή. Στη φωτογραφία, οι φίλαθλοι του αγώνα Κυπέλλου Πάσχα ΠΑΟ - ΑΕΚ (3-1)... εκάλυψαν πλήρως το δικό τους μέρος της ευθύνης (φωτ.: περ. «Τα Σπορ», τεύχ. Ιουνίου 1959, αρχείο Θεόδ. Δάλλα).

Σκληραγωγία στην αλάνα

Μαθήματα ζωής από τη σύνοψη του κοινωνικού βίου

Του **Κωστή Παπαγιώργη**

Συγγραφέα

ΣΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ «Για ποιον χτυπά η καμπάνα», ο Χεμινγκουέι μνημονεύει με τρυφερότητα ένα ισπανόπουλο που, πλαγiasμένο το Σαββατόβραδο, αφουγκράζεται την ξαφνική μπόρα και νιώθει απρηγόρητο στη σκέψη ότι η κυριακάτικη ταυρομαχία θα αναβληθεί εξαιτίας της λάσπης. Ο ουρανός είχε διαψεύσει τις προσδοκίες του. Αλλά και στις δεκαετίες του '50 και του '60 ανάλογες διαψεύσεις ήταν συνηθισμένες για τα σχολιαρόπαιδα των ελληνικών πόλεων και των χωριών.

Οι νεροποντές βέβαια δεν απειλούσαν τη διεξαγωγή ταυρομαχιών, που ήταν άγνωστες στον τόπο μας, αλλά του ποδοσφαίρου, και δη της γειτονιάς. Στους επίσημους αγώνες του αθλήματος, η βροχή μπορεί να δυσκόλευε τα πράγματα, αλλά τα ματς κατά κανόνα διεξάγονταν έστω και υπό συνθήκες λασπομαχίας. Πλην όμως στην αλάνα οι όροι ήταν διαφορετικοί. Η δυσκολία δεν αφορούσε τη λάσπη, οικεία στα παιδιά, αλλά τα ρούχα. Πώς να παίξει ένα παιδί δέκα χρόνων μέσα στη λασπουριά και κατόπιν -κατά το σύρροπο- να εμφανιστεί μπροστά στους δύσθυμους γονείς σάμπως να βγήκε μέσα από το βουρκάρι;

Οι μανάδες τότε έπλεναν στη σκάφη, τρίψε τρίψε με το χέρι χρησιμοποιούσαν βρόχινο νερό, πράσινα σαπούνια, και έβαζαν επιπλέον αλυσίβα και λουλάκι. Κάθε οικογένεια είχε πολλά παιδιά, σε αντίθεση με τις αλ-

λαξιές, που ήταν ελάχιστες. Καινούργια ρούχα πού να βρεθούν; Ο μικρός της οικογένειας έπαιρνε τα αποφόρια του προηγούμενου αδελφού, κι αυτός το ίδιο μέχρι τον πρωτότοκο. Ως εκ τούτου τα περισσότερα ρούχα -παντελόνια, πλεκτά, φανελάκια, κάλτσες, σακάκια- ήταν διπλοπαλωμένα και γυρισμένα.

Κάποιο βασικό ρόλο έχουν παίξει η σκάφη και τα άγρια μαλώματα των μανάδων στο ελληνικό ποδόσφαιρο. Όταν το παιδί επέστρεφε ξεθεωμένο, καταλερωμένο, με σχισμένο ρούχο, οι πρώτοι αναθεματισμοί παρέπεμπαν κατ' ευθείαν στην ένδεια της οικογένειας - το μόνιμο θέμα. «Τι

χάλια είναι αυτά; Με τι ρούχα θα πας αύριο στο σχολείο; Και τα παπούτσια; Τι κουρέλια είναι αυτά; Πώς θα πας την Κυριακή στην εκκλησία, ξυπόλητος...»

Ξυπόλητος στην εκκλησία κανείς δεν έμπαινε, αλλά τα παπούτσια αποτελούσαν την πρώτη σκοτούρα. Ήταν ακριβά, μετά τα πρώτα σολιάσματα δεν φοριούνταν, γι' αυτό και στην αλάνα η μόνιμη σπαζοκεφαλιά ήταν κάτι σόλες που ξεκαρφώνονταν, κάτι πρόκες που μάτωναν την πατούσα, κάτι τακούνια που ξεκόλλαγαν, κάτι μπότες που «γέλαγαν» του καλού καιρού και άφηναν να φανούν τα δάχτυλα με την τρύπια κάλ-

τσα. Συνηθισμένο ήταν και το θέαμα παιδιών που έπαιζαν με ένα παπούτσι για να εξοικονομήσουν το άλλο.

Το ποδοσφαιρικό τάγμα, πάντως, έστω και απόδοτο ή μονοσάνταλο, επέμενε τυφλά. Πολλά παιδιά έβγαζαν τα παπούτσια τους για να τα προφυλάξουν κι έπαιζαν ξυπόλητα. Έβγαζαν ακόμα και τη σαρκοφάνελα για να τη φορέσουν μετά καθαρή. Γυμνός μπορεί να πληγωθείς, να συρθείς και να ματώσεις, αλλά κρυβόσουν από την οικογένεια. Αφού λοιπόν κανείς δεν σκεφτόταν ούτε γι' αστείο να λείψει από τη γιορτή, τα μικρά ματς διεξάγονταν αδιακρίτως συνθηκών. Βρέξει, χιονίσει. Παρά την οικογενειακή Οχράνα -πολλές μανάδες και ενίοτε αδελφές κυνηγούσαν τα βλαστάκια με τα σκουπόξυλα- όλοι έβρισκαν τρόπο να φωνάζουν «παρών» στην κρίσιμη ώρα.

Φυσικά το ποδόσφαιρο δεν μονοπωλούσε τις παιδιές. Υπήρχε το ξυλίκι, το καρφωτό, οι γκαζές, ο πετροπόλεμος, τα σαράντα κόσκινα, το λουρί της μάνας, η ντάμα, τα πεντόβολα, ο σαλίγκαρος, το σχοινάκι, το κουτσό, τα λακκουβάκια, παιχνίδια όλα αυτά που παίζονταν ακόμη και με δύο τρία πρόσωπα, ακόμα και με κορίτσια σε αυλές, υπόστεγα ή εγκαταλειμμένα οικήματα.

Τίποτε απ' όλα αυτά δεν άντεχε τη σύγκριση με το ποδόσφαιρο. Ήταν παιχνίδια που έβγαλαν πέρα χωρίς μεγάλη σωματική κίνηση.

Οι παίκτες καθόντουσαν κάτω ή σε κανένα τοίχιο -όπως στην ντάμα ή στα πεντόβολα-, άλλαζαν απλώς θέσεις - όπως στα γκαζάκια ή στο καρ-

Οι μεταλλάξεις της αλάνας «καθ' οδόν» προς τη μεταμόρφωσή της σε... σαλόνι: η «Περιβόλα» στους Αμπελόκηπους, διαμορφωμένη, μεσοπολεμικά, σε «Ξερό» γήπεδο με υποτυπώδη γκολπόςτ. Θα αποκτήσει κερκίδες και χόρτο το '50 και θα λέγεται πλέον γήπεδο του Παναθηναϊκού Α.Ο. «Απόστολος Νικολαΐδης». Τέλος θα στρωθεί με μοκέτα, για της ανάγκες μιας ιδιωτικής ακαδημίας ποδοσφαίρου. Ο *tempora, o mores...*

φωτό. Τι σχέση είχαν όλα αυτά με τη ζούρλια που προκαλούσε η μπάλα; Αφ' ης στιγμής κάποιος την έφερνε στην αλάνα και την κλωτσούσε ψηλά, για μεγαλείο, όλοι παράταγαν τα πάντα και έτρεχαν σαν να τους καβάλησε ο διάολος.

Ο κάτοχος της μπάλας –μιστό πρόσωπο εξ ορισμού– είχε διακεκριμένες εξουσίες, χώρια που ανά πάσα στιγμή μπορούσε να αποχωρήσει μαζί την «εκλεκτή» του και να αφήσει τους πάντες σύξυλους. Γενικά οι μπάλες –στα χωριά τουλάχιστον– ήταν ακριβοθώρητες, για να μην πούμε ότι ο παιδόκοσμος τις ήξερε μόνο ζωγραφιστές ή εξ ακοής. Συνήθως παιζόταν κλωτσοσκούφι: ένα λαστιχένιο τόπι, μια πάνινη σακούλα παραγεμισμένη με κουρελόπανα, ενίοτε μια χοντρή κάλτσα με γνάφαλα από μαξιλάρι. Ακόμα και τενεκεδόκουτα από γάλα Νουνού επιστρατεύονταν σε ώρες μεγάλης δυσπραγίας.

Αξίζει ιδιαίτερας μνείας η εικόνα που παρουσίαζε η μπάλα μετά ένα διάστημα μερικών μηνών. Μπάλες με βαλβίδα –κλεισμένες στον εαυτό τους σαν τις σημερινές και καταστρόγγυλες– τότε δεν υπήρχαν. Όσες κυκλοφορούσαν στο εμπόριο –οι περιδάλητες «τρίφυλλες»– είχαν σαμπρέλα μέσα με λαιμό, τον οποίο έδεναν μετά το φούσκωμα, τον έσπρωχναν στα εσωτερικά τοιχώματα και μετά, με το πέτσινο κορδόνι, έσφιγγαν τα χείλη της μπάλας, όπως περίπου το παπούτσι, για να κλείσει και να πάρει το σχήμα της.

Αυτή ήταν η ιδεώδης κατάσταση βέβαια, γιατί συνήθως η μπάλα τρυπούσε από κάποιο αγκάθι, πέταγε «βυζί», ξεφούσκωνε ή φθειρόταν σε βαθμό που να μην γκελάρει. Κάποιες γενιές παιδιών, μετά τον πόλεμο, δεν θα πρέπει να κλώτσησαν ποτέ κανονική μπάλα. Αλλά ποιος νοιαζόταν; Απαξ και έμπαιναν οι πέτρες, αντί για δοκάρια, και γινόταν η μοιρασιά, το ποδόσφαιρο βασίλευε – στην αλάνα και, κυρίως, στις παιδικές καρδιές.

Μικροί - Μεγάλοι

Σε αυτές τις ένδοξες συγκρούσεις, ένα από τα δημιουργικά μυστικά ήταν ότι μετείχαν παιδιά πολλών ηλικιών. Από εξάχρονα ίσαμε δεκαπεντάχρονα και δεκαεπτάχρονα. Αυτή η αυτοσχέδια μίξη έπλαθε ένα εκρηκτικό παιδαγωγικό υλικό. Ποιος μπορεί να ξεχάσει τι σήμαινε «διαφορά ηλικίας»; Ο μεγαλύτερος, μέσα στον κόσμο των ανηλίκων, πριν απ' όλα ήταν σωματικά υπέρτερος. Πιο ψηλός, πιο ψωμωμένος, με άλλη φωνή και άλλες κινήσεις.

Σε ένα παιχνίδι ανάμεσα σε εφτάχρονα η γοητεία μπορεί να μη λείπει, αλλά όταν η αναμέτρηση φέρνει ένα εφτάχρονο αντιμέτωπο (ή συναγωνιζόμενο) με ένα δεκαπεντάχρονο, το αγώνισμα ραγίζει καρδιές. Οι μεγάλοι πρωτοστατούσαν, είχαν όλες τις πρωτοβουλίες και οι μικροί, με μικρομέγαλο πάθος, έπρεπε να υπερβούν τον εαυτό τους και να φανούν αντάξιοι των προσδοκιών.

Το ψυχαγωγικό πνεύμα της αναμέτρησης, με άλλα λόγια, κατερχόταν κρουνηδόν από τα πάνω· από τα τριχωτά πόδια, τα ανατέλλοντα υπογένεια, τη χοντρή φωνή, απ' όλους αυ-

Λασπομαχία στο γήπεδο Καραϊσκάκη. Εδωσε τον καλύτερο εαυτό του ο τερματοφύλακας της Δόξας Δράμας Π. Μπούνταρης, στον αγώνα της 15 Μαρτίου 1959 με τον γηπεδούχο Εθνικό, και κράτησε αλώβητη την εστία του: Εθνικός – Δόξα 0-2, σε πείσμα της βροχής.

τούς που έκαναν χωρίστρα, είχαν καθρεφτάκι και τσατσάρα στην τσέπη και έφτυναν το σάλιο μακριά, περνώντας το μέσα από τις κλειστές οδοντοστοιχίες. Το Πάσχα, οι μεγαλύτεροι έκαιγαν τον Ιούδα· στις μουνταρίες, αυτοί άρπαζαν τα χάρτινα νομίσματα –δραχμές και πενηνταράκια– που άφηνε ο πρόεδρος της κοινότητας από έναν όχτο. Κατά φυσική συνέπεια, οι μικροί αντέγραφαν κάθε τους κίνηση και φλέγονταν από τη λαχτάρα της μίμησης.

Το απλό δικαίωμα να παίξεις μαζί με τους μεγάλους, να λακτίζεις την μπάλα, έθετε αυτομάτως σε κίνηση τον πιο σκληρό νόμο της συνύπαρξης. Ένα παιδί μονάχο στην αλάνα τι μπορούσε να κάνει; Μονάχα μέσα στην πολυκέφαλη συντροφιά έβρισκε κάτι από τον εαυτό του. Με τους πολλούς ήταν ένας, μόνο του δεν ήταν τίποτε. Το συσσίτιο της «αναγνώρισης» διανεμόταν εκεί, μέσα στα χώματα και στις πέτρες.

Εξάλλου στην αλάνα είχαν όλοι την ευκαιρία να αντιστρέψουν τη βαρετή ιεραρχία του σχολείου. Τι σήμαινε καλός μαθητής; Ένας παπαγάλος που δεν άφηνε κουβέντα του δασκάλου να πέσει κάτω. Πού να περάσουν οι παπαγάλοι στο ποδόσφαιρο. Τα βουτυρόπαιδα υστερούσαν καταφανώς και μάλιστα έφευγαν πολλές φορές κλαίγοντας καθώς αντιμετώπιζαν την εκδικητική υπεροχή κάποιων παιδιών από πολύ φτωχές οικογένειες που έβγαζαν το άχτι τους.

Ενώ στο προαύλιο του σχολείου κάθε κίνηση μεσιτευόταν από την παρουσία του δασκάλου (Κύριε, με έφτυσε· Κύριε, με έβρισε) στην αλάνα επιστάτης δεν υπήρχε. Τα ψέματα τελειωναν και καθείς έπρεπε να υπε-

ρασπίσει τον εαυτό του. Οι αναμετρήσεις ήταν αούδοτες και εν απουσία πάσης επιδιαιτησίας. Δεν ήταν λοιπόν περιέργο που ερχόταν στην επιφάνεια όλη η απωθημένη αγριότητα. Η οποία ήξερε να μείνει αξέχαστη στα θύματά της.

Πέντε και μπακότερμα

Κατά κανόνα δεν υπήρχαν εκτεταμένοι χώροι όπου θα μπορούσαν να κινηθούν ενδεκαμελείς ομάδες. Αυτό δεν έστεκε ούτε σαν φαντασίωση. Οι διαθέσιμες αλάνες ήταν μικρές, κάτι παρατημένα οικοπέδα, κάτι χωράφες ή πλατείες, συχνά με φυσικά εμπόδια –κάποιο δέντρο, κάποια βρύση, μια δεμένη κατσίκια ή ένα κοτέτσι στην άκρη– και χωρούσαν ομάδες πέντε ή έξι παικτών από κάθε μεριά.

Η επιλογή των παικτών γινόταν ε-

πιτόπου· οι αρχηγοί «έβαζαν πόδια» ή έστριβαν τη δεκάρα και το δεξιόλεγμα άρχιζε από τους καλύτερους. Πρώτα οι μεγάλοι, ύστερα η αθερίνα. «Παίρνω τον Στράτο», «Παίρνω τον Θύμιο». Καθορισμένες θέσεις ασφαλώς δεν υπήρχαν, εκτός από του τερματοφύλακα, που είχε τη δική του ιστορία. Από τους καλούς κανείς δεν ανεχόταν να «κάτσει τέρμα». Σπανίως έπαιζε μπακότερμα. Κι αυτό για λίγο.

Δυσμενή μετάθεση στη θέση του τερματοφύλακα έπαιρναν κάτι παρακατιανοί, κάτι χοντρομπαλάδες που δεν μπορούσαν να τρέξουν (καμιά φορά και κορίτσια...), κάτι σοκολατόπαιδα, που σπανίως έκαναν πλονζόν και έβαζαν τα κλάματα κάθε φορά που έτρωγαν την μπάλα στην κοιλιά ή στο πρόσωπο. Παρά την κρισιμότητα της θέσης, κανείς δεν την ήθελε. Όλοι λαχταρούσαν να παίξουν κυνηγοί. Ακόμα και τα μπακί ήταν παίκτες δεύτερης κατηγορίας.

Εφόσον δεν υπήρχε διαιτητής, η περισσότερη ώρα περνούσε με διαπληκτισμούς, κοκορομαχίες και σπρωξίματα για το αν η μπάλα ακούμπησε στο χέρι ή –κυρίως αυτό– αν, παρότι πέρασε πάνω από τα χέρια του τερματοφύλακα, ήταν όντως τέρμα. Δοκάρια δεν υπήρχαν ούτε βέβαια φιλαλήθεια. «Καρφώθηκε στο γάμα!» έλεγε ο δράσης. «Αντε μωρή ψ... του κόκορα», απαντούσε ο αντίπαλος. Η αδικία και το παράπονο παραμόνευαν, αλλά ποιος λέει ότι δεν τα χρειάζεται κι αυτά ένα παιδί για να μεγαλώσει;

Δuo χαρές μαζί δεν κάνει, όπως λένε. Δέκα χαρές μαζί όμως και δέκα λύπες, κάνει και παρακάνει. Ξαμολημένο, με λυμένους τους ζυγούς, το παιδί –μακριά από οικογένεια και σχολείο– είχε την ευκαιρία να πολεμήσει ψυχή τε και σώματι, να αδικήσει και να αδικηθεί, να προσβάλει και να προσβληθεί. Μόνο εκεί, μέσα στη χάβρα, στις κλωτσιές και στα φριχτά παράπονα έβαζε χρόνια και ψυχανεμιζόταν τον εαυτό του.

Χωρίς καμιά υπερβολή, στη μικρή κονίστρα (όντως, η κόνις περίσσειε...) το παιδί ανακάλυπτε το βάρος της διαφοράς του από τους άλλους και του ακατάλυτου δεσμού που το κρατούσε δέσμο της παρουσίας τους. Πριν απ' όλα, την αίσθηση του «εμείς» και του «εκείνοι».

Συνέχεια στην 10η σελίδα

Απ' το απίστευτο πανηγύρι της χαράς στην αλάνα, απ' τις χιλιάδες ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις που κάηκαν σαν θυμίαμα στο βωμό της στρογγυλής θέας, σε πέτρες και σε χώματα, ελάχιστες απαθανάτιστηκαν από το φακό κάποιου ερασιτέχνη, τυχαία. Εδώ, μια παρέα παιδιών από τη Λευκάδα και οι «αντίπαλοί» τους, τα παιδιά του χωριού Εξάνθεια, πριν από τον αγώνα τον καλό. Λευκάδα, Ελλάδα, 1956.

Συνέχεια από την 9η σελίδα

τερικά, τίποτα δεν πιστοποιούσε τη διαφορά. Ούτε εμφανίσεις υπήρχαν ούτε κάποια άλλη ομοιότητα – έστω ταξική. Αλλά το πνεύμα του αγώνα ήταν διχαστικό. Χωρίς φίλους και εχθρούς δεν τελεφερούσε.

Τα μυστικά της αντιδικίας

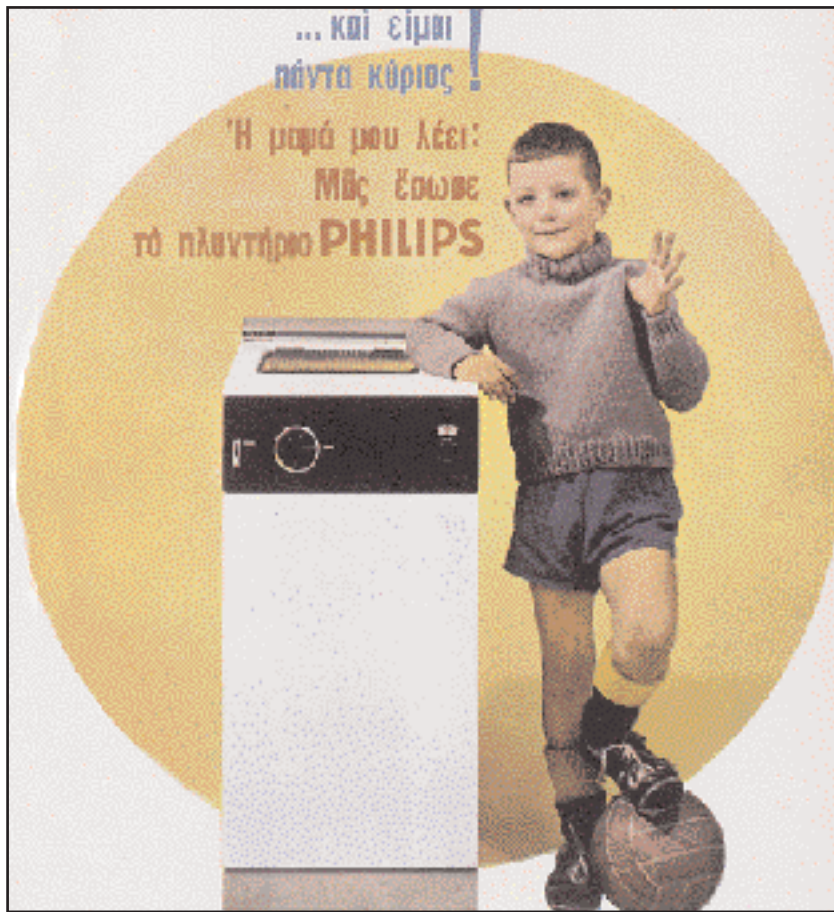
Το φρόνημα του συμπαίκτη και του αντιπάλου σχηματιζόταν αυτοσχεδίως και ακαρεί. Για μία, ενίοτε δύο και τρεις ώρες συνεχόμενες, οι τρυφεροί βλαστοί έστηναν μια «αδελφοκτόνο» έριδα για να σπουδάσουν εμπράκτως και εν θερμώ τα μυστικά της αντιδικίας και της προσωπικότητας. Πέρα από τη συγκεκριμένη επίδοση στην ποδοσφαιρική τέχνη, εκείνο που μέτραγε ήταν οι πολλαπλές ατελείς προσπάθειες, αυτές που αναγκάζουν τον παιδικό ψυχισμό να αναδιπλωθεί και να απαντήσει. Το έλλειμμα, η αδυναμία, το επιθυμητό ήταν οι μούσες της αλάνας.

Δεν υπήρχε επίγνωση, ωστόσο η συμπάθεια και η αντιπάθεια εμφανίζονταν με κραυγαλέα συμπτώματα. Κάθε χαμένη μονομαχία του «δικού» μας, κάθε κάζο ή γκάφα βάραινε πιεστικά στο ηθικό ολόκληρης της ομάδας. Δεν ήσουν ένας, όπως στην τάξη όπου η ματιά του δασκάλου σε απομόνωνε, ήσουν ένας από τους έξι. Ως εκ θαύματος δηλαδή, ο κλειστός συγκινησιακός κόσμος του ανήλικου διευρυνόταν καταγιστικά για να αντεπεξέλθει στις νεοφανείς ψυχικές ανάγκες του παιχνιδιού.

Να ακούς το όνομά σου την ώρα του παιχνιδιού ήταν μια αξεπέραστη ηδονή. «Στράτο, δες με», «Διονύση, έφυγα». Δεν ήταν μια άχρωμη προσφώνηση. Με το προσκλητήριο του άλλου γεννιόσουν επί τόπου, σάμπως να βγήκες μέσα από τη γη. Αν σε κείνο το σημείο που σε καλούσε η κίνηση της σφαίρας δεν ήσουν εσύ – ίδιος και διαφορετικός από τους υπόλοιπους – για να συνεχίσεις την κοινή προσπάθεια, πώς θα μάθαινες πως υπάρχουν; Οι άλλοι σου έδιναν υπόσταση με μια ματιά, με μια μόνο λεξούλα, αναγνώριζαν την παρουσία σου – σου πρόσφεραν ταυτότητα για να ζήσεις και να βάλεις χρόνια.

Διαιτητής σφυρίζει για το εναρκτήριο λάκτισμα σε ποδοσφαιρικό αγώνα μεταξύ κολεγιακών ομάδων. Καρτ-ποστάλ του τέλους του περασμένου αιώνα.

Ελλάδα, 1966. Με την αντιπαροχή η χώρα είχε ήδη εισέλθει στην εποχή του «διαμερίσματος με θέα» προς τις ασφαλτοστρωμένες λεωφόρους που είχαν καταπατήσει και τα τελευταία δικαιώματα της αλάνας. Με την έλευση του ηλεκτρικού πλυντηρίου ρούχων, η κουλτούρα «της σκάφης και της αλυσίβας» αφανίστηκε. Οι μανάδες ανέπνευσαν ανακουφισμένες, το ποδόσφαιρο της γειτονιάς εξέπνευσε αμετάκλητα και το αλάνι της ελευθερίας έγινε για «πάντα κύριος»! Διαφήμιση στο περιοδικό ΕΙΚΟΝΕΣ, 28 Οκτωβρίου 1966.

Περιττό να πούμε ότι η προσφώνηση που συνοδεύονταν και από κανένα λαχανιασμένο «μπράβο» αν ξεστομιζόταν από κάποιο μεγαλύτερο, είχε την πατριαρχική «βούλα». «Το είπε και ο Στράτος ρε... μαλ...σμένο!...» Οι μεγάλοι, κατά κανόνα, ήταν εγωκεντρικοί, υπερόπτες, δεν χαρίζονταν με καμιά Παναγία. Ίσως γι' αυτό αν κάποιος από αυτό το χρυσό γένος σου εμπιστευόταν μια μπαλιά και την έφερνες σε πέρας, ήταν σαν να σε κερνάει αθάνατο νερό.

Με ισχυρά κόκαλα, φοβερό σουτ και ικανοί για κεφαλιές, οι μεγάλοι δεν πρωτοστατούσαν απλώς, αλλά χειραγωγούσαν και την ανέλιξη του εν γένει δράματος. Ο αναπόδρατος

τσακωμός τού ανήκε εξ ολοκλήρου. Δύο «σπόρια» τι καυγά να κάνουν; Τα χώριζαν, τα επιτιμούσαν («άντε μωρή πορδή...») και το παιχνίδι συνεχιζόταν. Αλλά όταν θιγόταν ένας από τους εκλεκτούς, είχε το αναφαίρετο δικαίωμα της πολυσήμαντης διακοπής. Αίφνης, πετούσε την μπάλα στο πρόσωπο του άλλου και άρχιζαν οι κλωτσιές, οι μπουνιές και το κορδόνι από τις γνωστές βρισιές.

Γενικά ήξεραν πότε θα θυμώσουν, πάνω σε ποιον θα ξεσπάσουν, και κυρίως ήξεραν να χυδαιολογούν. Μπορεί να πει κανείς ότι η αλάνα ήταν αυτοπροσώπως παρούσα όταν άρχιζε το φροντιστήριο του υβρεολόγιου. Τι χορταστικές βρισιές! Τι βαριές λέξεις που κουδούνιζαν μέσα στο κεφάλι των μικρότερων! Αυτοί μπορούσαν να ξεχάσουν ακόμα και τη μάνα τους, αλλά τα βρισίδια τα κατέγραφαν σε μυστικό εγκόλπιο.

Ψυχοδράματα

Ενα παιχνίδι που απαιτεί βία, κραυγές, συγκρούσεις σώμα με σώμα δεν νοείται χωρίς καυγά και ξεσπάσματα. Οι χειροδικίες είναι το άλας των ομαδικών αθλημάτων. Τα ψυχοδράματα λοιπόν ήταν πολλά. Παιδιά που έκλαιγαν. Αλλά που απομακρύνονταν και, όταν έφταναν σε απόσταση ασφαλείας, αράδιαζαν στεντορίως όλες τις ντροπές της οικογένειας του θύτη. Αλλά πάλι, που «έκοβαν», για να μην ξαναμιλήσουν ή ορκίζονταν ότι δεν ξαναπαίζουν. Αλλά το παιδί –σαν τον ζηλιάρη– ξεχνάει εύκολα. Η ευφροσύνη της επιβίωσης γιάτρευε όλες τις πληγές. Την άλλη μέρα –όλοι καινούργιοι, όλοι ορκοπάτες– έδιναν «παρών», έστω αποφεύγοντας το

βλέμμα των χθεσινών αυτοπτών και αυτήκων μαρτύρων.

Παρά τις «ανησυχίες» του ύπνου και κάποια «δώρα» της νύχτας, θηλυκή παρουσία δεν υπήρχε ακόμα, η οικογένεια ήταν γκέτο, φτώχεια και περιορισμός – τι άλλο απόμεινε εκτός από την αλάνα; Σε σύγκριση με το σχολείο, η αλάνα υπερείχε συναρπαστικά. Όταν ο μαθητής γύριζε από το σχολείο, η μάνα ρώταγε: «Τι μάθατε σήμερα;» Όταν όμως, επέστρεφε από την αλάνα κατάκοπος και με σχισμένο ρούχο, η μάνα ούρλιαζε: «Με ποιον τσακώθηκες πάλι;» Η διαφορά ήταν συντριπτική.

Από αμιγώς αγωνιστική σκοπιά τώρα, το θέαμα δεν παρουσίαζε τίποτα το ιδιαίτερο. Όταν κάποιο παιδί –που ανάρρωνε από μια ασθένεια, που είχε σπάσει το χέρι ή φορούσε τα κυριακάτικα του– έμενε στην άκρη και παρακολουθούσε, το ματς δεν το ενθουσίαζε. Τι έβλεπε για την ακρίβεια; Ενα τρελό, φωνακλάδικο σμήνος συνομηλίκων που –χωρίς θέσεις, χωρίς διάθεση συνεργασίας, χωρίς αλληλοκάλυψη– κυνηγούσαν την μπάλα όπου ήθελε βρεθεί.

Για τους απέξω το θέαμα ήταν φτωχό· μέσα στον αγώνα, αντίθετα, όλα άλλαζαν. Η προσπάθεια, η καυτή ανάσα του άλλου που σε καταδίωκε, θέρμαιναν την καρδιά και έκαναν το αίμα να κοχλάζει. Το γόητρο, η μανία της υπεροχής, ο τρόμος της ήττας δεν ήταν ιδέες, αλλά χειροπιαστά δαιμόνια. Το ακατάλυτο κίνητρο ήταν ότι το παιδί δεν είχε διδαχθεί τίποτα ποδοσφαιρικό· όλα τα μάθαινε μόνο του. Εκεί ήταν η δική του περριοχή.

Φυσικά όλο και κάποιος έσκαγε μια πονηρή ντρίπλα, όλο και κάποιος έκανε μια ηρωική κούρσα, τους περνούσε όλους, τους πετύχαινε το πολυπόθητο γκολ. Αλλά οι προσπάθειες ήταν μεμονωμένες και σπανίως είχαν την απαραίτητη αλληλοβοήθεια. Ο καθένας ήθελε την μπάλα για την πάρτη του, δύσκολα την έδινε και δύσκολα συγχωρούσε το λάθος του συμπαίκτη. Η λέξη «ατομιστής» ήταν η πιο γνωστή στην αλάνα.

Πώς να μην είναι, όταν αυτό το αίσθημα –οι άλλοι να μαγειρεύουν για να φας εσύ– αποτελούσε την πιο διαδεδομένη συγκίνηση εκείνων των ηλικιών; Μόνο τυχαίο δεν είναι το γεγονός ότι το foot ball επινοήθηκε στη γηραιά και σοφή Αλβιόνα, όπου ευδοκίμουν τα κολέγια. Οι έντεκα παίκτες, καθιερωμένος αριθμός ανά την υφήλιο, αντιστοιχούσαν στους έντεκα μαθητές που περιελάμβανε ο κάθε κοιτώνας. Ενας πεπειραμένος παιδοτρίβης, ο οποίος θέλει να προσφέρει συμβολικά μια πρόγευση ζωής στα φιντανάκια, τι άλλο μπορεί να σκεφτεί από αυτό το ομαδικό άθλημα που μοιάζει με σύνοψη του κοινωνικού βίου;

Στην κονίστρα ανακαλύπτεις το σώμα σου και το σώμα των άλλων, μαθαίνεις να πιάνεσαι από τ' άντερά σου και να κάνεις την προσδοκία κίνητρο. Ακόμα, διδάσκεσαι τις σκληρές αλήθειες της υπεροχής και της παραδοχής των άλλων. Οποιοι διακρίνεται κάνει τους άλλους δυστυχείς, όποιοι υστερεί χαρίζει χαμόγελα.

Κλωτσώντας ένα πέτσινο ασκί με αέρα, μαθαίνει κανείς σιγά σιγά τις αξίες.

Για ένα σόλο στον χλοοτάπητα...

Ποδόσφαιρο: το μεγάλο πλανητικό πάθος

Ο Πελέ πανηγυρίζει την κατάκτηση του Παγκοσμίου Κυπέλλου το 1970 από τη Βραζιλία. Ο Εντσον Αράντες ντο Νασιμέντες, όπως είναι το πραγματικό του όνομα, μάγεψε με το παιχνίδι του γενιές και προσηλύτισε εκατομμύρια στη λατρεία της στρογγυλής θεάς.

Ντιέγκο Μαραντόνα, «το χέρι του θεού». Κορυφαίος ανάμεσα στους κορυφαίους ποδοσφαιριστές όλων των εποχών. Το τεράστιο ταλέντο του συγκρίνεται μόνο με το ακόρεστο πάθος του για μπάλα. Χάρη στα πέντε δικά του γκολ -ανάμεσά τους και εκείνο το αξέχαστο με... το χέρι- η Αργεντινή κατέκτησε το Παγκόσμιο Κύπελλο του 1986.

Απλώνεται στον κόσμο σαν πυρετός, σαν πάθος πλανητικό που φουντώνει με κάθε μεγάλη ποδοσφαιρική διοργάνωση -ή, απλά, όταν βρεθεί ένα τόπι και μια άδεια αλάνα.

Του Βάσια Τσοκόπουλου

Ιστορικού - ερευνητή

ΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ είναι ταυτόχρονα βασιλιάς και αλήτης. Αν περιοριστούμε αυστηρά στην αθλητική του διάσταση, η διατύπωση αυτή φαίνεται αντιφατική. Όμως το ποδόσφαιρο δεν είναι μόνο άθλημα, είναι και παιχνίδι και θέαμα, είναι τέχνη και οικονομικές σχέσεις. Είναι το όπιο και η ανάταση της καταπιεσμένης πλάσης.

Ο επαγγελματισμός, το κυνήγι των πριμ, η επέλαση της βιομηχανίας του θεάματος είναι μόνο η κορυφή της πυραμίδας. Στον κόσμο υπάρχουν μόνο 50.000 επαγγελματίες ποδοσφαιριστές αλλά σχεδόν 40 εκατομμύρια με δελτίο ερασιτέχνη. Και πόσα ακόμα εκατομμύρια άνθρωποι κλωτσούν τακτικά την μπάλα χωρίς να έχουν βγάλει δελτίο; Πόσα εκατομμύρια παιδιά στον κόσμο; Σ' αυτή τη μαζικότητα, την ευκολία και τη λαϊκότητα του ποδοσφαίρου οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και η κυριαρχία του στον σύγχρονο κόσμο. Η βασιλεία του ποδοσφαίρου φυτρώνει κυριολεκτικά στην κοπριά της φτώχειας του: γήπεδο μπορεί να είναι ο δρόμος ή η πλατεία, η αλάνα ή η αυλή· γκολπόστ δύο πέτρες· για μπάλα, αν δεν υπάρχει κανονική, μπορεί να

χρησιμοποιηθεί οτιδήποτε, ένα τόπι, ένα κουκουνάρι, ένα κονσερβοκούτι. Ποιος δεν έχει κλωτσήσει περπατώντας ένα χαλίκι δύο φορές απανωτά; Ε, λοιπόν, από αυτή την απλή, ασυνείδητη κίνηση αρχίζει το ποδόσφαιρο.

Πλανητικό πάθος

Το ποδόσφαιρο μεταδίδεται στον κόσμο σαν επιδημία. Η τηλεοπτική κάλυψη του Μουντιάλ του 1986 προκάλεσε φρενιτίδα στο Βιετνάμ, μια χώρα χωρίς ποδοσφαιρική παράδοση. Οι παθιασμένες συζητήσεις και τα στοιχήματα πλημμύρισαν τη χώρα, ενώ χιλιάδες παιδιά άρχισαν να παίζουν στους δρόμους, χρησιμοποιώντας για δοκάρια δύο παπούτσια και για μπάλα ένα κονσερβοκούτι. Το ίδιο φαινόμενο επαναλήφθηκε με τη μετάδοση του φετινού Μουντιάλ στην Κίνα.

Το ποδόσφαιρο διαφέρει από τα άλλα αθλήματα λόγω αυτής της παγκοσμιοποίησής του· έχει γίνει, κατά την εύστοχη διατύπωση ενός μελετητή του, ένα πλανητικό πάθος. Και αυτό οφείλεται στο ότι, από τις αρχές του αιώνα μας μέχρι σήμερα, το ποδόσφαιρο είναι η μεγάλη αγάπη

Συνέχεια στην 12η σελίδα

Ζιστ Φοντέν, ο Γάλλος κανονιέρης που, με δεκατρία γκολ, ανακηρύχθηκε πανηγυρικά σε πρώτο σκόρερ του Παγκοσμίου Κυπέλλου το 1958.

Συνέχεια από την 11η σελίδα
των παιδιών, αφού ισορροπεί με μαγικό τρόπο την ανάγκη για άθληση, για παιχνίδι, για σύγκρουση και για συλλογικότητα, μέσα στις πιο στοιχειώδεις περιβάλλουσες συνθήκες. Και επειδή κανένας δεν μπορεί να γιαιτρευτεί από την παιδική του ηλι-

Ο Γιώργος Κούδας, παίκτης διεθνούς κλάσεως, γεννήθηκε σε λάθος εποχή του ελληνικού ποδοσφαίρου. Εδώ, ενώ υπερφαλαγγίζει την άμυνα του φοβερού Μπεκενμπάουερ, στον αγώνα της Εθνικής με τη Δυτική Γερμανία (1-1) στις 11 Οκτωβρίου 1975, εκτός έδρας. Το ελληνικό γκολ είχε πετύχει τότε ένα άλλο σπάνιο ταλέντο, ο Γιώργος Δεληκάρης (φωτ.: αρχείο «Κ»).

κία, το ποδόσφαιρο έφτασε να γίνει ένα παντοδύναμο συλλογικό ασυνείδητο. Ο Γάλλος συγγραφέας F. Venaille, έγραφε, στα 50 του, ότι όταν εμφανίζονται στο γήπεδο οι πρώτες σημαίες της ομάδας του, τότε ξέρει ότι δεν πρόδωσε το παιδί που υπήρξε. Ο εθνολόγος Chr.

Bromberger, που μελετάει το ποδοσφαιρικό φαινόμενο, ονόμασε το ποδόσφαιρο την «πιο σοβαρή μπακατέλα στον κόσμο». Κι έτσι ακριβώς είναι.

Όμως το ποδόσφαιρο ξεχωρίζει από τα άλλα αθλήματα όχι μόνο γιατί είναι πλανητικό, αλλά γιατί είναι ένα

μεγάλο πάθος. Το ποδόσφαιρο στέκεται δίπλα και παράλληλα σε κάθε εθνικό αθλητικό πάθος (π.χ., το χόκεϊ επί πάγου στη Ρωσία, η πάλη των πεχλιβάνιδων στην Περσία, η ποδηλασία στη Γαλλία κ.ο.κ.). Δεν πρόκειται μόνο για μια παγκοσμιοποίηση του θεάματος –όπως άλλωστε συμβαίνει με όλον τον αθλητισμό σήμερα– αλλά ταυτόχρονα για ένα παγκόσμιο σαράκι, ένα παγκόσμιο συναίσθημα. Αυτό που νιώθει ο μεμονωμένος ποδοσφαιρόφιλος όταν μπαίνουν οι ομάδες στο γήπεδο ή όταν αρχίζει η τηλεοπτική σύνδεση –αυτό το ιδιαίτερο συναίσθημα– το νιώθουν εκατομμύρια σε όλο τον κόσμο. Αυτό που νιώθει ο Έλληνας, το νιώθουν όχι μόνο ο Βραζιλιάνος, ο Άγγλος –λαοί με ποδοσφαιρική παράδοση– αλλά και ο Μαροκινός, ο Κινέζος, ο Γιαπωνέζος και ο Ιρανός. Και φυσικά δεν πρέπει να ξεχάσουμε τα ιδιαίτερα συναισθήματα του φανατικού ποδοσφαιρόφιλου –του οπαδού μιας ομάδας– κοινά και αυτά σε όλον τον κόσμο, που τα περιγράφει ο N. Hornby για τον εαυτό του και τη σχέση του με την Αρσεναλ: την απογοήτευση και το συναίσθημα στέρησης που προκαλεί το ποδόσφαιρο, ακριβώς γιατί είναι τόσο ισχυρό πάθος, που ξεπερνά τα αθλητικά όρια. Αλλά και αντίστροφα: το ποδόσφαιρο είναι μισητό σε μια μερίδα ανθρώπων. Κανένα άλλο άθλημα δεν γεννά τέτοια αντιπάθεια.

Λυτρωτική εκτόνωση

Το ποδόσφαιρο συγκεντρώνει και άλλες ιδιαιτερότητες που το κάνουν να ξεχωρίζει από τα άλλα αθλήματα. Πρώτα πρώτα η σπανιότητα του γκολ, κάτι που συνοδεύει την επί-

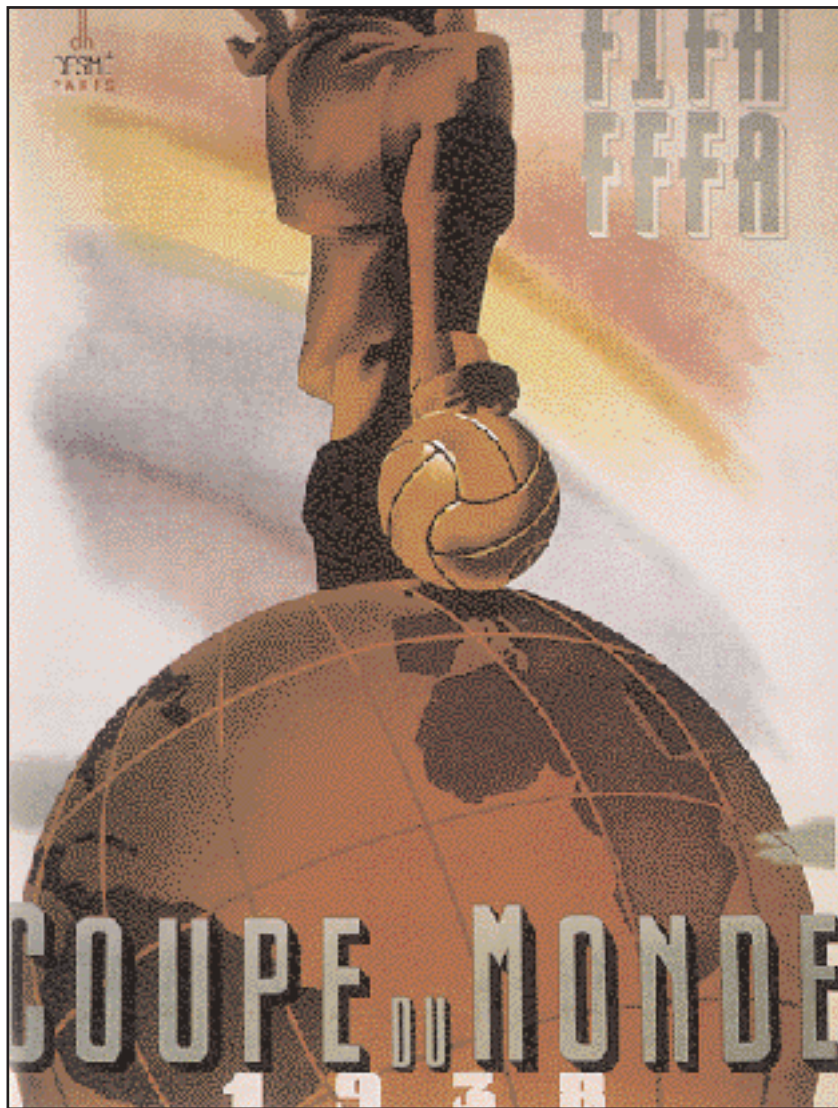

Από το ελληνικό ποδόσφαιρο της δεκαετίας του '50 δεν έλειψαν ούτε οι μεγάλοι παίκτες ούτε οι θεαματικές φάσεις. Στη φωτογραφία ο Κώστας Λινοξυλάκης «ίπταται» μέσα στην εστία της Νίκαιας, μετά την επιτυχία του νικητήριου τέρματος της ομάδας του. 1959, γήπεδο Λεωφόρου, Παναθηναϊκός – Νίκαια 1-0.

τευξη του με ιδιαίτερα εκτονωτική ενέργεια. Το πενιχρό θέαμα που προσφέρουν συχνά οι ποδοσφαιρικοί αγώνες μπορεί να ξεχασθεί από την συμπυκνωμένη ευχαρίστηση που δίνει το ένα, έστω, γκολ. Και αντιστρόφως, εξαιρετικής ομορφιάς αγώνες που λήγουν με σκορ 0-0, προκαλούν ένα συναίσθημα στέρησης στο θεατή. Το γκολ είναι σαν τον οργανισμό και, όπως ο οργανισμός, γίνεται όλο και πιο σπάνιο στις μέρες μας, γράφει ο Εντουάρντο Γκαλεάνο. Γι' αυτό και η χαρά που δίνει είναι *ηδονική* αλλά και *λυτρωτική*, σε αντίθεση με τις δεκάδες καλαθιές, πόντους, κ.λπ., που πέφτουν βροχηδόν στα άλλα αθλήματα. Έτσι, το ποδόσφαιρο μπορεί να προσφέρει δύο ταυτόχρονα μεγάλες συγκινήσεις: την αισθητική απόλαυση και την εκτονωτική χαρά.

Δεύτερο στοιχείο είναι το μοναδικό μίγμα ακρίβειας και απροσδιοριστίας που χαρακτηρίζει το ποδόσφαιρο. Μια μακρινή πάσα του Πλατινί, μια ντρίπλα του Χατζηπαναγή, μια διείσδυση του Μαραντόνα, ένα στοπάρισμα του Πελέ έχουν όλα τα στοιχεία της ακρίβειας στην εκτέλεση που έχει μια άσκηση ενόργανης γυμναστικής ή ένα άλμα εις ύψος. Έχουν ακόμη αντιστοιχίες με μια κίνηση μπαλέτου ή με μια μουσική αρμονία. Από τη στιγμή όμως που η μπάλα θα φύγει από το πόδι και του πιο τέλειου ποδοσφαιρικού τεχνίτη, κανείς δεν ξέρει πού θα καταλήξει.

Μπορεί να τη σταματήσει ένας άλλος τεχνίτης με ανάλογη ακρίβεια κίνησης (όπως ο Μπανκς την κεφαλιά του Πελέ στο Μουντιάλ του 1970), να παρεμβληθεί ένα σώμα ή ένα πόδι αμυντικού και να της αλλάξει πορεία, να αποτύχει ο αποδέκτης της πάσας να στοπάρει σωστά, να σκάσει η μπάλα σε μια μικρή λακούβα του τερέν που έχει ανοίξει σε μια προηγούμενη φάση, να φυσήξει αέρας και να αλλοιώσει την πορεία της, να χτυπήσει η μπάλα στο δοκάρι ή να καταλήξει εκεί που ο «καλλιτέχνης» τη θέλει. Και αντίστροφα: μια στραβοκλωτσιά μπορεί να χτυπήσει σε ένα σώμα, να αλλάξει πορεία, να ξεγελάσει τον τερματοφύλακα και να καταλήξει στα δίχτυα. Γενικότερα μιλώντας, το

Η αφίσα της FIFA για το Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου του 1938.

ποδόσφαιρο περιέχει περισσότερο από κάθε άλλο άθλημα την τύχη μαζί με τη δεξιότητα - η τύχη είναι οργανικό κομμάτι του. Και η τύχη μπορεί να καθορίσει το αποτέλεσμα ενός αγώνα, όχι μεταξύ ομάδων με μικρή διαφορά δυναμικότητας, κάτι που συμβαίνει και στα άλλα σπορ, αλλά και μεταξύ ομάδων με μεγάλη. Αυτό είναι κάτι ιδιαίτερα συναρπαστικό, γιατί δίνει στον ποδοσφαιρόφιλο και την μέθη του τζογαδόρου. Σε όλα τα αθλήματα ένας αδύναμος αθλητής ή μια μικρή ομάδα μπορεί *θεωρητικά* να νικήσει κάποιον πολύ ισχυρότερό του. Στο ποδόσφαιρο αυτό συμβαίνει

συχνά. Και είναι θαυμάσιο.

Χαλάει το ποδόσφαιρο; Πολλοί είναι αυτοί που νοσταλγούν την παλιά, ηρωική εποχή του. Που δυσφορούν με την επέλαση του κεφαλαίου στον ποδοσφαιρικό χώρο, την κυριαρχία των σκοπιμοτήτων στη νοοτροπία του παιχνιδιού, τη μετατροπή του ποδοσφαίρου σε τμήμα της βιομηχανίας του θεάματος. Που καταγγέλλουν τα αμυντικά συστήματα που σκοτώνουν το επιθετικό ποδόσφαιρο, τον αυτοσχεδιασμό, το πνεύμα του καρναβαλιού. Το ποδόσφαιρο, λένε, μετατρέπεται στις μέρες μας σε επιστήμη, ενώ ήταν γιορτή, μετα-

τρέπεται σε μάρκετινγκ, ενώ ήταν η εκδίκηση της γυφτιάς, μετατρέπεται σε παρτιτούρα συμφωνικής μουσικής, ενώ ήταν φρη τζαζ.

Όλα αυτά είναι βάσιμα και σε μεγάλο βαθμό σωστά. Ωστόσο, το ποδόσφαιρο στην ουσία του παραμένει ανέπαφο. Το σημερινό ποδόσφαιρο σε άλλα είναι χειρότερο από το παλιό και σε άλλα καλύτερο. Για παράδειγμα, το γνωστό κατενάτσιο, η άμυνα με την προσθήκη ενός τέταρτου αμυντικού, υπάρχει από τη δεκαετία του '30 και έφτασε στο απόγειό του μέσα στη δεκαετία του '60. Ποιο ποδόσφαιρο νοσταλγούμε λοιπόν; Της δεκαετίας του '20 ή του '30; Από την άλλη, με τους νέους κανονισμούς, τα τελευταία χρόνια (κυρίως με την απαγόρευση της επιστροφής της μπάλας στον τερματοφύλακα με λάκτισμα και με το νέο σύστημα βαθμολογίας) γίναμε μάρτυρες μιας επιστροφής του επιθετικού ποδοσφαίρου, μιας επιστροφής του θεάματος στα γήπεδα. Επίσης, βλέποντας στιγμιότυπα από αγώνες της δεκαετίας του '50 (π.χ. το Μουντιάλ του 1958 που δόξασε τη Βραζιλία του Πελέ), κάνουν εντύπωση οι αστείες αμυντικές τεχνικές και η εξόφθαλμη αδυναμία των τερματοφυλάκων. Από τα δεκατρία γκολ που έβαλε ο πρώτος σκόρερ εκείνου του Μουντιάλ (ο Ζιστ Φοντέν), χωρίς υπερβολή τα οκτώ μπορούσε να τα αποκρούσει ένας σημερινός τερματοφύλακας Β' Εθνικής. Όμως, ο μεγάλος πόθος του ποδοσφαιρόφιλου, το γκολ, δεν εκπληρώνεται καλύτερα όταν επιτυγχάνεται απέναντι σε μια καλοστημένη άμυνα και σε έναν γυμνασμένο και καταρτισμένο τερματοφύλακα; Όταν κουρελιάζει την προετοιμασία και το στήσιμο της αντίπαλης ομάδας, το πρέσινγκ, το μαν του μαν και τις αλληλοκαλύψεις;

Το ποδόσφαιρο δεν χάνει την ψυχή του ούτε μέσα στα σημερινά γήπεδα. Μια ντρίπλα, μια ατομική επινόηση, ένα σόλο στο χλοοτάπητα φέρνει τη χαμάτινη αλάνη μέσα στους χώρους του επαγγελματικού, πνιγμένου στο μάρκετινγκ ποδοσφαίρου. Το ποδόσφαιρο είναι ένα παιχνίδι ασυνεχές και όλη η ουσία του βρίσκεται σε τέτοιες στιγμές. Η μιάμιση ώρα που διαρκεί ο αγώνας είναι μια προετοιμασία, μια προεργασία, ένα χρονικό σκηνικό για να λάμψουν λίγες τέτοιες «στιγμές». Υπάρχουν αγώνες που τέτοιες φάσεις δεν συμβαίνουν ποτέ. Ευτυχώς, όμως, πολύ συχνά συμβαίνουν.

Γιατί τότε νοσταλγούμε το παλιό ποδόσφαιρο; Το κλειδί βρίσκεται στη σύνδεση του ποδοσφαίρου με την παιδική ηλικία. Η νοσταλγία του παλιού ποδοσφαίρου είναι στην πραγματικότητα η νοσταλγία της παιδικής ηλικίας, του ποδοσφαίρου που παίξαμε στις αλάνες, στις πλατείες, σε μικρές ερασιτεχνικές ομάδες και, μαζί με αυτό, η νοσταλγία του ποδοσφαίρου που βλέπαμε τότε στο γήπεδο, που ακούγαμε στο ραδιόφωνο (με όλη τη μεγεθυντική λειτουργία της φαντασίας) και αργότερα στην τηλεόραση. Το ποδόσφαιρο που βλέπαμε ήταν πολλές φορές καλύτερο από το σημερινό και πολλές φορές χειρότερο. Η παιδική μας ηλικία, όμως, δεν μπαίνει στο ζυγι...

Η προσωποποίηση της απογοήτευσης. Ο Πάολο Μαλντίνι (αριστερά) και ο Αμεντέο Καρμπονί, μετά την ήττα-σοκ με 2-1 από την Τσεχία, στο Ανφίλντ Ρόουντ του Λίβερπουλ, που σήμανε τον αποκλεισμό της Ιταλίας από τη συνέχεια του EURO '96.

«Τρία κόρνερ, πέναλτι...»

Ποδοσφαιρικές καινοτομίες της παιδικής ευρηματικότητας

Του **Νικήτα Γαβαλά**

Αθλητικογράφου

Η ΠΑΡΕΑ των μαθητών της έκτης Δημοτικού, χωρισμένοι «πέντε-πέντε» –τόσους περίπου άντεχε το μικρό ξέφωτο στον ελαιώνα της αθηναϊκής γειτονιάς–, ετοιμαζόταν για «διπλό». Για δοκάρια πέτρες, διαιτητής εκείνος που δεν ήταν καλός παίκτης ή ήθελαν να τον... τιμωρήσουν, κανονισμοί περίπου οι ίδιοι που ισχύουν από καταβολής – με την ενδιαφέρουσα καινοτομία ότι για κάθε τρία κόρνερ που θα παραχωρούσε η ομάδα θα χρεωνόταν με ένα πέναλτι.

Πόσο επίκαιρη, αλήθεια, εκείνη η πρωτοτυπία της δεκαετίας του '60. Πόσο ευρηματική φαντάζει αυτή η παρέκκλιση από τα ισχύοντα, για να μη βγάζουν εύκολα την μπάλα έξω οι αμυνόμενοι, να μη χάνεται χρόνος και να μην καταστρέφεται η εξέλιξη του παιχνιδιού. Βέβαια, ήταν και η στενότητα του χώρου, που δεν επέτρεπε να εκτελεστεί το «γωνιακόν λάκτισμα», όπως αποκαλούσε την εκτέλεση κόρνερ ο περίφημος σπορτκάστερ Γιαννακάκος, που συνήρπαζε με τις ραδιοφωνικές περιγραφές του. Οσο για τη χρονομέτρηση του αγώνα, επειδή το ρολόι ήταν τότε είδος πολυτελείας, είχε εφευρεθεί η συμφωνία να τελειώνει το ματς, π.χ. στο τρίτο, το τέταρτο ή το πέμπτο γκολ, που αποτελούσε το ορόσημο της νίκης για όποια ομάδα το πετύχαινε πρώτη. Για μπάλα, ένα καουτσουκένιο τόπι. Η δερμάτινη –τρίφυλλη με σαμπρέλα και λαιμό, και με πολλά... μπαλώματα– ήλθε αργότερα και κόστιζε δυο τρία μεροκάματα... Θεατές, κάποιοι αργόσχολοι και καμιά φορά οι κυνηγοί ταλέντων της ερασιτεχνικής ομάδας της περιοχής.

Το ποδόσφαιρο, καθημερινός σχεδόν σύντροφος των μαθητών, που όμως τελούσαν υπό συνεχή διωγμό από τους δασκάλους. Θεωρούσαν το ποδόσφαιρο κακή και ενοχλητική συνήθεια, και τους παίκτες περίπου αλήτες. Αλλά, κυνηγητό κι από το σπίτι, αφού ήταν ακριβές οι σόλες των παπουτσιών –κάπου επτά δραχμές, παρακαλώ... Και οι γείτονες, καθόλου φιλόξενοι στους μικρούς λάτρεις της στρογγυλής θεάς, τους υποδέχονταν με... μπουγελώματα κάθε που έστρωναν δίτερμα στους χωμάτινους τότε δρόμους.

Αποκαλυπτικό της παιδαγωγικής νοοτροπίας της εποχής είναι το σκεπτικό αποβολής από γυμνασιάρχη ενός μαθητή που έπαιζε μπάλα στο προαύλιο μαζί με άλλους, αλλά είχε την ατυχία να την πληρώσει μόνο αυτός: «Αποβάλλεται επί οκταήμερον ο μαθητής Ν..... Γ.... διότι κατά τη διάρκεια του διαλείμματος έκρουεν σφαίραν και παρηγάχει τους φιλησύχους συμμαθητάς του...» Ευτυχώς, τελικά δεν του χάλασαν τη διαγωγή...

Παίκτες του Ολυμπιακού και του Παναθηναϊκού πριν από μεταξύ τους αγώνα, αρχές της δεκαετίας του '30. Διάχυτη στα πρόσωπα η χαρά του παιχνιδιού, ακτινοβολούσε και στις καρδιές των νεαρών φιλάθλων (φωτ. Βασ. Καρδάση «Ολυμπιακός. Ένα Αρχείο, μια Ιστορία», εκδ. «Μίλητος»).

Υπήρχαν, όμως, και οι... καλοί, που μας έδιναν «φοράκια» –μικρά εισιτήρια, όπου ανεφέρετο η πληρωμή του φόρου εισόδου– και μ' αυτά μπαίναμε στον παράδεισο της Εθνικής Κατηγορίας. Και τότε, άντε να πιστέψουν τα μάτια σου ότι έβλεπες μπροστά σου τον δαντελένιο Υφαντή, τον χαλύβδινο Σιδέρη, τον αγέρωχο Λινοξυλάκη, τον επιβλητικό Λουκανίδη, τον βιρτουόζο Νεστορίδη, τούς άσους της μπάλας που τους γνωρίζαμε μόνο απ' τα χαρτάκια, αγορασμένα με χίλιες δυο θυσίες για

να κάνουμε συλλογή, ή από το ραδιόφωνο κι απ' τις φωνές του Νίκου Φώσκολου και του Νίκου Μουρκάκου. Οι μπόμπιρες της γειτονιάς, σημερινοί πενηντάρηδες, αναγνώστες της «Μάσκας» και του «Μικρού ήρωα» και λάτρεις των γουέστερν με τον Εντι Μόρφι, στιβαζόντουσαν μέχρι και σε καρότσες ανατρεπόμενων, για να δουν στην άλλη γειτονιά τις μεγάλες μάχες του αθηναϊκού πρωταθλήματος της Α2. Κι οι πιο τυχεροί έφθαναν, απόγευμα Κυριακής, στο Καραϊσκάκη –που η μάντρα του ή-

ταν... φυτεμένη στην κορυφή με σπασμένα γυαλιά, για να αποθαρρύνει τους τσαμπατζήδες– ή στη Λεωφόρο, όπου όλο και κάποιος μεγάλος «με μέσο» θα έπειθε τους πορτιέρηδες να κλείσουν τα μάτια στο πέρασμά σου απ' τα τουρνικέ.

Τη Δευτέρα, αν είχε χάσει η ομάδα σου, έπρεπε να καθυστερήσεις και να φθάσεις στο σχολείο όταν κτυπούσε το κουδούνι, για να γλιτώσεις την καζούρα, που κάποτε κατέληγε, όπως και το ποδόσφαιρο της γειτονιάς, σε... μικροσυμπλοκή. Μα κι αν, πάνω στην έξαψη, ερχόσασταν στα χέρια, λίγο μετά, πάντα, ήσασταν και πάλι φίλοι. Είχε μια σπάνια συντροφικότητα αυτή η συναναστροφή, και μια παλικάροσύνη. Το ποδόσφαιρο που αγαπήσαμε ήταν τρόπος ζωής – δεν υπήρχαν και πολλά να ασχοληθείς, κι όσα υπήρχαν ήταν μακριά και απρόσιτα για το βάλαντιό μας: λαϊκές απογευματινές στην επιθεώρηση κι ένα απόγευμα Κυριακής στο Γιώργο Οικονομίδη και στα ταλέντα του, ήταν ό,τι σημαντικότερο. Οχι, όμως, πιο σπουδαίο από το να δεις ντέρμπι Ολυμπιακού-Παναθηναϊκού... Εκεί, στα χέρια ερχόντουσαν, εντός γηπέδου, οι παίκτες –όλοι ερασιτέχνες– κι οι θεατές παρακολουθούσαν αδελφωμένοι, όλοι μαζί σε μικτές εξέδρες... Οι σημερινές διαχωριστικές γραμμές στις εξέδρες της βιαιότητας ξαναζωντανεύουν τις αναμνήσεις της γειτονιάς και τις κάνουν έρεισμα για να συνεχίσεις να ασχολείσαι με ό,τι αγάπησες...

1957 - Ο Ηλίας Ρωσίδης (Ολυμπ.), ο Κώστας Νεστορίδης (ΑΕΚ) και ο Βαγγέλης Πανάκης (ΠΑΟ) πανηγυρίζουν με τον προπονητή Μαρτίνι τη νίκη της Εθνικής επί της Γαλλίας Β' με σκορ 2-1 (φωτ. περ. «Τα Σπορ» – Ηνωμένοι Φωτορεπόρτες, αρχείο Θεόδ. Δάλλα).

Το παιχνίδι και τα παιχνίδια...

Ο ποδοσφαιρικός μικρόκοσμος της παιδικής φαντασίας

Του Χρήστου Μπουλώτη

Αρχαιολόγος στο Κ.Ε.Α. της Ακαδημίας Αθηνών

Στον αδελφό μου

ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΤΑΜΕΣΤΟ γήπεδο, με ατσαλένιο σουτ, παίρνει τ' αφήλου η μπάλα και κάνοντας ένα θεαματικό ουράνιο τόξο σκάει καταμεσής στην κονιόπληκτη αλάνα της γειτονιάς. Μια κεφαλιά από κει στέλνει την ίδια τούτη μπάλα να γκελάρει στα ξύλινα ποδοσφαιράκια –κανονικά και εν μικρογραφία–, σε καφενεΐα και αυλές με βασιλικούς κι άλλα μυριστικά. Για να καταλήξει, αρχόμενης της δεκαετίας του '60, σ' ένα σακκουλάκι απορρυπαντικό ΚΛΙΝ, ακινητοποιημένη πια στα πόδια κάποιου ανώνυμου ποδοσφαιριστή από πλαστικό.

Μεγάλο και μικρό παιχνίδι, και μίμηση κι απείκασμα του παιχνιδιού. Του παιχνιδιού παιχνίδι. Με την μπάλα, μυητικό εργαλείο και σύμβολο συνάμα θρησκευτικού λες φανατισμού, να συμπαρασύρει στις τροχιές της συλλήβδην όλες τις ηλικίες, ρίχνοντας το αγορομάνι πρώιμα στις τάξεις των ανδρών κι εκείνους σε νοσταλγικές παλινωδίες και συμπεριφορές παιδιάστικες.

Τα τωρινά του ποδοσφαίρου, είναι αλήθεια, τα παρακολουθώ πλαγίως μόνον, με κάποιες αναπάντεχες εξάρσεις, σποράδην, που ξαφνιάζουν τους γύρω μου και πιο πολύ εμένα τον ίδιο. Στην ουσία, ποδοσφαίρο για μένα είναι ό,τι μυητικό βίωσα παιδί εκπνέουσας της δεκαετίας του '50, αρχές του '60, παρέα με Γιώργο Θαλάσση, Τομ Σώγιερ, Χωκ Φιν και τους άλλους «κολλητούς» μου, τους ατίθασους. Τότε που ο κυριακάτικος Περισσός, η πρώτη μετά Λήμνον γειτονιά μου, κουβαλούσε –όπως και όλες οι αυθεντικές γειτονιές απανταχού της Ελλάδος– μεσημέρι απ' το φούρνο στο ταψί μοσχοβολητό το κρέας με πατάτες κι αντηχούσε τ' απομεσήμερο απ' τις αναμεταδόσεις των αγώνων στη διαπασών. Τότε που το ελληνικό σινεμά μιλούσε ακόμη το ήθος του ασπρόμαυρου, προτού τα διαμερίσματα και τ' αυτοκίνητα εξορίσουν την μπάλα και μαζί της τα παιδιά από δρόμους και αλάνες.

Κι εκείνο που βίωσα τότε, που βίωσαμε δηλαδή, δεν ήταν τα γήπεδα. Οχι. Γιατί και μικρός ήμουν και λεφτά για τέτοια δεν είχα. Ήταν κι όλα αποταμίευα, δεκάρα τη δεκάρα, πηγαίνανε στα Κλασικά Εικονογραφημένα, σε Γκαούρ Ταρζάν, Μικρό Ηρωα και στα χαρτάκια, ενώ τις μεγάλες μου οικονομίες, το τάληρο δηλαδή, τις κατέθετα με συνέπεια ευλαβική στο σινεμά –μανιώδης θιασώτης του από τότε. Ένα επίσημο ματς παρακολούθησα παιδί όλο κι όλο, το 1962 αν δεν απατώμαι, στη Φιλαδέλφεια, ΑΕΚ–Δυναμό Μόσχας 1–0, κι

Χαρτάκια με φάσεις από ποδοσφαιρικούς αγώνες. Τέλη της δεκαετίας του '50 (Συλλογή παιχνιδιών Χρ. Μπουλώτη – Μουσείο Μύρινας Λήμνου).

αυτό χάρη στον αδελφό μου.

Βέβαια τούτο δεν σήμαινε καθόλου πως δεν ήμουν κι εγώ ποδοσφαιρόφιλος και μάλιστα φανατικός. Για να υπάρξεις ως υπολογισιμη μονάδα στην μικροκοινωνία της γειτονιάς και του σχολείου έπρεπε να ανήκεις, να είσαι στρατευμένος οπαδός και συνάμα μέτοχος και παίκτης σ' ένα δρώμενο λόγου και προπαντός πράξης, που, στερημένο απ' το παραμικρό ψήγμα ευγενούς άμιλλας, έπαιρνε τον χαρακτήρα πρωτόγονου κυνηγιού και μάχης και, εν κατακλείδι, διαβατηρίου τελετής. Η μπάλα στις κουβέντες και προπαντός στα πόδια του αγοριού μετρούσε στα πρωτογενή χαρακτηριστικά φύλου. Όμως μαζί με τα περισσότερα αγόρια της γειτονιάς μου, το φανατισμό του ποδοσφαίρου τον ζούσα πιο πολύ εκ διαθλάσεως –με αμείωτη ωστόσο την παθολογία του– μέσα απ' το φανατισμό για το δικό μας παιχνίδι στις ποικίλες του εκφάνσεις: απ' τα πρώτα αυτοσχέδια ποδοσφαιράκια με πρόκες ή καπάκια μπύρας κι αναψυκτικών, την εικονολατρική μανία του συλλέγειν κι ανταλλάσσειν θεούς κι ημίθεους της μπάλας, ως την κορύφωσή του, στα δικά μας, κινητά κατά περίπτωση, γήπεδα, με

τα δικά μας στημένα εκ των ενόντων ματς. Εκεί όπου με σχισμένες μπλούζες και ξεχαρβαλωμένα παπούτσια κολυμπούσαμε σε ιδρώτες, ματώναμε το γόνυ μας και ακονίζαμε δειλά τις πρώτες μας βρисиές, εκεί ύψιστο ιδανικό η λαστιχένια μπάλα, που αντικαθιστώντας την πάνινη, αξιώθηκε επιτέλους να γίνει κανονική –δεράτινη με σαμπρέλα εννοώ–, μόλις το '62, χάρη σ' ένα γενναίο ρεφενέ.

Σε μια εποχή αντιφατικής συνύπαρξης, επιβεβλημένου Κατηχητικού κι αυτόβουλης αλάνας, είμασταν στο πρώτο κρυπτοποδοσφαιρόφιλα αγγελούδια, στη δεύτερη δαιμονιώδεις κρυπτοκατηχούμενοι. Και τα «μαρτύρια» των δύο θρησκειών –εικονίτσες και ποδοσφαιρικά χαρτάκια– συνοικούσαν αγαστά στο ίδιο τσίγκινο κουτί «Θρεψίνης», με λιθόγραφο πάνω του εκείνο το αλησμόνητο παιδικό κεφάλι που ευαγγελιζόταν χαρωπά σφρίγγος και υγεία στην Ελλάδα της μεταπολεμικής αδενοπάθειας. Απ' τις δυο θρησκείες, όμως, στη δική μας ζυγαριά βάραινε πιο πολύ η δεύτερη. Γιατί, πώς να το κάνουμε, το να σε καταδεχτούν οι μεγαλύτεροι να παίξεις μπάλα –έστω στην ημιαδρανή θέση του τερματοφύλακα– φάνταζε τότε

σε μας προνόμιο απείρως σημαντικότερο απ' το να σηκώσεις εξαπτέρυγο στην κυριακάτικη λειτουργία της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριάς.

Με το που έμπαινε τσατσάρα στην κωλότση και το πρώτο ξύρισμα σημάδευε οριακά το πέρασμα στην εφηβεία, του παιχνιδιού το παιχνίδι άλλαζε αυτόματα μορφή, χάνοντας το πιο αθώο του κομμάτι. Έτσι, καθώς τα ματς της γειτονιάς κέρδιζαν τώρα ολοένα και περισσότερο σε ρυθμολογημένο δυναμισμό και τεχνική, κατά τα πρότυπα των επίσημων γηπέδων, που άνοιγαν πια τις θύρες τους στους χλωρούς οπαδούς, έπρεπε εμείς να αποχωριστούμε το «παιδιάστικο πριν». Μαζί με τις γκαζές και το ξυλίκι, τις σβούρες, το αυτοσχέδιο πατίνι με τα βρυχώμενα ρουλεμάν κι ένα σωρό ακόμη, αφήναμε πίσω μας όλη εκείνη την ποδοσφαιρική παραμυθολογία, που είχε χτισθεί με φτηνά υλικά, είδωλα αποκτημένα με πενταροδεκάρες, πανηγυριώτικα μικροπαιχνίδια και άλλα συναφή. Αυτά ανασύρω εδώ απ' τις μνήμες μου, πριν βυθιστούν βαθύτερα.

Αυτοσχέδια ποδοσφαιράκια

Η άγρια πεταμένων καπακιών σε καφενεΐα και περίπτερα έτρεφε αστεϊρευτα την φιλοπαιγμονα, επινοητική μας ένδεια, που, ανακυκλώνοντας αυτά τα ευτελή απόβλητα, τα βάφτισε, μεταξύ άλλων, σε ποδοσφαιριστές υπαρκτούς, επώνυμους, κι έστησε έτσι μακροτενή πρωταθλήματα σε πεζοδρόμια και αυλές, αναπαράγοντας αγώνες της Α' Εθνικής, με όλο το τυπικό και τους κανόνες, τα βίαια ξεσπάσματα και βέβαια τις απαραίτητες βρисиές. Για μπάλα αρκούσε ένα μικρό κεραμιδάκι συνήθως. Γήπεδο και τέρματα ζωγραφισμένα επιμελώς με κιμωλία. Οι πιο μερακλήδες έβαφαν τις ενδεκάδες με τα οικεία χρώματα της κάθε ομάδας και γέμιζαν το κοίλο των καπακιών με τσιμέντο ή γύψο για να αποκτήσουν βάρος, κι ύστερα τα έτριβαν κιόλας με γυαλόχαρτο για να γλιστρούν καλύτερα στις τρίπλες. Το ματς, θυμίζοντας το κατοπινό έντεχνο «subbuteo» των παιχνιδιοβιομηχανιών, εξελισσόταν με εναλλάξ λακτίσματα των δύο παικτών, φίλων που εκείνες όμως τις στιγμές θαρρείς και γίνονταν ορκισμένοι αντίπαλοι, καθώς το απαιτούσε η σοβαρότητα της περίπτωσης. Ο δείκτης του χεριού χτυπούσε επιδέξια το καπάκι, τουτέστιν τον ποδοσφαιριστή, που με τη σειρά του σούταρε την μπάλα προς τα αντίπαλα γκολπόστ. Το γκολ ήταν γκολ. Η νίκη νίκη, όχι αληθοφανής και δήθεν, αληθινή πέρα για πέρα ήταν και μάλιστα ισότιμη εκείνης των γηπέδων. Κι η βίωση της ταύτισης ήταν τέτοια, ώστε τα αποτελέσματα των δικών μας

Τσίγκινο λιθόγραφο κρόταλο, του κατασκευαστή Ανανιάδη, Δεκαετία του '50 (Συλλογή παιχνιδιών, Μουσείο Μπενάκη).

Συνέχεια από την 15η σελίδα

ματς επηρέαζαν, λες μαγικά, τη βαθμολογία της Α' Εθνικής. Μπορεί την Κυριακή να έχανε η ΑΕΚ στη Λεωφόρο, στο πεζοδρόμιο της γειτονιάς μας όμως ο «Δικέφαλος» έπαιρνε πανηγυρικά ρεβάνς σκίζοντας το «Τριφύλλι».

Ασίγαστη η μανία μας για αυτοσχέδια ποδοσφαιράκια, έψαχνε κι άλλους δρόμους. Δημοφιλέστερη η παραλλαγή με πρόκες. Δυο ενδεκάδες πρόκες, μοιρασμένες σε ομάδες, καρφώνονταν, σε τετράγωνη τάβλα, μπροστά απ' το τέρμα του κάθε παίκτη αντίστοιχα, κι ήταν αυτές τώρα ο Λουκανίδης, ο Υφαντής, ο Νεστορίδης, που, μένοντας ακίνητοι, εμπόδιζαν την μπάλα –ένα καπάκι, μια δεκάρα, ένα κουμπί– να σκοράρει μέσα απ' τα διαδοχικά λακτίσματα.

Βέβαια, όσοι παίζαμε με τα καπάκια και με πρόκες δεν πάψαμε ποτέ να αλλοιθωρίζουμε, ονειρευόμενοι δικό μας ένα κανονικό ποδοσφαιράκι με κείνους τους αυστηρά μπουκαλόσχημους, καλοβαμμένους παίκτες που, όντας τετράχρονο παιδί όταν τους πρωτοείδα περασμένους εν σειρά στις μεταλλικές βέργες, δυσκολεύτηκα πολύ να καταλάβω γιατί τους είχαν σουβλίσει. Ξύλινο ποδοσφαιράκι και ποδήλατο συνήθως πηγαίνανε αντάμα – σύμβολα και τα δυο αδιαμφισβήτητου κύρους στην παρέα που αντανakλούσε καυχησιάρικα τα πιο πίσω, τα του οίκου. Η απόκτησή τους από μας, φρούδες ελπίδες, μια και θείος στην Αμερική δεν υπήρχε και τα λεφτά μας απ' τα κάλαντα –όσο καλή κι αν ήταν συγκομιδή, όσο κι αν τα μετρούσαμε και τα ξαναμετρούσαμε– δεν έφτασαν ποτέ ούτε για το ένα ούτε για το άλλο. Κι αφού απ' το σπίτι οι πιο αγαθές προθέσεις των γονιών δεν άντεχαν να υψωθούν ίσαμε τ' όνειρό μας, σκύβαμε με περήφανη συγκατάβαση στα καπάκια μας, στις πρόκες, στο ξύλινο πατίνι.

Το πρώτο αγοραστό ποδοσφαιράκι που εμφανίστηκε στη γειτονιά μαζί μ' ένα ποδήλατο μάρκας «Eska» έγραψαν ιστορία κι έκαναν με μιας φίλο περιζήτητο τον κάτοχο

Τσίγκινοι λιθόγραφοι ποδοσφαιριστές της δεκαετίας του '50 (Συλλογή παιχνιδιών, Μουσείο Μπενάκη).

τους, τον ζαβολιάρη γιο του λογιστή, για μια τροχήλατη βόλτα, για ένα ματς κάτω απ' τη φορτωμένη αυγουσιιάτικη κληματαριά. Όσο για τα μεγάλα ποδοσφαιράκια, στο καφενείο της πλατείας, κομμένες οι προσβάσεις στα παιδιά, ούτε για αστέιο, ανοίκειος χώρος, περιθώριο. Γυμνασιόπαιδες και ανδρωμένοι έφηβοι –που, αψηφώντας κολασμούς και επικρίσεις, σύχναζαν εκεί, κρυφά ή φανερά–, αν δεν ήταν κιάλας «αλήτες», δεν απείχαν και πολύ. Εμείς πάντως, η μαριδά, με τη μύτη κολλημένη στα τζάμια, τους θαυμά-

ζαμε περιπαθώς απ' έξω, έτσι όπως έπαιρναν στα χέρια τους φωτιά τα ποδοσφαιράκια κι οι νευρώδεις τους κινήσεις μεταφράζονταν σ' εκείνους τους θεσπέσιους κοφτούς ήχους – ήχοι ξεροί κι απανωτοί σαν μυδραλιοβόλου.

Πανηγυριώτικα μικροπαίχνιδα

Στις τσέπες μας, την ίδια εποχή, ένα αθόρυβο, κυκλικό ποδοσφαιράκι της μισής δραχμής, αγορασμένο συνήθως σε κάποιο πανηγύρι, θύμι-

ζε μπάλα μόνο κατ' επίφαση, εκφυλισμένα. Καθρεφτάκι στη μια του όψη –όχι τόσο για τη χωρίστρα, καθώς είμασταν κουρεμένοι σαν τραγιά, όσο για ηλιοανακλάσεις–, είχε στην άλλη του πλευρά ένα λιθόγραφο γήπεδο με σκόρπιους λίγους παίκτες και τρία μικρά κουρσούμια, που με επιδέξιες κινήσεις της χούφτας έπρεπε να μπουν σε ισάριθμες κοιλότητες. Διαιτητής, ο λαοπλάνος Καραγκιόζης! Λιθόγραφος κι αυτός, στη μέση του γηπέδου, να κάνει –τι άλλο;– καραγκιοζιλίκια σαν των πραγματικών διαιτητών, που σε αβλεψίες και μεροληπτικά αποτήματα τους λούζονταν, επιεικώς, τη βρισιά «ρε, Καραγκιόζη!!!». Ωστόσο, στον μπερντέ της γειτονιάς *Ο Καραγκιόζης διαιτητής* έκλεβε καρδιές, διανθιζόμενος συνέχεια με ξεκαρδιστικές ατάκες απ' τα δικά μας ματς, τις δικές μας εμπειρίες, κι απ' την αχνιστή επικαιρότητα των επίσημων γηπέδων.

Μπορεί στα παιχνιδομάγαζα της οδού Αθηνάς να φιγουράριζαν την δεκαετία του '50 περιτέρα κατασκευασμένα σαν τον κουρδιστό, λογουχάρη, ποδοσφαιριστή της ελληνικής εταιρείας «Fino», σπάνια όμως καταδέχονταν αυτά τις λαϊκές συνοικίες. Εκεί ήταν οι πάγκοι των πανηγυριών και το ψιλκατζίδικο της γειτονιάς που τροφοδοτούσαν σταθερά με σύμβολα, ήχους σαματατζιδικούς και εικόνες, τις ασχημάτιστες ακόμη ποδοσφαιρικές φαντασιώσεις, τον άγουρο φανατισμό των μικρών κυρίως οπαδών, των νεοσύλλεκτων. Ροκάνες, καρμουζες, κρόταλα, σφυρίχτρες στίλ διαιτητή, ιστιοφόρα караβάκια πάνω σε ρόδες κι άλλα τέτοια τσίγκινα μικροπαίχνιδα, όντας βαμμένα με τα «ιερά» χρώματα των ομάδων, έβαφαν τα χέρια των παιδιών προτού βάψουν διά βίου την ψυχή τους ανεξήτιλα. Γιατί η πρώιμη αυτή κατάταξη,

Λιθόγραφο «ποδοσφαιράκι τσέπης» σε τσίγκινη στεφάνη, με διαιτητή τον Καραγκιόζη. Λαϊκό πανηγυριώτικο παιχνίδι του '50 (Συλλογή παιχνιδιών Χρ. Μπουλώτη, Μουσείο Μύρινας Λήμνου).

αυστηρώς μονοδρομημένη, δεν σήκωνε παρεκκλίσεις και παρασπονδίες. Η αλλαγή ομάδας αμάρτημα βαρύτερο κι από αλλαξοπιστία. Δεν είχε πού να γείρει ο εξωμότης.

Σ' έναν τέτοιο ορίζοντα, απ' τα μικράτα μας ίσαμε βαθιά στην εφηβεία, το διακριτικό έμβλημα της ομάδας φοριόταν στο πέτο και στο στήθος ή ακόμη σαν μπρελόκ, εμφανίζοντας περήφανα «ιδεολογική» στράτευση, μαχητική ετερότητα, ετοιμοπόλεμο. Είμασαν, ούτε λίγο ούτε πολύ, «σεσημασμένοι», σε πείσμα δασκάλων και καθηγητών και βέβαια των μανάδων, που αγανακτούσαν μέχρι χειροδικίας γιατί οι χοντροκομμένες καρφίτσες και τα πιαστράκια των τσίγκινων σημάτων έκαναν μπλούζες και πουκάμισα να μοιάζουν σκωροφαγωμένα. Βέβαια, σε Περισσό και Νέα Ιωνία η ένσημη δήλωση της ποδοσφαιρικής ταυτότητας κατάντησε σχεδόν πλεονασμός: λόγω προσφυγιάς κι άμεσης γειτνίασης με Φιλαδέλφεια η ομάδα ήταν μία, κι όσοι φορούσαν προκλητικά έμβλημα άλλο απ' τον Δικέφαλο –απροσκύνητοι νεήλυδες κατά κανόνα– κακό της κεφαλής τους.

Παγανιστές εικονολάτρες

Το τοτεμικά καθοσιωμένο σήμα και ο ύμνος της ομάδας, που μοιραζόμασαν ίσοι δικαιώμασι με τους ενήλικες, μάς έδιναν τον αέρα του υπολογισμού οπαδού. Κι αν υπολείπομασαν σε κάτι από αυτούς, ήταν η αυτοψία των ποδοσφαιριστών, ο εκ του σύνεγγυς αποθαυμασμός τους, οι αυθεντικές ιαχές μες στην ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα του γηπέδου. Τη δίψα μας για ποδοσφαιρική εικόνα, σ' εκείνη την προ τηλεοράσεως ακίνητη εποχή του έντονα κεκινημένου ψυχισμού, φρόντιζαν οι τσιχλοβιοτεχνίες να την κάνουν κερδοφόρα επιχείρηση με τα περιβόητα τσιγκάκια και χαρτάκια, που περιμέναν τις δεκάρες μας έγκλειστα σε μικρούς φακέλους. Ετσι, ενώ δεν πάψαμε ποτέ τις λοξές ματιές στις αθλητικές εφημερίδες των μεγάλων, είχαμε πλέον στα χέρια μας, δικό μας, καταδικό μας, ένα πολύπτυχο εικονολόγιο, συνεχώς εμπλουτιζόμενο με φάσεις των αγώνων, όλες τις ενδεκάδες της Α' Εθνικής, και με πορταίτα ποδοσφαιριστών.

Τα πρώτα που θυμάμαι εκεί γύρω στο '57-'58 είναι τα περιτμητά τσιγκάκια με λιθόγραφους επώνυμους παίκτες που στέκονταν χάρη στα συμφυή ευλύγιστα δοντάκια της βάσης τους. Με τα χαρτάκια η εξοικείωση κι η γνώση γίνονταν κατά πολύ αμεσότερες, γιατί αναπαρήγαν φωτογραφικά σε ασπρόμαυρο υπομνηματισμένες φάσεις των αγώνων, τις πιο θεαματικές συνήθως, τις πιο συζητημένες.

Εν μέσω τέτοιου καταγισμού αυθεντικών ντοκουμέντων, βιώναμε στη γειτονιά με τον δικό μας τρόπο τα προ καιρού τετελεσθέντα, ανεβίναμε κι εμείς στις κατάμεστες κερκίδες, κρίναμε, σχολιάζαμε φωναχτά, αποθεώναμε την ενδεκάδα μας, την ίδια στιγμή που το κοριτσόμάνι, στο παραδοσιακό μοίρασμα των ρόλων, αναζητούσε είδωλα και

Χάρτινο κουτί συσκευασίας του παιχνιδιού «Το ποδόσφαιρο». Γύρω στο '60 (Συλλογή παιχνιδιών Χρ. Μπουλώτη – Μουσείο Μύρινας Λήμνου).

πρότυπα ταύτισης στο πάνθεο των ηθοποιών, πάλι μέσα απ' τα χαρτάκια. Μα πάνω απ' όλα, σε τσιγκάκια και χαρτάκια πρωτασκήθηκε το συλλεκτικό μας μένος, αναδεικνύοντάς μας στο είδος του homo colligens –τα γραμματόσημα ήρθαν μετά. Συλλέγαμε φανατικά σαν παγανιστές εικονολάτρες αγοράζοντας, ανταλλάσσοντας τα διπλά, και πιο πολύ ρισκάροντας μέσα από παιχνίδια τύχης και δεξιότητας όπως το «πλακωτό», το «φάτσα-άφατσο» κ.ά. Κι αν τύχαινε να χάσεις στο παιχνίδι όλα σου τα χαρτάκια –καταστροφή!–, έχανες αυτόματα το συμβολικό σου κεφάλαιο, το έδαφος κάτω απ' τα πόδια. Το ίδιο δράμα επαναλαμβανόταν οσάκις αγανακτισμένοι οι γονείς που τα μαθήματα φορτώνονταν στον κόκκορα, εξαιτίας της «επικίνδυνης ροπής», έσχιζαν τα χαρτάκια μας ανηλέως. Καλύτερα το 'χαμε να μας κόβανε τα δάχτυλα. Τόση ήταν η απελπισία.

Παίκτες και φάσεις της ομάδας μας δεν ρίχνονταν απερίσκεπτα σε αμφικλινή παιχνίδια. Μόνο τα διπλά χαρτάκια εκεί. Τα υπόλοιπα έμπαιναν στο προσωπικό φωτογραφικό εικονοστάσι, κολλημένα με την αλευρόκολλα του Καραγκιόζη ή με γομμαλάκκα σε μια χοντρή ιχνογραφία. Οι μεγαλύτεροι, όπως ο αδελφός μου κι ομηλικόι του Αεκτζήδες, έκαναν κι αυτοί επιμελώς το ίδιο, με αποκόμενα όμως αθλητικών εφημερίδων. Και τέτοια άλμπουμ, που πλήθαιναν γοργόρυθμα, στήριζαν τη δεινότητά μας στην ιστοριογραφία της ομάδας μας κι επιδεικνύονταν περήφανα σαν εμπράγματη απόδειξη ποδοσφαιροφιλίας.

Στα χέρια μου τα χαρτάκια, εκεί-

νον τον καιρό, επιτελούσαν παράπλευρα κι άλλο έργο. Καθώς η περιβόητη «Δόξα Περισσού», με ιδρυτές εμάς, τα σχολιαρόπαιδα της Εκτης, ήταν στα ματς... «ξεφτίλα», σκεφτήκαμε να σηκώσουμε δυναμικά το γόητρό της, εκδίδοντας τη δική μας, χειρόγραφη, αθλητική εφημερίδα –όργανο μαχητικό, μεροληπτικά δοξαστικό των επιδόσεών μας, που δεν δίσταζε να ανατρέψει ακόμη και το αποτέλεσμα των αγώνων: scripta manent! Κι ο κλήρος τότε έπεσε σε μένα, μια και τα κατάφερα στο γράψιμο και πιο πολύ στο σχέδιο. Για την πλούσια εικονογράφηση, που όφειλε

Κουρδιστός ποδοσφαιριστής από τσίγκο και πλαστικό, της εταιρείας FINO. Γύρω στο '60 (Συλλογή παιχνιδιών, Μουσείο Μπενάκη).

να είναι πανομοιότυπη και στα είκοσι φύλλα –τόσο ήταν το τιράζ κάθε φορά–, πρόσφεραν τα χαρτάκια ανεξάντλητο υλικό. Αντιγράφοντας με σχολαστική ακρίβεια τις ασπρόμαυρες φάσεις, τις χρωμάτιζα στη συνέχεια με ξυλομπογιές, και στον ψευδεπίγραφο υπομνηματισμό τους έβαζα φαρδιά πλατιά τα δικά μας ονόματα, βαφτίζοντας τον Νεστορίδη σε Παπατσαρούχα, τον Λουκανίδη σε Φιλίππου κ.ο.κ.

Κάπου εκεί, γύρω στο '63, οι δισδιάστατοι ποδοσφαιριστές των συλλογών μας άρχισαν να χάνουν το όνομά τους. Εγιναν τριδιάστατοι πλαστικοί κράχτες, ανώνυμοι, μέσα στις απορρυπαντικές σκόνες του ΚΛΙΝ και του ROL, παρέα με ινδιάνους, καουμπόηδες κι εξωτικές ημίγυμνες καλλονές. Δεν λέω, μας εντυπωσίαζαν κι αυτοί οι παίκτες. Και δεν ήταν λίγες οι φορές που αδειάζαμε κρυφά το απορρυπαντικό της μάνας μας, ανυπομονώντας για τον κρυμμένο «θησαυρό» στο επόμενο κουτί ή σακκουλάκι. Ομως το τοπίο είχε αρχίσει να αλλάζει, τουλάχιστον για μένα. Πιο πολύ κι απ' τους «απορρυπαντικούς» ποδοσφαιριστές με τράβαγαν τώρα τα τεύχη της σειράς «Ημουν κι εγώ εκεί», που, αποκτημένα με κουπόνια ROL, μας ταξίδευαν στα πίσω, σε αρχαίους πολιτισμούς μέχρι Βυζάντιο. Εξάλλου, είχε ανατείλει η εποχή που την μπάλα διεκδικούσαν επίζηλα και τα χέρια. Η καλαθοσφαίριση, ως ευγενέστερο άθλημα υποσχόμενο πρωτόγνωρες συγκινήσεις, στράτευσε στις τάξεις της αθρόα νέους οπαδούς. Κι η μαγιά είμασαν εμείς τα παιδιά, που στο μεταξύ –πώς κύλησε ο χρόνος;– περάσαμε στην εφηβεία.

Οι Μαυραετοί του Βορρά

Η Δόξα που αγάπησαν όλοι οι Έλληνες φίλαθλοι...

Του **Βασίλη Τσιαμπούση**

Συγγραφέα

Η ΔΡΑΜΑ είναι μια επαρχιακή πόλη που δεν έχει στον ήλιο μοίρα. Οι καπναποθήκες της, που μένουν αδειανές, οι μετανάστες, που έστειλε στη Γερμανία και δε γύρισαν ποτέ, τα στρατόπεδα, που τα μετακίνησαν σε θέσεις αμύνης πιο σημαντικές, τα «φασονάδικα», που μετακόμισαν στη Βουλγαρία, αποτέλεσαν μεγάλες πληγές για την περιοχή. Ένας καημός, όμως, που δεν εξαρτάται μόνο απ' το μαράζι το οικονομικό, πονάει τους Δραμινοίς πιο πολύ απ' όλα. Η «Δόξα Δράμας», η ποδοσφαιρική ομάδα που έκανε την πόλη γνωστή στο πανελλήνιο, έχει ξεπέσει πια εντελώς.

Ο «Γυμναστικός Σύλλογος Δόξα Δράμας» γεννήθηκε αμέσως μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, το 1918. Τότε ένα τάγμα Εγγλέζων στρατοπέδευσε στην πόλη κι οι στρατιώτες του περνούσαν τ' απογεύματά τους παίζοντας ποδόσφαιρο. Γρήγορα τις ομάδες τους πλαισιώνουν και ντόπιοι νεαροί, που αποτέλεσαν και τον πυρήνα της πρώτης ομάδας της περιοχής.

Στα χρόνια που ακολούθησαν η Δόξα διέγραψε μια θαυμαστή πορεία στο ποδοσφαιρικό στερέωμα της χώρας. Στην περίοδο μάλιστα από το 1956 έως το 1962 αγωνίστηκε ανελλιπώς στο «Πανελλήνιο Πρωτάθλημα» και το «Πρωτάθλημα Ελλάδος», ενώ έφτασε και τρεις φορές στον τελικό του «Κυπέλλου Ελλάδος» (1954, 1958, 1959), χωρίς όμως ποτέ να στεφθεί Κυπελλούχος.

Με τη απόσταση που έχουμε από τα χρόνια εκείνα, ίσως μπορούμε πια να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο της επαρχιακής ομάδας που διέπρεψε πανελληνίως και να μιλήσουμε για τις πιο σημαντικές επιπτώσεις που είχε στην περιοχή της Δράμας αλλά και στον αθλητισμό της Ελλάδας.

Καταρχήν, η δημιουργία της Δόξας αποτέλεσε μια πολύ σοβαρή υπόθεση για τους Δραμινοίς. Στις τάξεις της ομάδας οργανώθηκαν από την πρώτη στιγμή όλα τα προοδευτικά στοιχεία της νεολαίας, ανεξάρτητα από πολιτικές πεποιθήσεις. Αυτό, με τις συνθήκες της εποχής εκείνης, θεωρείται απολύτως φυσιολογικό. Σε μια περιοχή που μόλις είχε απελευθερωθεί, που μόλις είχε συνενωθεί με τον εθνικό κορμό, σ' έναν τόπο όπου ακόμα αντιλαλούσαν τα εθνικά κηρύγματα του Χρυσοστόμου, οι διαχωρισμοί και οι ομαδοποιήσεις δεν είχαν προλάβει να εμφανιστούν.

Στη συνέχεια, οι πλέον προβεβλημένοι πολίτες της Δράμας ασχολήθηκαν με τη διοίκηση της ομάδας, αφενός συνεισφέροντας συνδρομή ανάλογη με τις οικονομι-

Η πρώτη φωτογραφία της Δόξας, στα 1923. Ορθιοι από αριστερά: Σταυρίδης, Θερεράκης, Σιμόπουλος, Πεντζίκης, Δοξατινός, Φώτης, Παπαδόπουλος (έφορος). Καθήμενοι: Μάγρας, Καραγιαννίδης, Κορλιάγκας, Νικολαΐδης, Φιλίππιδης, Μελίδης.

«Με ότο-στοπ ξεκίνησα για την Τρίπολη κι από 'κει με το τελευταίο λεωφορείο πήγα στην Αθήνα. Ξάπλωσα να κοιμηθώ σ' ένα παγκάκι απέναντι απ' το αεροδρόμιο. Κατά τα μεσάνυχτα ήρθε ένας χωροφύλακας να με ελέγξει και, όταν του είπα πως είμαι ο τερματοφύλακας της Δόξας, έκατσε όλη νύχτα και μου έκανε παρέα... Έφτασα στο γήπεδο δύο λεπτά πριν απ' τον αγώνα».

Λευτέρης Σαμιλίδης

1953, 1η Ιουλίου. Φάση από τον αγώνα Δόξας-Παναθηναϊκού (2-2) στα εγκαίνια του σταδίου της δραμινής ομάδας. Ο τερματοφύλακας του ΠΑΟ Σταμέλος αποκρούει προ του προελαύνοντος Τοκμακίδη της Δόξας. Αριστερά, ο Καζάκος (Π).

κές τους δυνατότητες και αφετέρου προσδίδοντας κύρος και αίγλη σ' αυτήν.

Θαυμαστή πορεία

Η Δόξα σύντομα επέδειξε σπουδαία δράση και απόκτησε μεγάλη φήμη στην περιοχή. Το 1924, όταν οι «ανταλλάξιμοι» της Μικρασίας εγκαταστάθηκαν στη Δράμα, βρήκαν ένα αθλητικό σύλλογο σε ακμή, τις τάξεις του οποίου πύκνωσαν χωρίς ενδοιασμούς. Δεν είναι τυχαίο ότι στη Δράμα δεν αναπτύχθηκε καμία αμιγής προσφυγική ομάδα ποδοσφαίρου και αυτό υπήρξε στοιχείο μάλλον θετικό για την ενσωμάτωση των προσφύγων στον υπόλοιπο πληθυσμό.

Η καλή αρχή, λοιπόν, η πλατιά συμμετοχή, η οργάνωση και η σοβαρότητα ήταν η πρώτη προίκα της ομάδας. Αλλά και ο χαρακτήρας των προσφύγων, η ζωντάνια και η λαχτάρα τους να ξαναδημιουργήσουν αυτά που έχασαν, μαζί με τη νοικοκυροσύνη και την περηφάνια των ντόπιων, αποτέλεσαν τα καλύτερα εχέγγυα για την επιτυχία της. Η Δόξα προπολεμικώς ήταν η πρωταγωνίστρια του πρωταθλήματος της Βόρειας Ελλάδας και η Δράμα απόκτησε τη φήμη της πόλης με τη μεγαλύτερη παράδοση στο ποδόσφαιρο. Αυτή η φήμη δικαιώθηκε κατά τη δεκαετία του '50, όταν βρέθηκαν στο σύλλογο πολλοί καλοί ποδοσφαιριστές ταυτοχρόνως και η Δόξα αναδείχθηκε στην καλύτερη επαρχιακή ομάδα της Ελλάδας.

Φυσικά, πέρα από την παράδοση, στη δημιουργία των θρυλικών «Μαυραετών» της δεκαετίας του '50 συνήργησαν και άλλοι παράγοντες. Η αποκτήση ιδιόκτητων γηπεδικών εγκαταστάσεων (εγκαινία κερκίδας το 1953 στο γήπεδο που εγκαινιάστηκε το 1927), η μικρή ηλικία των ποδοσφαιριστών της Δόξας, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν φίλοι και συμμαθητές στο Γυμνάσιο της πόλης, αλλά και η, για τα δεδομένα της εποχής εκείνης, «επαγγελματική» συνείδηση που κυριάρχησε στο σύλλογο, ήταν τα σημαντικότερα απ' αυτά. Και, βέβαια, η εκλογή του Αντώνη Καστρινού, ο οποίος ξόδεψε μέρος της περιουσίας του για την ομάδα, και η πρόσληψη του Νίκου Πάγκαλου, που εκτός από καλός προπονητής ήταν και άριστος παιδαγωγός, έπαιξαν ρόλο σπουδαιότατο.

Η πορεία, λοιπόν, της Δόξας ήταν θαυμαστή και οι επιπτώσεις της σημαντικές για τους κατοίκους της περιοχής.

Κάθε Κυριακή που η ομάδα έπαιζε «εντός έδρας» έρχονταν να τη δουν φίλαθλοι απ' όλη την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Αυτό βέβαια δεν ήταν παράξενο, μια και η Δόξα ήταν τότε ο μοναδικός εκπρόσωπος της ευρύτερης περιοχής στην Α' Εθνική Κατηγορία. Υπήρξαν αγώνες με μεγάλες ομάδες της πρωτεύουσας, κατά τους οποίους μαζεύτηκαν στο γήπεδο περισσότεροι από δέκα χιλιάδες φίλαθλοι. Εστιατόρια, καφεενεία, ξενοδοχεία και άλλες μικροεπιχειρήσεις στήριξαν μέρος του τζίρου τους στο ποδόσφαιρο της πόλης.

Το σημαντικότερο, όμως, απ' όλα τα επιτεύγματα της Δόξας ήταν η κοινωνική και η εθνική επίδρασή της πάνω στους κατοίκους της περιοχής. Η Δράμα, τόσο στη διάρκεια της υποδοχής των προσφύγων του Πόντου και της Μικράς Ασίας όσο και κατά τον εμφύλιο πόλεμο και ύστερα απ' αυτόν, ήταν από τις λιγότερο ταραγμένες περιοχές της Ελλάδας. Οι λόγοι που συνέβαλαν σ' αυτό είναι πολλοί, αλλά και η ύπαρξη της Δόξας, ως δεσμού συνεργασίας και ομονοίας, πρέπει να μετρηθεί ανάμεσα τους. Για πολλά χρόνια το καθημερινό θέμα στις δημόσιες συζητήσεις των κατοίκων ήταν η πορεία της ομάδας στις εθνικές διοργανώσεις. Τη Δευτέρα και την Τρίτη όλοι ασχολούνταν με τον αγώνα που είχε περάσει, απ' την Τετάρτη και μετά όλοι μιλούσαν για την ερχόμενη αγωνιστική και την Κυριακή πλούσιοι και φτωχοί, δεξιοί και αριστεροί πανηγύριζαν τη νίκη ή «τα έβαφαν μαύρα» για την ήττα. Ίσως είναι ελάχιστα οι επαρχιακές πόλεις της Ελλάδας, στις οποίες υπήρξε ανάλογο πάνδημο συναισθηματικό δέσιμο μεταξύ των κατοίκων και ενός αθλητικού συλλόγου. Οι παλαιότεροι διηγούνται πως ακόμα και η βόλτα της Κυριακής και η διασκέδαση των Δραμινών επηρεάζονταν από το αποτέλεσμα της ομάδας στο ποδόσφαιρο.

Ακόμη περισσότερο, χάρη στη Δόξα και τις επιτυχίες της, ιδίως όταν νικούσε τις μεγάλες ομάδες της πρωτεύουσας, οι Δραμινοί αισθάνονταν περήφανοι και δικαιωμένοι ως πολίτες μιας πατρίδας που οι επαρχιακοί

Συνέχεια στην 20η σελίδα

Πανηγυρισμοί Δραμινών φιλάθλων στους δρόμους της πόλης για τη συμμετοχή της Δόξας στο Πανελλήνιο Πρωτάθλημα του 1956.

Δράμα, 1958. Οι παίκτες της Δόξας και του Ολυμπιακού φωτογραφίζονται μαζί πριν από την έναρξη του μεταξύ τους αγώνα, που έληξε με νίκη των φιλοξενουμένων με σκορ 2-1. Τη μέρα εκείνη σημειώθηκε ρεκόρ προσέλευσης φιλάθλων στο στάδιο της Δόξας, ακατάρριπτο ως σήμερα: το γήπεδο γέμισε και οι πόρτες έκλεισαν από τις 10 το πρωί.

Φάση από τον αγώνα Δόξας-ΟΦΗ (5-1) για το πρωτάθλημα (1958). Ο Θανάσης Λουκανίδης κερδίζει κεφαλιά από τον Βάβουλα του ΟΦΗ. Διακρίνονται, από αριστερά: στο βάθος, ο Ιωάννου (Δ), Στρατάκης (ΟΦΗ), 2 (άγνωστος, ΟΦΗ), Μακατούνης (ΟΦΗ), Καρασάββας (ΟΦΗ).

Αφίσα για τη συνάντηση ΟΦΗ-Δόξας στο Ηράκλειο (1958;). Αλλη Ελλάδα τότε, άλλο ήθος: το όνομα των φιλοξενουμένων φιγουράρει πρώτο στην αναγγελία, και οι φίλαθλοι καλούνται να «θαυμάσουν τους λεβέντες Ακρίτας της Μακεδονίας» – τα θαύματα της στρογγυλής θεάς όταν την τιμούν όπως της πρέπει...

Συνέχεια από την 19η σελίδα

χιώτες αγωνίστηκαν γι' αυτήν, αλλά από την πλευρά του κέντρου εισέπραξαν περιφρόνηση και αδιαφορία.

Μάθημα ήθους

Η Δόξα Δράμας, όμως, τα χρόνια εκείνα δεν είχε φίλους και οπαδούς μόνο στη Μακεδονία, αλλά και σ' όλη την υπόλοιπη Ελλάδα. Και οι φίλαθλοι δεν τη συμπαθούσαν μόνο για το τεχνικό παιχνίδι της, αλλά και για το ήθος και την αξιοπρέπεια των παικτών και των παραγόντων της. Η Δόξα, και όταν ακόμα οι διαιτητές την αδικούσαν, κι αυτό συνέβαινε συχνά, δεν ξεπεφτε σε υστερίες και σε κακόγουστες διαμαρτυρίες και «παραστάσεις». Και όταν έχανε, ήξερε να δίνει το χέρι στον αντίπαλο και ν' αναγνωρίζει την ανωτερότητά του. Μ' αυτή τη νοοτροπία και την ανωτερότητα της η ομάδα υπήρξε, τελικά, ένα «μάθημα» για όλο το φίλαθλο κόσμο της εποχής. Και αυτή η συνεισφορά της Δόξας ήταν από τις σημαντικότερες της στο ελληνικό ποδόσφαιρο.

Τα θαύματα όμως πάντοτε έχουν κάποιο τέλος.

Καβάλα, 1958. Δόξα-Απόλλων Αθηνών 1-0. Ο Θανάσης Λουκανίδης πλάσσει τον τερματοφύλακα Στάθη Τσανακτσή, ένα μεγάλο όνομα των ελληνικών γηπέδων, που την επόμενη χρονιά μετακινήθηκε στον Ολυμπιακό.

Πριν από τον τελικό του Κυπέλλου Ελλάδος 1959 στο γήπεδο της Λεωφόρου, μεταξύ Ολυμπιακού-Δόξας (2-1), ο πρόεδρος της Δόξας, Αντώνης Καστρινός, παρουσιάζει τους παίκτες στον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή.

Στην περίπτωση της Δόξας, ο οικονομικός ξεπεσμός της πόλης, η αλλοτρίωση των κατοίκων της επαρχίας – που έφτασε στις μέρες να εκφράζεται με αποχή από οτιδήποτε συλλογικό – η εμπορευματοποίηση των πάντων και προπαντός η ανυποληψία της νέας γενιάς των

παραγόντων της, που αφελώς θεωρούν την ομάδα κτήμα τους, την έριξαν πολύ χαμηλά.

Οι Δραμινοί, σε απάντηση, δεν πηγαίνουν πια στο γήπεδο. Δεν παύουν, όμως, ν' αναπολούν τις δόξες του παρελθόντος και ν' αποθέτουν τις ελπίδες τους σ' ένα δεύτε-

ρο θαύμα. Τότε το γήπεδο θα ξαναγεμίσει, λένε, και θα 'ναι όλοι εκεί. Ο Τρανός, ο Σιμόπουλος, ο Αθανασιάδης, ο Βαγενάς, ο Μαγιάκης, ο Φρανσουά, ο Δοξατινός, ο Σταυρίδης, ο Περβανάς, ο Καπανίκης, ο Πεντζίκης, ο στρατηγός Κοιμήσης, ο γερο-Δουμπέσας, ο Καστρινός, ο Κουρμπέτης, ο Πάγκαλος, ο Κουιρουκίδης, ο Καραλάζος, οι Λουκανίδηδες, ο Πιστικός, ο Μπιοιτάρης, ο Κοτρίδης, ο Ιγνατίου, ο Σημιτλιώτης, ο Ναλμπάντης, ο Τζαφέρης, ο Γρηγοριάδης, ο Ιωάννου, ο Γεωργιάδης, ο Σαμλίδης, ο Διονυσιάδης και τόσοι άλλοι μαζί τους... Και θα στηθεί πάλι πάνω από τη βορεινή πύλη του «Σταδίου της Δόξας» η ασπρόμαυρη σημαία και ο δημοδιδάσκαλος Κωνσταντινίδης θα διαβάσει τον «Απόστολο». Τότε και η πόλη θα αναστηθεί και ο κόσμος με ενθουσιασμό θα ψάλλει τον ύμνο της ομάδας: «Ζήτω η Δόξα μας παιδιά, που ξέρει πάντα να νικά».

Σημείωση: Ο Βασίλης Τσιμπούσης επιμελήθηκε το Λεύκωμα «Δόξα Δράμας 1918-1965», έκδοση της ΔΕΚΠΟΤΑ του Δήμου Δράμας, από το οποίο οι φωτογραφίες που συνοδεύουν το κείμενό του.

Η Δόξα το 1961. Ορθιος από αριστερά: Πιστικός, Μπιοιτάρης, Κοτρίδης, Ιγνατίου, Καστρινός (πρόεδρος), Τ. Λουκανίδης, Σημιτλιώτης. Καθιστοί: Ναλμπάντης, Τζαφέρης, Θαν. Λουκανίδης, Γρηγοριάδης, Ιωάννου.

Η Δόξα το 1964. Ορθιοί από αριστερά: Μιχαήλοβιτς (προπονητής), Κοτρίδης, Διονυσιάδης, Λενικάκης, Βρετόπουλος, Γρηγορίου, Σαμλίδης, Ιωάννου. Καθιστοί: Ναλμπάντης, Ξανθόπουλος, Τζαφέρης, Τσοκαταρίδης, Καπετανίδης.

Το ποδόσφαιρο και ο ποιητής

Στάσεις και ενστάσεις των Ελλήνων ποιητών. Προσπάθεια καταγραφής

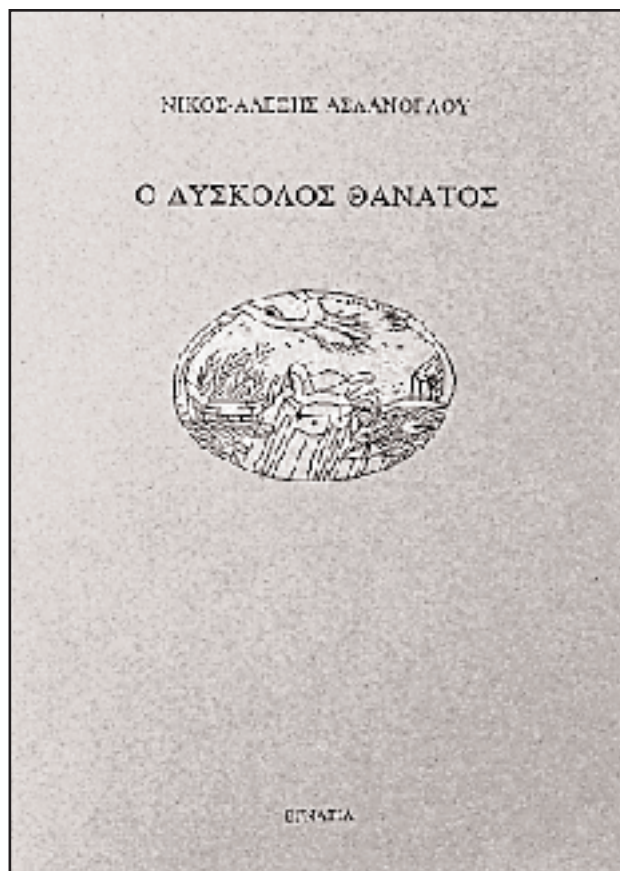
Του Γιώργου Μαρκόπουλου

Ποιητή

Η ΠΕΡΙΔΙΑΒΑΣΗ που ακολουθεί, δεν σταματά μόνο σε ποιήματα που γράφτηκαν εξ ολοκλήρου με αφορμή το ποδόσφαιρο, αλλά και σε όσα περιλαμβάνουν έστω και ελάχιστες αναφορές, προκειμένου να αντιληφθούμε κατά πόσον και με ποιο τρόπο, αυτό απασχόλησε την ποιησή μας.

Το ζητούμενό μας, άρα, είναι να επισημανθεί πώς η σχέση αγάπης μιας ομάδας ποιητών προς τον κόσμο ολόκληρο του εν λόγω αθλήματος μας πρόσφερε ποιήματα χαρακτηρισμένα από μια ιδιαίτερη πρωτοτυπία, η εκ των «έσω» τάση οράσεως μερικών άλλων δημιουργήματα πλήρη μεταφυσικού ζόφου, η αρνητική στάση κάποιων τρίτων αποσπάσματα που επιχειρούν να προβληματίσουν, η ενσωμάτωση όρων ή λέξεων σχετικών στίχους με φορτισμένη πιο έντονα τη γλώσσα και, τέλος, η μεταφορά μνημών παιχνιδιού εικόνες που φώτισαν γλυκά και σεμνά την όποια αμεριμνησία της παιδικής μας ηλικίας.

Αλλά, ας προχωρήσουμε: είναι πράγματι αλήθεια, ότι οι περισσότεροι από τους ποιητές μας δεν έχουν καμιά, έστω και τυπική επαφή, με το χώρο αυτό, αν εξαιρέσει, βεβαίως, κανείς τους Αναγνωστάκη, Βαγενά, Βενέτη, Βούγια, Δενέγρη, Θεοδωρίδη, Κακίση, Λάγιο, Παπαγεωργίου, Σουλιώτη, Στεριάδη και Τζανετάκη, που, οπωσδήποτε, η στενή σχέση τους είναι ολοφάνερη. Την κορυφαία θέση ανάμεσά τους, μάλιστα, κατέχει ο Αναγνωστάκης, όχι μόνο για τις τρεις ποιητικές στιγμές που συναντάμε στο ΥΓ, αλλά, ταυτοχρόνως, για την όλη αφοσίωση και για τα δύο, επίσης, υπό τους τίτλους *Σελίδες από την ποδοσφαιρική αυτοβιογραφία μου*² και *Αγιαξ για πάντα*³, υπέροχα κείμενά του. Αλλά και οι υπόλοιποι ποιητές της ομάδας αυτής διεκδικούν ένα ικανό ο καθένας τους μερίδιο συνεισφοράς. Ετσι, ο Βαγενάς, εκτός από τα ποιήματά του *Εσωτερικός μονόλογος του Γεωργίου Χορτάτση*, *Η τέλεια τάξη*, *Βάρβαρος ωδές (I)* και από το κείμενο που ήδη αναφέραμε, μας έχει προσφέρει ακόμη άλλο ένα, υπό τον τίτλο *Η ομάδα και η πόλη* (σκέψεις που προκλήθηκαν ξεφυλλίζοντας το λεύκωμα «Δόξα Δράμας 1918-1965»⁴, ενώ, τέλος, είναι γνωστό ότι ο ίδιος υπήρξε παίκτης του Εθνικού Πειραιώς αλλά και της Εθνικής Νέων. Ο Βενέτης έρχεται να προσθέσει με τη σειρά του τη *Μικρή ωδή στον Κώστα Δαβουρλή*, ενώ ο Βούγιας τα εύστοφα μικρά ποιήματα της συλλογής του *Ποίηση και ποδόσφαιρο*. Ο Δενέγρης στη συνέχεια καταθέτει το υποδειγματικό *Η Λουκία*, ο Θεοδωρίδης το ευρηματικό *Ο Καπερνέκας*, ο Κακίσης τα δεκάδες κρυστάλλινα δικά του και ο Λάγιος την *Μπαλλάντα στον απερχόμενο ντριμπλέρ του καιρού τούτου*

Το εξώφυλλο του βιβλίου του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου «Ο δύσκολος θάνατος», εκδ. «Εγνατία».

(Μαραντόνα). Σε μια από τις καλύτερες στιγμές του της εποχής εκείνης (1990) παρουσιάζεται ο Παπαγεωργίου με *Το αδέσποτο γκολ*, ιδιορρυθμώς νοσταλγικός ο Σουλιώτης στα *Ποιήματα εν παρόδω*, γραμμένα κατ'αντιστοιχίαν με γνωστά καβαφικά, ως και στα μετέπειτα *Αν πράγματι υπήρχε*, *Φόρτσα Ιτάλια* και *Ποδοσφαιρικό-μοναδικός στο είδος ο Στεριάδης*, μάς περνάει αθόρυβα στα γνωστά του σε όλους μας πια τοπία, πλάνα νεανικής Καλαμάτας μας κομίζει ο Τζανετάκης, ενώ, τέλος, πέραν των Αναγνωστάκη και Βαγενά, κείμενα συναντάμε και στους περισσότερους από τους υπόλοιπους ποιητές: στον Βούγια π.χ. πέντε, στον Θεοδωρίδη ένα (*Το ντέρμπι*), στον Κακίση ολόκληρο το βιβλίο του *Επίθεση!* τουλάχιστον, στον Παπαγεωργίου το δοκίμιο *Τα άδεια γήπεδα* (το παιχνίδι στην ποίηση του Μανώλη Αναγνωστάκη) από το ομότιτλο βιβλίο του, καθώς και το αφήγημα με την ένδειξη «3» της συλλογής του (πεζών) *Πήρε φως*, στον Στεριάδη τη νουβέλα *Η κατηγορία Α1*, όπως επίσης και το σχόλιο του *Η σέντρα του θανάτου*⁵, και στον Τζανετάκη μια εξομολόγηση με τον τίτλο *Ενα κομμάτι της ψυχής μου είναι χλοοτάπητας*⁶.

Η δεύτερη ομάδα ποιητών, με τη σειρά που τις αναφέραμε και στην αρχή, δεν προσπαθεί, όπως επισημάναμε και εκεί, παρά να εισχωρεί πίσω από τη χαρά του παιχνιδιού, φτάνοντας συχνά μέχρι και το μαύρο του ελλοχεύοντος θανάτου. Ετσι λοιπόν, ο Βαρβέρης, φέρνει στην επιφάνεια

όσα μόνο εκείνος ξέρει να φέρνει (*Κόκκινη κάρτα*), ενώ μια ανατροπή των παραδεδεγμένων (*Πρωτάθλημα*) επιχειρεί και ο Γκιμοσούλης. Τραγικός παρουσιάζεται ο Ευαγγέλου (*Τόλης Καζατζής*), με τάσεις ενδοσκοπικές ο Καλαϊτζής (σουλ. *Τέρμας*), με ευθύβολη γραφή ο Καραβίτης (*Το άπιαστο προ-πο*), επιαλτικός ο Καρβέλης (*Το μάτι στόχαστρο*, 3,6), στις δικές του, αγαπημένες περιοχές ο Κοντός (*Πρόκες στα σύννεφα*), ενώ ακολουθώς ο Χουλιαράκης έρχεται να σφραγίσει την ενότητα, σύροντας τη βαριά πόρτα της πένθυμης *Σουπέργκας* του.

Πάντως, είναι αλήθεια, ότι το ποδόσφαιρο –για να περάσουμε στην τρίτη υπό εξέταση ομάδα ποιητών, τους επιφανατικά ισταμένους– έχει βληθεί βάνουσα για την υποτιθέμενη συμβολή του στον αποπροσανατολισμό των πλατύτερων λαϊκών στρωμάτων. Ακόμη, οι ποικιλότροπες «απολαβές» των παικτών του, έχουν συρθεί σε αντιπαράθεση απέναντι στον επίπονο δρόμο που συνήθως περιμένει τους πνευματικούς ανθρώπους, ενώ, άλλες φορές, αυτό το ίδιο το άθλημα, έχει αντιμετωπισθεί με την δέουσα περιφρόνηση από κάποια κοινωνικά σύνολα διαφορετικής, ενδεχομένως, εκλεκτικότητας. Ως εκ τούτου, προέκυψαν μερικές όχι και τόσο κολακευτικές για αυτό αναφορές, όπως π.χ. εκείνες των: Βαβούρη (*Και... το φεγγαράκι*), Νάνου Βαλαωρίτη (*Κατάσταση πολιορκίας*, *Τα βάσανα ενός παιδιού του αιώνα*, II), Γκόρπα (*Τα ερείπια*, *Ο μεγάλος δρόμος*, *Ιστορίες*), Δανδή

Χρήστος Αρδίζογλου – Σχέδιο του ζωγράφου Σάββα Χαρατσίδα (1987).

(σουλ. *Το Γουέμπλεϊ και άλλα παρατάγουδα*), Γιάννη Κακουλίδη (*Η ένατη και τελευταία αφήγηση του χάπα χούπα*), Κυρτζάκη (*Κύκλος*, *Δεν κατάλαβες*), Μάρκογλου (*Ελεεινόν θέατρον*, *Καβάλα 13 του Δεκέμβρη 1967*, *Χρονικό*), Μπαρλά (*Θούριον στο Πατακιστάν*), Στογιαννίδη (*Η μαριχουάνα*) και Νατάσας Χατζηδάκι (*Προοπτικές*).

Αλλά αφού στο σημείο αυτό υπομνήσουμε με έμφαση τα ποιήματα *Επίνικος του Δικταίου*, γραμμένο για τον παλαιό παίκτη του Ολυμπιακού, Υφαντή, και *Αιώνιο πάθος* του Μάνου Χατζιδάκι, γραμμένο για τον Τζορτζ Μπεστ, ας περάσουμε στην ομάδα εκείνη των ποιητών που στο έργο τους χρησιμοποιούν όρους και λέξεις αντλημένες από το χώρο του παιχνιδιού.

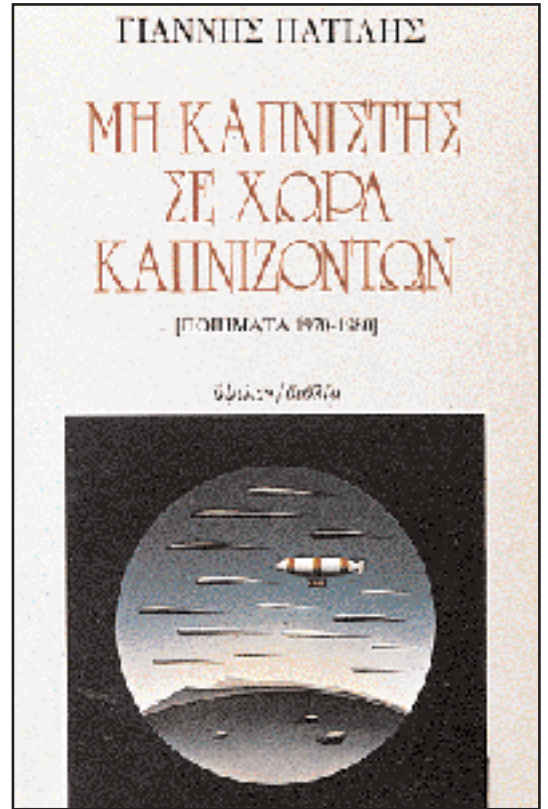
Είναι γεγονός ότι η όλη παρουσία του ποδοσφαίρου, αν και όχι στον αναμενόμενο βαθμό, δεν άφησε ανεπηρέαστους πάντως τελείως τους Έλληνες δημιουργούς, με αποτέλεσμα να μας επιτρέπεται να βγάλουμε σήμερα κάποια συμπεράσματα χρήσιμα μέσα από τα ποιήματα των Ασλάνογλου (*Επικίνδυνη ηλικία*, *Τι κι αν το θέλησε*, *Κι αν μου ρημάξατε το γήπεδο*), Δημ. Δασκαλόπουλου (*Τίποτα δεν βγήκε αληθινό*), Εγγονόπουλου (*Τα γκωλ ποστ*), Εμπειρικού (*Ηχώ*), Μπελιέ (*Οπαδός της Α.Ε.Κ. ή ο δικέφαλος*), Πατίδη (*14-3-73*), Ριτσώνη (*Ορέστης*), Ταχτσή (*Η ζωή μου*), Φερέντη – Αρώνη (*Ποδόσφαιρο και ποδόσφαιρο*) και από τα αποσπάσματα των Γκόρπα (*Ο άλλος καιρός*, *Συνέχεια στην 22η σελίδα*

Το εξώφυλλο του βιβλίου του Βασίλη Στεριάδη «Ο προπονητής παίκτης», εκδ. «Κέδρος».

Το εξώφυλλο του βιβλίου του ποιητή Κώστα Γ. Παπαγεωργίου «Τα άδεια γήπεδα», εκδ. «Σόκολη».

Το εξώφυλλο της ποιητικής συλλογής του Γιάννη Πατίλη «Μη καπνιστής σε χώρα καπνίζοντων», εκδ. «Ψίλιον».

Συνέχεια από την 21η σελίδα

Ο θάνατος του πατέρα, Γλαδιόλοι, Γκιμοσούλη (Γκαρσόνια), Κακναβάτου (Οχιές), Γιάννη Κακουλίδη (Η πρώτη αφήγηση του χάπα χούπα, Η πέμπτη αφήγηση του χάπα χούπα), Κάσου (Η περιπλάνηση των αιώνων), Καλοκύρη (Προετοιμασία και όραμα στο δρόμο), Καπερνάρου (Το ακελδαμά του ποιητή), Καρούζου (Απ' τις αγγελικές μου σημειώσεις, Τότε με τις ταραχές, Τυφλή απόκρουση, Ημικίονες τη νύχτα, Το σφυρί της ζωής και), Μαρκίδη (Παραλογή σε άτεχνους στίχους, συλλογή Προσήλωση-ν, Κριτική μιας φιλοσοφικής σταδιοδρομίας, Ελλην, όχι γραικός, Κατάθεση, Εξώδικο), Μουντέ (Οι βιασμοί, 7), Παναγιώτου (Πόλωση, το δεύτερο από τα Δύο ποιήματα περ. Η λέξη, τ. 138), Πατίλη (Η πόλη), Παρατικάκη (Προς τα πού άνοιγε τις ατέρμονες συζητήσεις, IV, IX), Ρίτσου (Οι γειτονιές του κόσμου, Το τερατώδες αριστούργημα), Σταμάτη (Ο αόρατος άνθρωπος), Φωστιέρη (Σάκος απορριμάτων), Νατάσας Χατζηδάκι (Αναπαράσταση συνάντησης γυναικών..., Εκτός. Εάν), και Χρονά (Πώσεις περιλυπού νεού, Το τέλος ενός εκδότη εφημερίδων και Η εκδρομή), ενώ δεν πρέπει να παραλείψουμε και τα: Νάνου Βαλαωρίτη (Αθήνα, κόρη της μακροβιότητας), Βενέτη (Εσχάτη βούληση, Gate Seven), Βεργιόπουλου (Ραχ Colopacia, α'), Βλαβιανού (Με λουλούδια και λείψανα), Δενέγρη (Η δολοφονία του Νικηφόρου Φωκά, Απόκρεω), Εμπειρικού (Γήπεδον - σχετικό μόνο ως προς τον τίτλο), Θεοδωρίδη (Ο ποιητής), Καλαϊτζή (Οι χυμοί των δέντρων...), Κουτσούνη (Μάσκες), Παγγουρέλη (...Τον άργητα Κολωνόν...), Βασίλη Ντόκου (Παραλλαγές σε ένα σώμα), Παπαγεωργίου (Γήπεδο ύπνου - σχετικό μόνο ως προς τον τίτλο) και Τουμανίδη (Τα κλουβιά, IV).

Όσο για τις δύο τελευταίες (και πολύ ουσιαστικές) ομάδες, εκείνη που προβάλλει την ερμηιά του τοπί-

ου, δηλαδή, και εκείνη που ανακαλεί συμβάντα παιδικής ηλικίας, σε συνδυασμό πάντοτε με το παιχνίδι, θα μπορούσαμε να εξαγάγουμε τα ασφαλέστερα των συμπερασμάτων μας, όσον αφορά την πρώτη μέσα από τα ποιήματα των: Βέη (Α' Εθνική), Γκανά (Περιπολία 2), Δημ. Δασκαλόπουλου (Ρωτούσε λαχανιασμένα), Δαράκη (Εγκατάλειψη II), Ζαφειρίου (Με τα μάτια, β'), Ιωάννου (Το δελτίο), Κακλαμανάκη (Ποδοσφαιρικοί αγώνες), Καρούζου (Αγχώδης εμπειρία), Κουγέα (Εθνική γιορτή), Λάσκαρη (Κυριακάτικο απομνημόνεο), Λιοντάκη (Αισθηματικός περίπατος), Μαυρουδή (Είναι μας λέει η αφίσα - συλ. Με εισιτήριο επιστροφής), Μπεκα-

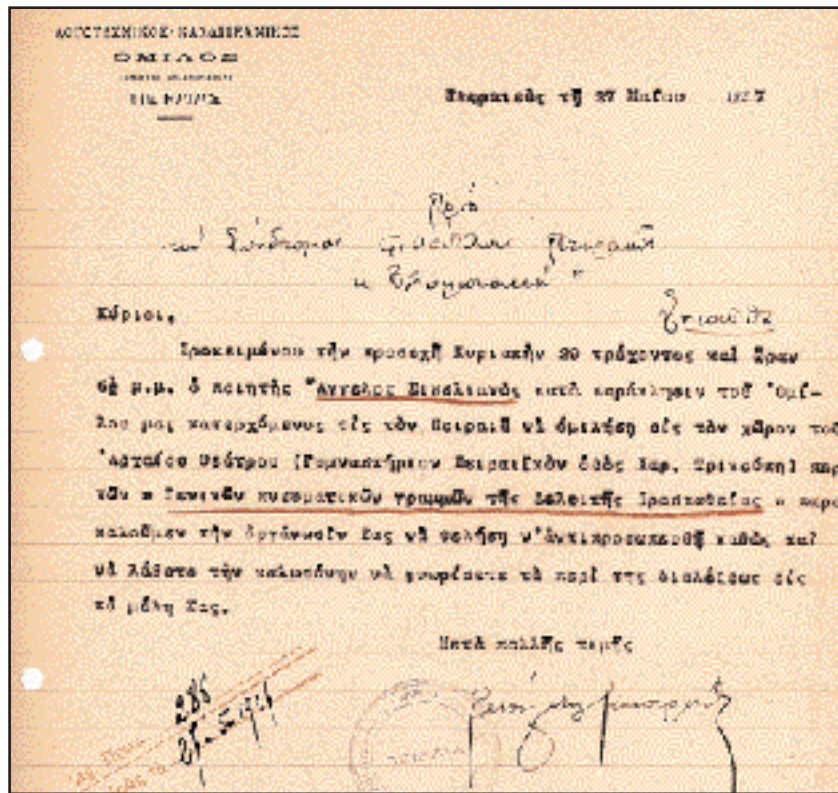
τώρου (Από το υπερώο της Ελλάδας ο Νίκος Καρούζος ομιλεί στο φθαρτό, Κατεβαίνοντας την Πατριάρχου Φωτίου), Πατίλη (Μηδέν - μηδέν), Πούλιου (Η μπάλα), Ρίτσου (Χρονικό), Σερέφα (Το αίνιγμα στο κύμα) και, όσον αφορά τη δεύτερη, μέσα από τα ποιήματα των Βλαβιανού (Autobiographia literaria), Γκόρπα (Παιδικά χρόνια), Λάσκαρη (Οδός Κωνσταντινουπόλεως), Λιοντάκη (Εν χάσματι χάσμα), Μαρκίδη (Η ιστορία ενός χαρταετού), Μπαρλά (Ειδύλλιο) και Μπεκατώρου (Ο Θεοφάνης παίζει, 1, 2).

Πάντως, θα ήθελα τελειώνοντας, να σημειώσω εν τάχει και τα ακόλουθα: α) καλό θα είναι να έχει υπόψη

του όποιος ενδιαφέρεται για το θέμα και τα ποιήματα των: Βαγενά (Περί σωμάτων), Δάλλα (4, συλ. Ανατομία), Καραβίτη (Το θαύμα του δέρματος), Κοντού (Μουσική δωματίου, VI), Λίκου (Το τσίρκο), Μέσκου (Εικόνες από την επαρχία, III), Μουντέ (Ο Ανθιμος του μεγάλου αγρού), Πέγκλη (Το τραίνο), Μαστοράκη (Οι εξετάσεις), Σεφέρη (Γράμμα στον Rex Warner...), Ριτσώνη (Στον αέρα πετούν, Γεμάτες με συνθήματα) και Χριστοφιλόπουλου (Μέρες 1954), μέσα από τα οποία θα συμπεράνει εύκολα πως το γήπεδο λειτουργεί ως μέρος του υπολοίπου περιβάλλοντος χώρου, ανεξαρτητως του ποδοσφαίρου. β) Εκτός από τα κείμενα όσων ποιητών ήδη αναφέραμε, καλό θα είναι να γνωρίζει ακόμη και αυτά των: Βιστωνίτη (Το παιχνίδι, η κερκίδα και οι μεταφορές⁷, Νάνου Βαλαωρίτη (Ποδόσφαιρο και κανιβαλισμός⁸, Καλαμαρά (Ο Ροζέ Μιλά του Νίκου Καρούζου⁹, Ρίτσου (Ζωγραφική στο μαυροπίνακα, από το βιβλίο του Ο Αρίστος αρνείται να γίνει άγιος) και Χρονά (τουλάχιστον το εκλεκτότερό του, με τον τίτλο Αποδυτήρια, από τις Ψεύτικες βλεφαρίδες). γ) Να μην ξεχνά, απαλλάσσοντάς με έτσι από παραλείψεις ή αδυναμίες, ότι η όλη δική μου στο θέμα εμπλοκή, δεν είναι παρά αποτέλεσμα λατρείας προς το άθλημα και προς τις μαγικές και ανεξαγόραστες στιγμές ευτυχίας που αυτό μου χάρισε από τότε που κατάλαβα τον εαυτό μου και εξακολουθεί να μου χαρίζει μέχρι και σήμερα.

Σημειώσεις:

1. Βλ. και Ν. Βαγενά: «Ποδόσφαιρο και λογοτεχνία», εφημ. «Το Βήμα», 31/7/94.
2. Περιοδικό «Το Τέταρτο», τ. 15, Ιούλιος 1986.
3. Εφημ. «Η Αυγή», 28/10/84.
4. Εφημ. «Το Βήμα», 27/10/96.
5. Εφημ. «Ελευθεροτυπία», 26/6/98.
6. Ο.π.
7. Εφημ. «Το Βήμα», 31/7/94.
8. Εφημ. «Ελευθεροτυπία», 26/6/98.
9. Ο.π.

Πρόσκληση του «Λογοτεχνικού – Καλλιτεχνικού Ομίλου Πειραιά» προς τα μέλη του «Συνδέσμου Φιλάθλων Πειραιώς – Ολυμπιακός», στις 27 Μαΐου 1927, να παραβρεθούν σε ομιλία του Αγγελου Σικελιανού για τις Δελφικές Γιορτές (Β. Καρδάση, «Ολυμπιακός. Ενα Αρχείο, μια Ιστορία», εκδ. «Μίλητος»).

Ένας ανεξιχνίαστος ιππότης

Τερματοφύλακας: μια ξεχωριστή παρουσία μες στο πλήθος

Του Δημήτρη Χουλιάρκη

Ποιητή

ΠΑΛΙΟΤΕΡΑ, που το ποδόσφαιρο ήταν πιο απλό, πιο όμορφο και πιο κοντά στην ουσία του, απλές ήταν και οι φανέλες των ποδοσφαιριστών. Χωρίς διαφημίσεις, σχέδια χτυπητά, χρωματιστούς γιακάδες. Ένας «ξερός» αριθμός στην πλάτη και το σήμα της ομάδας στο στήθος, στο μέρος της καρδιάς. Κι ο τερματοφύλακας φορούσε σχεδόν πάντα μαύρα. Αυτή η ιδιότυπη ζοφερή αμφίεση, που τόσο τον ξεχώριζε από τους συμπαίκτες του, έπλαθε συγχρόνως μια ολόκληρη μυθολογία γύρω από το πρόσωπό του. Στα παιδικά μάτια, ο γκολκίπερ έπαιρνε τις διαστάσεις ενός ρομαντικού ανεξιχνίαστου ήρωα, ενός σκοτεινού μυστηριώδους ιππότη, ενός μοναχικού ψυχωμένου καβαλάρη που τολμάει να τα βάλει με όλους τους εχθρούς μαζί και να βγει νικητής.

Τα πράγματα δεν έχουν αλλάξει. Και σήμερα, παρά τις φλούο φανέλες με τις βάτες, ο τερματοφύλακας συνεχίζει πάντα να είναι μια ιδιόμορφη, «περιθωριακή» παρουσία μέσα στο πλήθος. Η κίνησή του αλλόκοτη κι αυτή. Εκείνος μόνος απ' όλους τους άλλους παίκτες έχει το δικαίωμα να πιάνει τη μπάλα με τα χέρια, αλλά μόνο μέσα στην περιοχή του. Είναι δηλαδή πιο ευνοημένος από τους πολλούς, δεν παύει όμως να είναι συγχρόνως περιορισμένος και ευάλωτος, καθώς χρειάζεται τη συνδρομή των αμυντικών για

Συνέχεια στην 24η σελίδα

Ντίνο Τζοφ, ο αγέραστος πορτιέρο της «Σκουάντρα Ατζούρα». Τα φυσικά του χαρίσματα και το απaráμιλλο αθλητικό του ύφος συμπληρώνονταν από μια έμφυτη ευγένεια (φωτ.: Αλεξ. Μερκίορι, «Ιστορία Παγκόσμιου Ποδοσφαίρου», εκδ. Ν. Τεγόπουλος - Μανιατέας», Αθήνα 1996).

Λεβ Γιασίν, ο τερματοφύλακας-θρύλος, κέρβερους των δικτύων της Ντιναμό Μόσχας και του αντιπροσωπευτικού συγκροτήματος της ΕΣΣΔ, τις δεκαετίες '50-'60 (φωτ.: περ. «Τα Σπορ», αρχείο Θεόδ. Δάλλα).

Ο Λεβ Γιασίν σε μια εύστοχη απόκρουσή του, χαρακτηριστική του λιτού και ουσιαστικού παιχνιδιού του.

Συνέχεια από την 23η σελίδα

να μη δεχθεί γκολ. Συμμετέχει στην ομάδα, αλλά το κάνει με έναν τρόπο θαλεγε κανείς διαφορετούμενο και εντελώς προσωπικό.

Αυτή η μορφή, που τόσα την ετώνουν με τους άλλους αλλά και τόσα τη χωρίζουν από αυτούς, μέσα στην κοινωνία μόνο με μια ξεχωριστή, με μια καλλιτεχνική και ανήσυχη φύση θα μπορούσε να ταυτιστεί. Καθώς δεν συμμετέχει στις αψιμαχίες του γηπέδου, όπως οι πολλοί, έχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί το παιχνίδι από μια απόσταση. Εκεί όμως που δεν είναι παρά ένας παθητικός παρατηρητής, ξαφνικά καλείται να περάσει αστραπιαία στην πιο υψηλή εγρήγορση, να αντιμετωπίσει την απειλή με αντικειμενικό σκοπό να κρατήσει την εστία του, την ιδιαιτερότητά του δηλαδή, ανέπαφη. Αυτή η ξαφνική μεταμόρφωση, από τον (φαινομενικό) εφησυχασμό στην πιο έντονη, μέχρι αυτοθυσίας κάποτε προσπάθεια και συμμετοχή, είναι που δίνει στο ρόλο του μέσα στην ομάδα την πιο δραματική χροιά. Αλλωστε είναι αυτός που βιώνει την ήττα με τον περισσότερο απόλυτο, τον περισσότερο προσωπικό τρόπο: νικιέται από κάποιον αντίπαλο «κυνηγό» – η ταπείνωση και η συντριβή απλώνονται στη μορφή του καθώς ο σκόρερ θριαμβεύει πάνω του, ενώ αυτός, σε μια ύστατη προσπάθεια να αποκρούσει την μπάλα, βρίσκεται πεσμένος στο έδαφος, στα πόδια του αντιπάλου, ερμηνεύοντας τον έναν (αλίμονο πάντα τον ίδιο) από τους δύο βασικούς ρόλους στο πανάρχαιο δράμα της ανθρώπινης σύγκρουσης. Κατανοεί έτσι, βιωματικά, ολοκληρωμένα δηλαδή, το πεπρωμένο του ανθρώπου, που δεν είναι άλλο από την ήττα ή καλύτερα μια αλληλουχία από ήττες. Μπορεί σε κά-

ποιον αμύητο ο τερματοφύλακας να μοιάζει, σ' αυτό το ιδιότυπο θέατρο της αρένας, σαν ο πιο «κουτσουρεμένος», ο πιο περιορισμένος στις κινήσεις του και στις επιλογές του χαρακτήρας, όμως από ψυχολογική και θεατρική άποψη είναι αναμφισβήτητα ο πιο ολοκληρωμένος.

Κάτι που επιτείνει ακόμα περισσότερο τη δραματικότητα του ρόλου του είναι η βαθύτερη παθητικότητα που τον διακρίνει: μόνο

σχεδόν περιθωριακός, ξέρει να διατηρεί στο ακέραιο την αξιοπρέπεια και την αυτοκυριαρχία του – ο αγώνας πρέπει να συνεχιστεί. Εκείνο όμως που τον κυβερνάει μέσα του βαθιά είναι μια αψηφισιά. Και συχνά φαίνεται να αμφισβητεί με τον ανεπαίσθητα ειρωνικό του τρόπο όχι μόνο τους άθλους των αντιπάλων ή τα δικά του κατορθώματα αλλά και αυτό το ίδιο το νοήμα του παιχνιδιού στο οποίο πρωταγωνιστεί.

προσωπικότητας. Θα θυμόμαστε πάντοτε τον μεγάλο σοβιετικό Λεβ Γιασίν, τη «Μαύρη Αράχνη» των γηπέδων –όχι γερασμένο και με το ένα ποδάρι του κομμένο, μετά από το φοβερό εκείνο ατύχημα, αλλά πάνω στην ακμή του– αυτή τη γοητευτική και συνάμα αυστηρή ψηλόλιγνη μορφή με το λιτό και ουσιαστικό παιχνίδι, που τίποτε δεν απεχθανόταν περισσότερο από τις θεαματικές κινήσεις και τον εύκολο εντυπωσιασμό. Θα θυμόμαστε πάντοτε το σπάνιο ρεφλέξ και τη φλεγματική κράση του Γκόρντον Μπανκς, του θρυλικού «Κινέζου» των αγγλικών γηπέδων – πώς γίνεται να ξεχάσει κανείς ποτέ εκείνη τη μία και μοναδική στα ποδοσφαιρικά χρονικά απόκρουσή του στην κεφαλιά του Πελέ, το 1970, στα γήπεδα του Μεξικού; Θα θυμόμαστε πάντοτε την αριστοκρατική μορφή του αγέραστου πορτιέρο της «Σκουάντρα Ατζούρα», Ντίνο Τζοφ, που τα εντυπωσιακά φυσικά του χαρίσματα και το απaráμιλλο αθλητικό του ύφος συμπληρώνονταν από μια έμφυτη, ανεπιτήδευτη ευγένεια. Ο μεγάλος τερματοφύλακας δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτήν, είναι ένα στοιχείο που τονίζει ακόμα περισσότερο τη ρομαντική του μυθολογία. Γιατί η μορφή του ταιριάζει πιο πολύ σε άλλους καιρούς, όπου η ιδιαιτερότητα, σε αντίθεση με τη δική μας εποχή της ομοιομορφίας, ήταν πιο αποδεκτή από την κοινωνία των ανθρώπων. Είναι

Γκόρντον Μπανκς, ο θρυλικός «Κινέζος» των αγγλικών γηπέδων. Το ρεκόρ του –532 λεπτά ανέπαφης εστίας σε τελικούς Μουντιάλ (1966)– μένει ακατάρρηπτο. Η διπλή απόκρουσή του σε σουτ και απανωτή κεφαλιά του Πελέ (Μεξικό, 1970) έχει περάσει στη μυθολογία που διεθνούς ποδοσφαίρου.

περιορισμένα μπορεί να επιδράσει στην εξέλιξη των πραγμάτων. Καθώς δεν μπορεί να ανταποδώσει το γκολ που δέχτηκε, παρά μόνο έμμεσα, μέσω των άλλων, αναπτύσσει μια ιδιαίτερη στάση απέναντι στην ήττα, που όμως δεν έχει τίποτα να κάνει με τη μοιρολατρία. Παρά τη στιγμιαία εξαψη, αυτός ο μοναχικός χαρακτήρας, ο

Στα παιδικά μας χρόνια, πριν από τρεις περίπου δεκαετίες, είχαμε την τύχη να παρακολουθήσουμε τέτοιους μεγάλους τερματοφύλακες, που η παρουσία τους κάτω από τα γκολπόστ άφησε εποχή. Το παίξιμο του καθενός ήταν ένα μίγμα της σπάνιας ποδοσφαιρικής τους ευφυίας και της μοναδικής τους, χαρισματικής

μια μορφή λοξά ισταμένη προς το παιχνίδι της ζωής –για να παραφράσουμε την περίφημη ρήση του Φόρστερ–, σαν να το αμφισβητεί ή σαν να στοχάζεται πάνω σ' αυτό, σαν να μην μπορεί να αποφασίσει αν θα το απορρίψει ή αν θα το αποδεχτεί, μια μορφή απελπισμένη και γι' αυτό βαθιά τραγική.

Τζαμπατζήδες των γηπέδων

Εφηβοί πολιορκητές του ονείρου πίσω από τη μάντρα...

Του Φίλιππα Φιλίππου

Συγγραφέα

ΧΩΡΙΣ έγνοιες για τον επιούσιο, ανυποψίαστοι και αθώοι παντός κρίματος, μίαν ανάσα χρόνια απ' την κατοχή και τον εμφύλιο, και έτη φωτός μακριά, διψούσαμε για ήρωες, σε μίαν Ελλάδα που είχε μόλις σπαταλήσει τους δικούς της... Παιδιά, έφηβοι, νεαροί, καταθέταμε το ασυγκράτητο περίσσειμα της ζωντάνιας μας στο «κοινόν ταμείον» της αλάνας και των γηπέδων, και στους κυριακάτικους ήρωες του ποδοσφαίρου που αγαπήσαμε και που μας μύησε φαντασιακά στους όρους και στα όρια του «πραγματικού» παιχνιδιού της ζωής.

***

Παρά τα αισθήματα προς τη μαγική θεά, την μπάλα, τα περισσότερα παιδιά κι οι έφηβοι λάτρεις της δεν είχαμε τη δυνατότητα να την τιμούμε στο ναό της, στα γήπεδα των επίσημων διοργανώσεων. Πέρα απ' το ποδόσφαιρο της γειτονιάς και της αλάνας, οι πρώτες εντυπώσεις από επίσημες διοργανώσεις ήταν ακουστικές, όταν, στον γενέθλιο τόπο, μέσα ή έξω από συνοικιακά καφενεία, στεκόμασταν, οι μικροί μαζί με τους μεγάλους, εκστατικοί, για να ακούσουμε, τα απογεύματα της Κυριακής, τις περιγραφές των σημαντικότερων ματς της ημέρας. Θυμάμαι τις χαρακτηριστικές φωνές των σπήκερ – ιδιαίτερα τη φωνή του Νίκου Φώσκολου, που έγραφε και τις γνωστές ραδιοφωνικές «Αστυνομικές ιστορίες» – να περιγράφουν, εν είδει πολεμικών ανακοινωθέντων, από τις συχνότητες του σταθμού των Ενόπλων Δυνάμεων και του Β' Προγράμματος, τις κρίσιμότερες φάσεις.

Οι επισκέψεις στο Εθνικό Στάδιο της Κέρκυρας – «Ξερό», χωρίς χορτάρι – ήλθαν αργότερα, όταν, μπαίνοντας λαθραία απ' τα συρματοπλέγματα της πλευράς του αεροδρομίου, παρακολουθούσα τα ματς του Αστέρα, του Αρη, του Ελλησποντου και του Ολύμπου – πάντα αφού είχα αρχίσει και μόνο αν είχα ξεφύγει την προσοχή των φυλάκων, που κυνηγούσαν με παραδειγματικό ζήλο τους τσαμπατζήδες μαθητές, μερικοί απ' τους οποίους, ωστόσο, αψηφούσαν τις απειλές ξυλοφορτώματος και μπουκάρανε, πηδώντας τον μαντρότοιχο απ' τη μεριά του νεκροταφείου.

Ποδοσφαιρικούς αγώνες ολόκληρους – απ' το εναρκτήριο λάκτισμα έως το σφύριγμα της λήξης, δωρεάν και νομίμως – πρωτοείδα στο Παλιό Φάληρο, στην ανυπόληπτη απ' τους αστούς δημότες του συνοικία της Αγίας Βαρβάρας: η Δάφνη κόντρα σε μικρές αθηναϊκές ομάδες στην αλάνα της οδού Ευεργετών, που, για την περίπτωση, «φορούσε» τα κυριακάτικα της γκολπόστ, αλλά χωρίς δι-

Συρρέαμε από παντού. Διαβαίναμε χωματόδρομους και γεφυράκια, πατούσαμε ρεματιές και μπουστάνια, να φτάσουμε στο γήπεδο, να βρούμε έναν τρόπο, ένα δέντρο, ένα μπαλκόνι, μια κομπίνια για την ποθητή συνάντηση (φωτ.: περ. «Τα Σπορ», τεύχος Μαρτίου 1960, αρχείο Θ. Δάλλα).

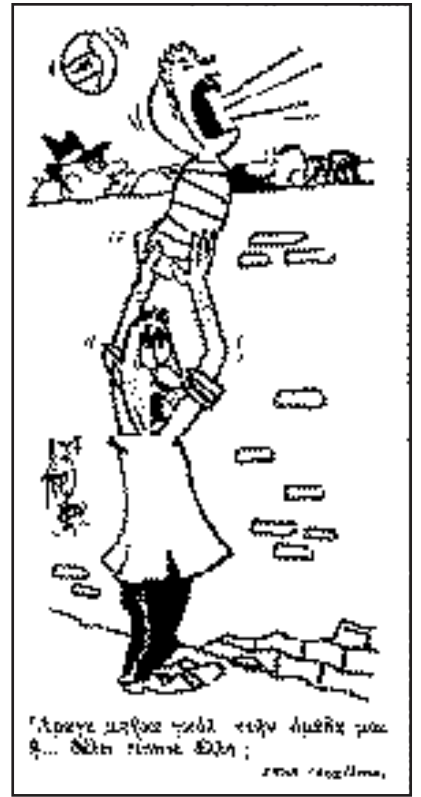

Βιαστική σύσκεψη έξω από το γήπεδο. Πρόσωπα συνοφρυωμένα, περίσκεψη, σε αναζήτηση τρόπου εκπόρθησης της μάντρας του γηπέδου, παραπλάνησης των βλοσυρών φυλάκων (φωτ.: περ. «Τα Σπορ», τεύχος Ιανουαρίου 1959, αρχείο Θ. Δάλλα).

κτα... Τις άλλες Κυριακές στήναμε αφτί για τους αγώνες έξω από τη λέσχη της Δάφνης, δίπλα στο θερινό σινεμά Ανεσις ή στο καφενείο του κυρ-Παντελή, κοντά στον χειμερινό Αβα, στην Αμφιθέα.

Βαθιά χαραγμένες στο μυαλό οι ποδοσφαιρικές μνήμες που συνδέονται με το γήπεδο της Νέας Σμύρνης, όπου ο Πανιώνιος υποδεχόταν

τους τρεις μεγάλους του Κέντρου, το λεγόμενο ΠΟΚ – Παναθηναϊκός, Ολυμπιακός, ΑΕΚ. Οι πιτσιρικάδες, από συνοικίες και γειτονιές ένα γύρο – λάτρεις του Χάιτα, του Δέδε, του Σαραβάκου, του Μπραουδάκη –, περνώντας χωματόδρομους και μπουστάνια, ρέματα και γεφυράκια, συρρέαμε στο γήπεδο. Επειδή ελάχιστοι διέθεταν το αντίτιμο του εισιτηρίου, κα-

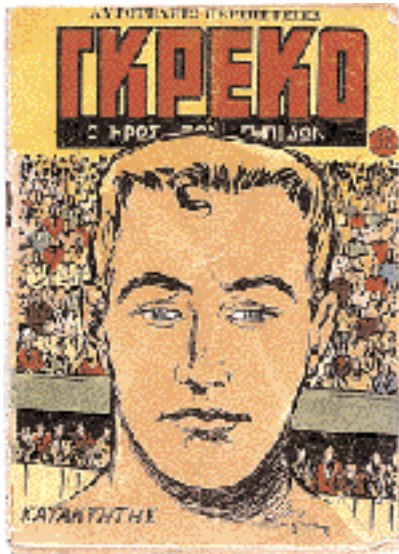

Γελοιογραφία του Αρχέλαου στο μηνιαίο περιοδικό «Τα Σπορ», τεύχος Αυγούστου 1957 (αρχείο Θεόδ. Δάλλα).

θώς στους πατεράδες μας δεν περίσσειαν λεφτά για τέτοιες πολυτέλειες, οι πιο θαρραλέοι τρύπωναν στα μπαλκόνια των πολυκατοικιών με θέα στον αγωνιστικό χώρο, οι πιο ριψοκίνδυνοι χώνονταν στο γήπεδο, σκαρφαλώνοντας τη μάντρα, οι πιο υπομονετικοί ανέβαιναν στα γύρω δέντρα. Οι υπόλοιποι περιορίζονταν

Συνέχεια στην 26η σελίδα

Διψούσαμε για ήρωες: Μας σαγήνευσε ο «Γκρέκο» –δημιούργημα της φαντασίας του Γιώργου Μαρμαρίδη– ο Έλληνας μάγος των βραζιλιάνικων γηπέδων, αλλά και πράκτορας της αμερικανικής αντικατασκοπείας, δώκτης όσων επιβουλεύονταν τα μυστικά της ατομικής βόμβας. Δεκαετία του '60 και Ψυχρός Πόλεμος...

Συνέχεια από την 25η σελίδα

στις ακουστικές απολαύσεις που πρόσφεραν οι φωνές απ' τις κερκίδες, οι ιαχές, οι ηχηροί αναστεναγμοί (χάθηκε πέναλτι;), οι ζητωκραυγές (ποιος έβαλε γκολ;).

Ανάμεσά μας, κάτι παιδιά τζιμάνια εφάρμοζαν τη δική τους δοκιμασμένη –και κατοχυρωμένη– μέθοδο δωρεάν εισόδου. Στη μνήμη αναδύεται η σκηνή, σαν σεκάνς κινηματογραφικής ταινίας: οι ποδοσφαιριστές του Παναθηναϊκού, με την πράσινη φανέλα και το άσπρο σωβρακάκι, κατεβαίνουν απ' το πούλμαν, έξω από το γήπεδο. Ξαφνικά, καμιά δεκαριά πιτσιρικάδες πετάγονται μέσα από το πλήθος των οπαδών που περιμένουν να δουν τα ινδάλματά τους, τρέχουν και πιάνουν τα χέρια των παικτών.

Όλοι μαζί τώρα προχωρούν προς τη θύρα της νότιας πλευράς. Ανάμεσά τους κι ο φίλος μου ο Μάριος. Κρατάει το δεξί χέρι του Ανδρέα Παπαεμμανουήλ, που βαδίζει χαμογελαστός προς το γήπεδο, αδιαφορώντας για τους βλοσυρούς θυροφύλακες· το ίδιο και οι υπόλοιποι παίκτες του Τριφυλλιού, ο κέρβερρος Βουτσαράς, ο Λινοξυλάκης, ο Πανάκης, ο Ανδρέου...

***

Περνάω τώρα καμιά φορά, εποχούμενος, απ' την οδό Ευεργετών. Δεν υπάρχουν πια η αλάνα, η Ανεσις και η Αβα, οι αμυγδαλιές και το στέκι του παγοπώλη. Ο Μάριος χάθηκε, ίσως νωρίτερα απ' αυτά –μετανάστης στη Γερμανία– κι οι άλλοι πιτσιρικάδες σκορπίσανε στους πέντε ανέμους. Φτάνω στη Νέα Σμύρνη και κάνω αργά το γύρο του γηπέδου. Οι σημερινοί πιτσιρικάδες, σκέφτομαι, δεν χρειάζεται να σκαρφίζονται κόλπα για να δουν το ματς, ας είναι καλά το άφθονο χαρτζιλίκι απ' τους πατεράδες τους – που ίσως να βρίσκονταν τότε ανάμεσα στους φτωχοδιόβολους που τρέχαμε να πιάσουμε απ' το χέρι τα ινδάλματά μας για να μπορούμε να λέμε κι εμείς μετά, «ήμουν κι εγώ εκεί».

«Δυοβουνιώτης Αρείας»

Συνειρμικά «ενθυμήματα» στα «καρέ» της Ιστορίας

Του **Θοδωρή Γκόνη**

Ποιητή

ΓΝΩΡΙΖΟΥΝ άραγε οι νεαροί ποδοσφαιριστάι του «Δυοβουνιώτη Αρείας» και μάλιστα εκείνοι, οι νεότεροι, της Ακαδημίας Ποδοσφαίρου, για την οποία μόνον επαίνους έχουν οι κάτοικοι της πόλεως του Ναυπλίου, ποιος ήταν ο Δυοβουνιώτης, του οποίου το δοξασμένο όνομα φέρουν στις φανέλες τους –μαζί, είναι αλήθεια, με τη διαφημιστική επιγραφή γνωστού ζαχαροπλαστέιου, το οποίο, προφανώς, είναι και χορηγός της ομάδος;

Γνωρίζουν άραγε οι ευειδείς αυτοί και άλκημοι νέοι, οι οποίοι καθημερινώς αθλούνται, επιμελώς και επιπόνως, στο κεντρικό στάδιο της πόλεως, κάτω από την ιστορική

Γράφει ο Κασμούλης, λοιπόν: «Αλλη αταξία συγχρόνως γεροντική (εξερράγη) –κατά του Καποδίστρια– θεωρηθήσα και αυτή αντιπολίτευσις. Από τους εκτός ενεργείας παραμελημένους (στρατιωτικούς) Αρχηγούς πρεσβύτας επισήμους, εις Σαλαμίαν ευρίσκοντο ο Καρατάσιος, Γάτζος, Πανουργιάς, Δυοβουνιώτης. Εις αυτάς τας περιστάσεις, μια των ημερών, διαβαίνοντες οι δυο συμπέθεροι Πανουργιάς και Δυοβουνιώτης με τα σκιδιά των», τα φέσια τους «επί κεφαλής», τα καφενεία του λιμανιού, κατηγορούσαν για το κατάντημά τους, τον Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια. Τα καφενεία ήταν γεμάτα στρατιώτες, οπότε ο Πανουργιάς ερωτώ τον Δυοβουνιώτη μεγαλοφώνως:

κάθισμα έξω από το κουρείο, με τετνωμένα σκέλη –γιατί, τότε ο λαϊκός μπαρμπέρης περιποιότανε τους «μουστερήδες» του στο φως της ημέρας– του ρίχνει το προσόψι, «παίρνει νερόν και αρχίζει να τον μπαρμπερίζει». Βλέποντας ο κόσμος μια τόσο παράξενη και ευτράπελη σκηνή, τρέχοντας και καλώντας ο ένας τον άλλον, μαζεύτηκε μεγάλο πλήθος της αγοράς εκεί.

Γελούσαν όλοι, όμως ο γερο-Δυοβουνιώτης, ατάραχος, συνομιλούσε με τον συμπέθερό του και τον κουρέα. Τελείωσε ο κουρέας, έδωσε τα βρακιά του ο οπληρχηγός και σηκώθηκε να φύγει. Κάποιος από τους παρευρισκόμενους τον ερωτήσε:

— Γιατί, γερο-καπετάνιε, το έκαμες αυτό;

Κάτω από την ιστορική σκιά του Παλαμηδίου, στο κεντρικό στάδιο της πόλεως, οι παίκτες του «Δυοβουνιώτη Αρείας» προπονούνται, αγωνίζονται και κάνουν όνειρα ευγενικής άμιλλας.

σκιά του Παλαμηδίου, με τη φιλοδοξία, μία ημέρα των ημερών, να κατακτήσουν τα γήπεδα της Γηραιάς Ηπείρου, γνωρίζουν άραγε ποιος ήταν ο Δυοβουνιώτης; Ίσως κάποιος απ' αυτούς να νομίζουν ότι ο δοξασμένος πρόγονός τους ηγείτο της αλώσεως, την 29ην Νοεμβρίου 1822, του Παλαμηδίου και ότι, μαζί με τον Στάικο Σταϊκόπουλο, όρμησαν στην Ντάπια του Αχιλλέα, Γιουρούς Τάπια, σφηνώνοντας τη σημαία της Επανάστασης. Ίσως κάποιος άλλοι, ελάχιστοι, να έχουν ακουστά ότι το επίθετό του το οφείλει εις τον τόπο της καταγωγής του, τα Δυο Βουνά Λοκρίδος.

Πόσοι όμως γνωρίζουν το καταπληκτικό εκείνο επεισόδιο που τόσο γλαφυρά περιγράφει ο Νικόλαος Κασμούλης στα *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*, το ξούρισμα, δηλαδή, του γερο-Δυοβουνιώτη και τις συνέπειές του;

— Ε, συμπέθερε, όλοι οι στρατιωτικοί βρίσκονται σε δουλειά. Εμείς τι θα κάμωμε;

— Εμείς να, θα μπαρμπερίσωμε τ' α...δια μας, του απαντά ο Δυοβουνιώτης.

Το κάνουν; Ξαναρωτά ο Πανουργιάς.

— Πληρώνεις; λέει ο Δυοβουνιώτης.

— Μάλιστα, απαντά ο Πανουργιάς.

— Πάμε λοιπόν να βρούμε μπαρμπέρη.

Όσοι άκουσαν τη στιχομυθία, εγέλασαν, γιατί ενόμισαν πως ήταν μια αστεϊότης. Όμως ο γερο-οπληρχηγός με τον συμπέθερό του φτάνουν στο «εργαστήριον» ενός μπαρμπέρη, συμφωνούν να του δώσει ο Πανουργιάς τα χρήματα, «ένα ρουμπιγέν», για να ξουρίσει τα αχαμνά του Δυοβουνιώτη. Ο Δυοβουνιώτης, χωρίς εντροπή, λύνει τα βρακιά του και κάθετα στο

— Γιατί και ο Κυβερνήτης μπαρμπερίζει τα μουστάκια του, απάντησε εκείνος.

Οι στρατιώτες, σεβόμενοι τους δύο γέροντες, δεν τους ενόχλησαν, αλλά μόλις απομακρύνθηκαν από το κουρείο, όρμησαν εναντίον του μπαρμπέρη, τον εξυλοκόπησαν μέχρι θανάτου, κλείνοντάς του και το εργαστήριον!

Εμαθε, όμως, την πράξη ο Στρατάρχης και διέταξε να συλληφθούν οι δύο συμπέθεροι. Εγινε γνωστή αυτή του η πρόθεση και νύχτα οι δύο οπληρχηγοί, περνώντας από το Πέραμα, κατέληξαν στα Βίλλια της Αττικής όπου και εκρύφθηκαν.

Ας τα έχουν, λοιπόν, αυτά υπ' όψιν τους οι νεαροί ποδοσφαιριστάι του «Δυοβουνιώτη Αρείας», και ας αθλούνται με μεγαλύτερο ζήλο. Διότι στα γήπεδα της Ευρώπης, το ξούρισμα κοστίζει πολύ παραπάνω από «ένα ρουμπιγέν».

«Τιτανομαχίες» στην πρώτη σελίδα

Η αθλητική δημοσιογραφία στον Τύπο και τα ερτζιανά

Του **Ηλία Κανέλλη**

Δημοσιογράφος

Η ΠΕΡΙΦΗΜΗ «εποχή της αθωότητας» –στην πραγματικότητα, ποτέ αθωότερη, απλώς πονηρά διαφορετική από τη σημερινή– ήταν, ας πούμε, η εποχή όπου η αθλητική δημοσιογραφία, σε αντίθεση με την πολιτική ομογάλακτη της, θεαματοποιούσε με πρωτόγονους τρόπους όσα συνέβαιναν. Ήταν η εποχή που οι μεγάλοι σχήματος αθλητικές εφημερίδες χρησιμοποιούσαν θηριώδη ξύλινα γράμματα, τυπωμένα με πλακάτα χρωματιστά γράμματα, για να προσελκύσουν τους φιλάθλους, που περισσότερο εντυπωσιάζονταν από το χρώμα παρά από τα όσα γράφονταν. Η εποχή που τα πρωτοσέλιδα, όταν αναφέρονταν σε ποδοσφαιρικούς αγώνες, χρησιμοποιούσαν εκφράσεις δανεισμένες είτε από τα ομηρικά έπη είτε από το βασιλείο της ζούγκλας. «Τιτανομαχία» ήταν πάντα ένα αμφίροπο ντέρμπι, και οι νικητές ήταν ψυχωμένες «τίγρεις», άγριες «ύαινες», «λέοντες» που σπαράσσουν σίδερα. Τέτοιες εκφράσεις προφανώς εντυπωσίαζαν τόσο που οι αρχισυντάκτες τις χρησιμοποιούσαν ακόμα κι όταν δεν υπήρχαν αγώνες που να τις δικαιολογούν. Ο Σταμάτης Γρατσίας, π.χ., από το συντακτικό επιτελείο της «Αθλητικής Ηχώς» και υπεύθυνος για τον κύριο τίτλο, κυκλοφορούσε στα γραφεία της εφημερίδας με ένα τεφτεράκι διαρκώς υπό μάλης. Κάθε μέρα σημείωνε σε αυτό τον κύριο τίτλο και, την επομένη, όταν έρχονταν τα νούμερα με τις κυκλοφορίες της εφημερίδας, έγραφε δίπλα το νούμερο των φύλλων που είχε πουλήσει: π.χ., «Λιοντάρια» – 18.000 φύλλα, «Υαινες κατασπάρξαν» – 21.000 φύλλα. «Εθριάμβευση η άμιλλα» – 9.000 φύλλα. Όταν δεν υπήρχε μεγάλος αγώνας, ανέσυρε από το τεφτεράκι του κάτι παλιό, επιτυχημένο εμπορικά, φέρ' ειπείν «Λιοντάρια», για να βγει ο ξύλινος τίτλος – στη συνέχεια, το ρεπορτάζ μπορεί να αναφερόταν σε έναν αδιάφορο φιλικό. Πάντως, ο Σταμάτης Γρατσίας ήταν ικανότατος δημοσιογράφος και, επιπλέον, το καθημερινό σχόλιό του στην αθλητική σελίδα της «Ακροπόλεως» επί δικτατορίας είχε τον τρόπο να γίνεται, υπαινικτικά, ένα τσουχτερό πολιτικό σχόλιο κατά του καθεστώτος – και μάλιστα χωρίς να το καταλαβαίνει η λογοκρισία. Εφυγε πριν από μερικά χρόνια.

Ραδιοφωνικές αναμεταδόσεις

Δεκαετία του '60, φθινοπωρινό κυριακάτικο απόγευμα. Η ώρα της ποδοσφαιρικής ιεροτελεστίας. Το ραδιόφωνο συντονισμένο στα μεσαία, στη συχνότητα του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας – του ΕΙΡ.

«...και ενώ ο Μαρδίτσας παρακολουθεί ανίκανος να επέμβη, ο Ανδρέου πιάνει δυνατό σουτ εν κινήσει, μέσα στη μικρή περιοχή της Ενώσεως... ΑΛΛΑ –αγαπητοί ακροαταί!– ο έξοχος σήμερα Σεραφείδης πλονζάρει με αυτοθυσία και σώζει την εστία του από βεβαία παραβίαση!!». Πρωτάθλημα 1959-60. Γήπεδο Λεωφόρου, Παναθηναϊκός-ΑΕΚ 2-2.

Το ηχητικό σήμα της εκπομπής. Η φωνή του παρουσιαστή – πομπώδης, βαριά, καλά αρθρωμένα τα ελληνικά της. Σε λίγο, από τα μεσαία κύματα θα εισβάλει στη μικρή μας καθημερινότητα η ατμόσφαιρα του ματς.

Δυο σαρανταπεντάλεπτα γεμάτα από περιγραφές του σημαντικότερου ματς της ημέρας. Η τεχνολογία δεν είναι τόσο εξελιγμένη, δεν υπάρχει δυνατότητα σύνδεσης («λινκ» το λένε τώρα) με όλα τα γήπεδα. Τα αποτελέσματα των άλλων αγώνων θα τα μαθαίνουμε στη διάρκεια της μετάδοσης: η φωνή του δημοσιογράφου βάρδιας στο στούντιο θα σκεπάσει τη φωνή του σπικερ που περιγράφει τον αγώνα, για να μας πει τι έκανε η Προοδευτική, πόσο είναι ο Φωστήρ, και να μας δώσει τα συγκριτικά αποτελέσματα των αγώνων του ΠΡΟ-ΠΟ – που υποσχόταν να μας κάνει «εκατομμυριούχους με ένα τάλιρο».

Τα ονόματα των σπικερ εγκατέλειψαν τη μνήμη. Για ένα μεγάλο διάστημα, άλλωστε, δεν αναφέρονταν. Αργότερα, μόνο, λίγο πριν αρχίσει το ματς, η εκφωνήτρια ανήγγελλε: «Θα παρακολουθήσετε τώρα, σε απ' ευθείας μετάδοση από το στάδιο Καραϊσκάκη, τον αγώνα Ολυμπιακού – ΑΕΚ. Μεταδίδει ο...». Νομίζω ότι η πιο χαρακτηριστική φωνή από όλες ήταν εκείνη του Αντώνη Πυλιάρου. Είχε ένα χαρακτηριστικό μέταλλο, ήταν συγκρατημένη, αφανάτιστη (μόνο σε διεθνή παιχνίδια χρωματιζόταν ελαφρά υπέρ του εθνικού συ-

Συνέχεια στην 28η σελίδα

Συνέχεια από την 27η σελίδα

γκροτήματος, υπέρ της ελληνικής ομάδας) και, επιπλέον, σε άψογα ελληνικά. Βεβαίως, ο εκφωνητής έπρεπε να είναι όσο πιο περιγραφικός γινόταν. Λιτός, δηλαδή, και συνάμα ακριβής. Έπρεπε, ανά πάσα στιγμή, να μεταφέρει στον ακροατή το σημείο του γηπέδου όπου γινόταν το παιχνίδι («η μπάλα παίζεται στο κέντρο και αριστερά, με επιτιθέμενο τον Ολυμπιακό»), τους παίκτες που συμμετείχαν στη φάση, κι επιπλέον ποιος υπερέρχει, ποιοι παίκτες διακρίνονται, τι ατμόσφαιρα έχουν δημιουργήσει οι φιλάθλοι, καθώς και μερικά πρόχειρα στατιστικά. Βεβαίως στη μετάδοση, για να κρατιέται το ενδιαφέρον, έπρεπε να αυξομειώνονται ο ρυθμός και ο τόνος της φωνής του εκφωνητή – και στο γκολ η φωνή έπρεπε να γίνεται στεντόρεια, αρμονικά με τις ιαχές των φιλάθλων. Στις γρήγορες φάσεις, εξάλλου, για να προλαβαίνει, έπρεπε να επιταχύνει τη ροή της μετάδοσης – προσέχοντας ωστόσο και την ακρίβεια στις διατυπώσεις, τα σωστά ονόματα, τη σωστή άρθρωση. Κάποιες φορές έτυχε στο γήπεδο να βρεθώ κοντά στον εκφωνητή. Η πρόζα του, φυσικά, ακολουθούσε με υστέρηση κάποιων δευτερολέπτων την κάθε φάση – που σήμαινε ότι, για να μη χαθεί ο ειρμός, ο εκφωνητής έπρεπε να διαθέτει και καλή μνήμη, ώστε να μπορεί να μεταδώσει με ακρίβεια λίγο αργότερα όσα η ταχύτητα του παιχνιδιού δεν του επέτρεπε να πει αμέσως.

Οι εκφωνητές του ραδιοφώνου όφειλαν –και ήξεραν– να είναι, εκτός από ακριβείς, και αφαντίστοι. Επιπλέον, εκφράσεις όπως «λιοντάρια» και αναφορές σε «τιτανομαχίες» ήταν εξαιρετικά ανοίκειες για το λόγο της κρατικής (και μοναδικής τότε) ραδιοφωνίας. Κι ακόμα, υπήρχε φροντίδα οι ποδοσφαιρικοί όροι να αποδίδονται στην ελληνική τους εκδοχή. Το γκολ ήταν γκόλ, βέβαια, τη στιγμή του πανηγυρισμού, αλλά την ώρα της νηφάλιας πληροφόρησης «ο αγών έληξε ισόπαλος άνευ τερμάτων». Το άουτ ήταν άουτ μόνο αν το συγχωρούσε η σφιχτή οικονομία χρόνου, αλλιώς η μπάλα έβγαине «εκτός παιδιάς». Και ο παίκτης δεν ήταν οφσάιντ αλλά «εκτός θέσεως», δεν χτυπούσε αράουντ αλλά «εκτελούσε πλάγιον κτύπημα» και, συνήθως, την μπάλα δεν την κλοτσούσε αλλά την ελάκτιζε – στα χρόνια της δικτατορίας, μάλιστα, ακούστηκαν και από αθλητικού ραδιοφώνου πολλά γλωσσικά ευτράπελα από υπερβάλλοντα ζήλο... Τέλος, όταν διακοπτόταν η μετάδοση, δεν μας γυρνούσαν στα «στούντιό μας» αλλά στους ραδιοθαλάμους του Ζαπτείου – και αργότερα της Αγίας Παρασκευής.

Τα διαλείμματα ανάμεσα στα δυο ημίχρονα είχαν κι εκείνα το δικό τους ερτζιανό ύφος. Στο τέταρτο που μεσολαβούσε, παίζονταν πέντε έξι τραγούδια της τελευταίας διασκευαστικής παραγωγής, από «προσφερόμενες» εκπομπές – που πλήρωναν οι δισκογραφικές εταιρείες για να πλασάρουν στους φιλάθλους τα νέα τους τραγούδια. Η Μίνως, η Κολούμπια και η Λύρα υπερτερούσαν σε χρόνο μετάδοσης,

Φάση από τον αγώνα Εθνικής Ελλάδος–Γιουγκοσλαβίας στο Βελιγράδι, το 1959. Από αριστερά: Λουκανίδης, Πολυχρονίου, Ρωσίδης και Θεοδωρίδης, χάρη στον οποίο η βαριά ήττα (4–0) δεν έγινε διασυρμός. Ο αθλητικός Τύπος, πάντως, δεν παρέλειψε μια ψυχραιμη και σοβαρή προσέγγιση: «...η αποτυχία μας δεν ξεκινά από την έλλειψη ικανών παικτών... Η Εθνική ομάς στερείται ομοιογενείας και συστήματος αγωνίζεσθαι», έγραψε στην ανταπόκρισή του ο Β. Φουτουκίδης μετά τον αγώνα (φωτ.: περ. «Τα Σπορ», τεύχος Δεκεμβρίου 1959, αρχείο Θ. Δάλλα).

Αρχές του 1966. Η πρώτη πειραματική τηλεοπτική εκπομπή του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας, στο στούντιο του ΟΤΕ στην οδό Πατησίων. Από δεξιά: Γ. Διακογιάννης, Γιόβανα, Μ. Γιαννακάκος, Ελ. Κυπραίου. Η Ελλάδα έμοιαζε να μπαίνει σε νέα τροχιά –και όχι μόνο τηλεοπτικά...–, που όμως, ένα χρόνο αργότερα, ήρθε να ανακόψει η απριλιανή δικτατορία.

αφού, κατά περιόδους, αυτές πλειοδοτούσαν και εξασφάλιζαν το χρόνο για τα τραγούδια τους στο «ημίχρονο». Ακόμα θυμάμαι την καμπανιστή φωνή του Γιώργου Λεφεντάρη, που τα πρώτα χρόνια έκανε τις εκπομπές της Κολούμπια, πριν πάρει, αργότερα, μεταγραφή στη Μίνως...

Όταν, μεσοσύσης της δικτατορίας, μπήκε στις συνήθειές μας η τηλεόραση –μαζί με τις αναλύσεις που ήθελαν «το ποδόσφαιρο να γίνεται όπλο της χούντας για τον αποπροσανατολισμό του λαού»– ευτυχήσαμε να μπει στα σπίτια μας η φωνή του Γιάννη Διακογιάννη. Από ένστικτο μάλλον, ο Διακογιάννης κατάλαβε ότι οι ρυθμοί μετάδοσης έπρεπε τώρα να αλλάξουν. Η καταγιστική εκφώνηση δεν είχε νόημα στην τηλεόραση, ο θεατής πια έβλεπε. Ο εκφωνητής, ήρεμα, χαλαρά, έπρεπε να «υπογραμμίζει» με τις πληροφορίες του την εικόνα, να προσθέτει σχόλια και επισημάνσεις όταν το ζητούσαν τα κενά στη δράση, να συνεγείρεται λίγο παραπάνω στις κορυφαίες φάσεις. Ο Διακογιάννης μετέδιδε τα ματς ιδανικά. Όταν, πολύ αργότερα, ο γνωστός Γάλλος κριτικός κινηματογράφου Σερζ Ντανέ έγραψε ένα σημαντικό κείμενο για το πώς πρέπει να μεταδίδεται ένα ποδοσφαιρικό ματς –κλασικό κείμενο θεωρίας του οπτικοακουστικού– το έγραψε λες κι είχε, σαν πρότυπο τηλεοπτικής μετάδοσης ποδοσφαιρικών αγώνων, στο μυαλό του τον Γιάννη Διακογιάννη.

Τα χρόνια όμως περνούν, παρήλθε και «το ποδόσφαιρο που ακούγαμε». Τώρα, άλλοι καιροί, άλλα ήθη. Οι περισσότεροι από τους επίγονους του Γιάννη Διακογιάννη μάλλον δεν έχουν συναντηθεί με το κείμενο του Ντανέ, και από τον γενάρχη τους θαρρείς δεν έχουν κρατήσει παρά μόνο τη χαρακτηριστική του φράση στην αρχή και στο τέλος κάθε αναμετάδοσής του: «Κυρίες, δεσποινίδες και κύριοι, καλησπέρα σας». «Κυρίες, δεσποινίδες και κύριοι, καλή σας νύχτα».

Λάκης Σοφιανός

Ένας «εξτρέμ» σε θέση σέντερ-φορ

Του Γιώργου Ζεβελάκη

ΣΤΑ ΜΕΣΑ της δεκαετίας του '50 άρχισε να ανατέλλει το άστρο ενός ιδιόρρυθμου, παράξενου, σχεδόν περιθωριακού ποδοσφαιριστή, του Λάκη Σοφιανού. Ημουνα μαθητής στις τελευταίες τάξεις του γυμνασίου και φανατικός φίλαθλος, και, μαζί με το ποδοσφαιρόφιλο Ηράκλειο, μαθαίναμε για τους άθλους, εντός και εκτός γηπέδου, ενός κυνηγού με χαρακτηριστική άνεση στο σκοράρισμα. Οι πληροφορίες τότε προέρχονταν από δυο πηγές: την επίσημη, με τις αθλητικές εφημερίδες και τις μεταδόσεις των κυριακάτικων ματς, απ' όπου γίνονταν γνωστά τα σκορ των αγώνων, οι κυριότερες φάσεις και οι διακριθέντες παίκτες. Η άλλη ήταν η υπόγεια πληροφόρηση, που γινόταν προφορικά και έφτανε, από στόμα σε στόμα, στα στέκια των φιλάθλων και στις εξέδρες των γηπέδων.

Στις λίστες των σκόρερ το όνομα του Σοφιανού σπάνια απουσίαζε, αλλά την προσοχή των φιλάθλων τραβούσαν οι φημισμένοι γκολτζήδες, ο Υφαντής, ο Νεστορίδης, ο Δαρίβας. Εκείνα που ερέθιζαν τη φαντασία μας ήταν οι φήμες που έφταναν στ' αφτιά μας για τον Λάκη και τάραζαν την ήσυχη και κοινότοπη μαθητική μας ζωή. Φήμες που δεν έβλεπαν ποτέ το φως της δημοσιότητας.

Οι κινήσεις του γίνονταν σε έκταση πολύ λίγων τετραγωνικών μέτρων στην αντίπαλη περιοχή. Εκεί στηνόταν, με σκοπό να παραπλανήσει, να αιφνιδιάσει και να εκπορθήσει την αντίπαλη εστία. Πολλές φορές χρησιμοποιούσε ανορθόδοξα και αντικανονικά μέσα, που δεν γίνονταν αντιληπτά από τους διαιτητές. Μιλούσαν οι φήμες για χώμα στα μάτια, για φτύσιμο και για ψυχολογική βία με λόγια. Για τα σωματικά του προσόντα κυκλοφορούσαν πολλά. Ελεγαν, αίφνης, πως τα πόδια του δεν ήταν ίσα και αυτό το διόρθωνε βάζοντας στο ένα του παπούτσι ψηλότερο τακούνι. Στον αγώνα δεν τον έβλεπε κανείς να τρέχει περισσότερο από δύο-τρία, το πολύ δέκα μέτρα απόσταση. Είχε όμως πολύ γρήγορο ξεκίνημα κι αυτά τα λίγα μέτρα τα κάλυπτε με ταχύτητα σπρίντερ. Η εξυπνάδα του ήταν σωματικής τάξεως, όπως των μεγάλων ποδοσφαιριστών. Δρούσε ακαριαία και είχε την άνεση και τη γοητεία του ακροβάτη στην πίστα, όταν ερχόταν σε επαφή με την μπάλα. Είχε τόση ευστοχία στο σουτ, που κάποιοι έλεγαν πως: «Όταν ο Σοφιανός πιάνει το σουτ, οι άλλοι πάνε για τη σέντρα».

Η τοποθέτησή του μέσα στο γήπεδο, η στάση του απέναντι στους διαιτητές και η συμπεριφορά του προς τους παίκτες εξυπηρετούσαν το ρόλο του «εκτελεστή» στον αγώνα. Εδειχνε να είναι κάθε στιγμή έτοιμος και ικανός να αξιοποιήσει την

παραμικρή ευκαιρία για γκολ απ' όπου κι αν ερχόταν.

Ο Σοφιανός έξω από το γήπεδο ήταν μια άλλη σκοτεινή ιστορία. Οι σχέσεις του με την παρανομία, έλεγαν, ξεκινούσαν από τα δύσκολα χρόνια της κατοχικής πείνας: σαλταδόρος πάνω στα καμίνια των κατακτητών για να φέρει ένα καρβέλι ψωμί στη φτωχογειτονιά της Γούβας. Οι παραβατικές του πράξεις, μετά τον πόλεμο, τον καταδίκασαν να περάσει ένα μέρος της εφηβικής του ζωής στα αναμορφωτήρια. Εκεί, έλεγαν, έμαθε και την τέχνη του πορτοφολά, που δεν την ξεχνούσε ούτε όταν έμπαινε στα αποδυτήρια.

Η περίοδος με τα περισσότερα γκολ για τον Σοφιανό ήταν εκείνη της συμμετοχής του στον Παναθηναϊκό, 1953-1958. Στην ίδια περίοδο σημείωσε και τα περισσότερα παραπτώματα. Ήταν ο άσωτος υιός μιας καθωσπρέπει ομάδας, που οι υπεύθυνοί της έκαναν το παν για να μη γίνονται γνωστές οι αταξίες του παίκτη που τους ήταν τόσο απαραίτητος στο σκοράρισμα. Όταν μάλιστα ο Σοφιανός βρισκόταν έγκλειστος στις Φυλακές Αβέρωφ, δυο βήματα από το γήπεδο της Λεωφόρου, οι ισχυροί παράγοντες του ΠΑΟ φρόντιζαν να δοθεί ειδική άδεια από τον υπουργό Δικαιοσύνης, για να μπορέσει να χρησιμοποιηθεί στο κρίσιμο ματς του πρωταθλήματος. Με τη συνοδεία χωροφυλάκων έμπαινε από την πίσω πόρτα και έπαιζε στη θέση του σέντερ φορ της ομάδας, επευφημούμενος από χιλιάδες φιλάθλους, που πολλές φορές φώναζαν ρυθμικά το όνομά του. Μετά, πάλι με συνοδεία, τον μετέφεραν στο κελί του.

Αυτός ο παίκτης, ο διεμβολιστής, ο δαιμόνιος, το άθος της κόλασης, ήταν για μας ο κρυφός καημός και το μυστικό κλειδί στον αθώο μαθητικό μας παράδεισο. Υπήρχαν, φυσικά, τότε και καλοί επιθετικοί παίκτες –οι αμυντικοί δεν μας συγκινούσαν–, άμειμπτοι, με ήθος και ευγένεια, όπως ο Πανάκης, ο Υφαντής, ο Δρόσος και τόσο άλλοι, που όλοι τούς επαινούσαν. Η ψυχή μας όμως άλλα ζητούσε και άλλες εικόνες ζωής είχαμε ανάγκη – «γυρεύαμε ένα τίποτα για να πιστέψουμε πολύ», όπως θα έλεγε και ο ποιητής. Το τείχος του μέλλοντός μας, που υψωνόταν μπροστά μας, μάς έκρυβε τον ορίζοντα. Το μυαλό μας, για να ξεφύγει από το μελαγχολικό εφηβικό τοπίο, ζητούσε τολμηρά σχέδια, επινοήσεις, κόλπα, τεχνάσματα. Ο Λάκης Σοφιανός σ' όλα αυτά ήταν μάνα, ο πιο κοντινός μας άγνωστος φίλος. Αυτή τη μορφή, φτιαγμένη από ψίθυρους και αποσιωπητικά, λαχταρούσα να δω πώς ήταν στην πραγματικότητα.

Συνέβη στις 7 Ιουλίου 1957. Στο γήπεδο της Λεωφόρου. Και ήταν το πρώτο ματς που είδα όταν ήλθα, τελειώνοντας το γυμνάσιο, στην Αθήνα. Εκείνη την ίδια μέρα έγινε και η φάση που δεν ξε-

χνώ. Το ματς ήταν ντέρμπι, ΠΑΟ-Ολυμπιακός, και η αξέχαστη φάση άστραψε στο έκτο λεπτό: μια λάθος τακουνιά του Υφαντή προς τα πίσω και η μπάλα, αντί να πάει στον Μπέμπη, έφτασε στον Νεμπίδη. Αυτός έδωσε στον Πανάκη, εκείνος στον Παπαντωνίου, το ισχυρό σουτ του οποίου έφερε σύγχυση μεταξύ Ρωσίδα και Θεοδωρίδη. Επωφελήθηκε τότε ο Σοφιανός, που, πηδώντας πάνω από τον πεσμένο στο έδαφος Ρωσίδα, πρόλαβε να πλασάρει τον αμήχανο Θεοδωρίδη.

Μπορεί με το γκολ του Σοφιανού να έληξε νικηφόρα το ματς, αλλά εκείνη η νίκη δεν στάθηκε αρκετή να δώσει το πρωτάθλημα στον ΠΑΟ. Στον επαναληπτικό αγώνα αναδείχτηκε νικητής, και πρωταθλητής, ο Ολυμπιακός. Ο Σοφιανός δεν αποδέχτηκε την ήττα. Επιτέθηκε και «ελάκτισε» τον Ελβετό διαιτητή του αγώνα – και στις 30 του ίδιου μήνα ανακοινώθηκε ότι: «αφρέθη η φίλαθλος ιδιότης του ποδοσφαιριστού Μιχαήλ Σοφιανού». Από κείνη τη στιγμή και πέρα έπαψα να ενδιαφέρομαι για τις περιπέτειες του ποδοσφαιρικού μου ινδάλματος. Σιγά σιγά έκοψα να πηγαίνω και στο γήπεδο.

Τώρα που τον ξαναφέρνω στο νου, καταλαβαίνω πως ο Σοφιανός ήταν ένα τύπος ρεμπέτη των γηπέδων. Τα χρόνια που έπαιζε, η κολασμένη ζωή του, το γερό ποδοσφαιρικό του ταλέντο, έμειναν στη μνήμη των φιλάθλων εκείνης της εποχής, πριν απ' το '60. Ο Σοφιανός ήταν ένα θέμα πιο βαρύ από τα ελαφρά και ανώδυνα των αρχοντορεμπέτικων τραγουδιών που γράφονταν τότε – όπως εκείνο το ξεχασμένο σήμερα σουξέ του Γιώργου Μητσάκη, για τον έρωτα ενός ποδοσφαιριστή με την ανήλικη μαθήτριά Γιόλα.

Ο Τύπος θυμήθηκε ξανά το Σοφιανό όταν, στις 2 Αυγούστου 1989, μαθεύτηκε το τραγικό τέλος που έδωσε ο ίδιος στη ζωή του, προφυλακισμένος για ναρκωτικά στον Κορυδαλλό. Γράφτηκαν τότε εκτεταμένα και ενδιαφέροντα ρεπορτάζ, από τα οποία σημειώνω δύο: του Πάνου Γεραμάνη και του Νίκου Νάρνου. Πιο εύστοχους, ωστόσο, θεωρώ τρεις στίχους του Ηλία Λάγιου, που απέσπασα από ποίημά του –*μνήμη Γκούντρον Εσλιν*– δημοσιευμένο στο τεύχος αρ. 27, Ιούνιος 1998, του θαυμασίου λογοτεχνικού περιοδικού «Πλανόδιον»:

Έλεπε ο τραγικός: Να κρεμαστής σ' ένα κελλί, αυτό το εύκολο

Μα πον κρεμάστηκα, σαν ματωμένη νύχτα έχω ανθίσει.

Ο κόσμος είναι για να τον ξεχνάς, να σε ξεχνά και μόνος να πεθαίνεις.

Σημείωση: Οι φωτογραφίες που συνοδεύουν το κείμενο προέρχονται από το αρχείο του Γ. Ζεβελάκη.

«Είχε την άνεση και τη γοητεία του ακροβάτη στην πίστα, όταν ερχόταν σε επαφή με την μπάλα».

«Για την ευστοχία του έλεγαν πως, όταν ο Σοφιανός πιάνει το σουτ, οι άλλοι πάνε για τη σέντρα».

Ποδόσφαιρο και πολιτική

Προσεγγίσεις ενός φαινομένου από την Αριστερά (1922-1950)

Του **Θανάση Καλαφάτη**

Ιστορικού του Πανεπιστημίου Πειραιώς

ΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ εισάγεται στην Ελλάδα από τους Αγγλους στα τέλη του 19ου αιώνα και γνωρίζει μαζική ανάπτυξη μετά το 1922, με την έλευση των προσφύγων. Ο κοινωνικός, πολιτισμικός και πολιτικός χαρακτήρας του συλλαμβάνεται από την Αριστερά με αρκετή καθυστέρηση. Η πολιτική της συγκεκριμένης πολιτικής παράταξης απέναντι στο ποδόσφαιρο καθοριζόταν από τις γενικότερες θεωρήσεις της για τον αθλητισμό, από το στενό ή ευρύ χαρακτήρα των νεολογιστικών οργανώσεων της, από τις εκάστοτε τακτικές επιλογές των συνδικαλιστικών της οργανώσεων, από τις θέσεις των διεθνών αριστερών αθλητικών ενώσεων, από τις παρεμβάσεις του κράτους στον αθλητισμό και από την αυθόρμητη κοινωνική δυναμική στους μαζικούς χώρους. Σε σύγκριση με την οπτική άλλων πολιτικών χώρων για τον αθλητισμό και το ποδόσφαιρο ειδικά, -η οποία οπτική συνιστά άλλο κεφάλαιο- η Αριστερά, με τους περιορισμούς που προαναφέραμε, διατυπώνει μια συγκεκριμένη άποψη, που συνδέεται άμεσα με τον ευρύτερο κοινωνικό της λόγο. Συνακόλουθα, εδώ θα παρουσιαστούν συνοπτικά μερικές ιδιαίτερες στιγμές που η Αριστερά, είτε αυτόφωτα είτε ετερόφωτα, στη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, προσεγγίζει το φαινόμενο του ποδοσφαίρου.

Από το 1922 έως το 1950 διακρίνουμε δύο μεγάλες περιόδους στο ποδόσφαιρο, όπου η παρουσία της

Η ποδοσφαιρική ομάδα «επιλέκτων» της ΕΠΟΝ Πειραιά, στο γήπεδο της Νέας Σμύρνης τον Αύγουστο 1945. Από αριστερά: Αρ. Τσολακίδης και Λέπουρας (Ατρομήτου), Ηλ. Παπαγεωργίου - Μαρτίσας (ΑΕΚ), Σ. Χριστόπουλος - Στελλάρας (Ολυμπιακού), Γ. Κεσίσογλου (Εθνικού), Διον. Γεωργάτος και Α. Μουράτης (Ολυμπιακού), Γ. Φερλέμης και Δημ. Καλλιτσης (Εθνικού). Καθιστός ο Δ. Αποστολόπουλος του Ολυμπιακού (Δημ. Ζερβού, «που λες... στον Πειραιά», Αθήνα 1966).

Αριστεράς έχει τα δικά της διαφοροποιητικά στοιχεία. Είναι η περίοδος του Μεσοπολέμου και η περίοδος των εθνικών και εμφυλίων πολέμων.

Μεσοπόλεμος

Στην περίοδο του Μεσοπολέμου ο αθλητισμός και το ποδόσφαιρο αναπτύσσονται σαν θεσμικό στοιχείο της ανασυγκρότησης και αναμόρφωσης των ελληνικών πόλεων. Το κράτος συγκροτεί τις επίσημες αθλητικές ομοσπονδίες και ενισχύει τους βαλκανικούς αθλητικούς δεσμούς, όταν κυρίαρχα ποδοσφαιρικά συστήματα αναδεικνύονται το κεντροευρωπαϊκό και το αγγλικό.

Η ίδρυση ποδοσφαιρικών ομάδων, όπως η Δόξα Δράμας, η Παναχαϊκή

Πατρών, η Νίκη Βόλου, ο Τηλυκράτης Λευκάδος κ.ά., είναι ένδειξη των κοινωνικών διεργασιών που συντελούνται σε τοπικό επίπεδο. Μερικές από τις ομάδες αυτές, ως και άλλες επαρχιακές, είναι μητέρες-ομάδες που προέρχονται από συγχωνεύσεις και δημιουργούν στον ίδιο χώρο πλειάδα μικρότερων ομάδων. Στις μικρότερες πόλεις το Γυμνάσιο παίζει ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση των αθλητικών συλλόγων και των ποδοσφαιρικών ομάδων, με ενοποιητικό και κοινωνικοποιητικό στοιχείο τη σχολική τάξη.

Η παρουσία της Αριστεράς σε μια πρώτη φάση (1922-1928), είναι εμφανής με την προώθηση των εξωραϊστικών αθλητικών συλλόγων και ποδοσφαιρικών ομάδων, που δρουν

στις προσφυγικές συνοικίες των Αθηνών και Πειραιώς με πολλαπλά πολιτιστικά και κοινωνικά καθήκοντα, τα οποία σχετίζονται με την εγκατάσταση και την παραγωγική απασχόληση των προσφυγικών πληθυσμών. Ακόμη, η Αριστερά βρίσκεται πίσω από την ενίσχυση ανεξάρτητων αθλητικών σωματείων και ποδοσφαιρικών ομάδων που καλύπτουν ένα μεγάλο ποσοστό σωματείων σε σύγκριση με τις δυνάμεις που εκπροσωπούν οι επίσημες αθλητικές ομοσπονδίες τόσο στο κέντρο όσο και την περιφέρεια.

Σε μια δεύτερη φάση (1928-1936), η παρουσία της Αριστεράς στον αθλητικό χώρο γενικότερα και στο ποδόσφαιρο ιδιαίτερα σχετίζεται με τη στροφή του ΚΚΕ στους τόπους εργασίας και τους μαζικούς χώρους. Ανάμεσα στα γραφεία της Κεντρικής Επιτροπής της ΟΚΝΕ, το Γραφείο Αθλητισμού διατηρεί σημαντική θέση. Όμως, η συγκρότηση της Ενωτικής Κομμουνιστικής Συνομοσπονδίας Εργατών το 1929 οδηγεί γρήγορα στην Ομοσπονδία Εργατοαγροτικού Αθλητισμού, που ιδρύεται την επόμενη χρονιά και εκπροσωπεί εργατικούς αθλητικούς συλλόγους στο κέντρο και την περιφέρεια, με χαρακτηριστικά τα ονόματα «Εργατικός Αστέρας», «Αστέρας» και «Αναγέννηση», που συγκροτούνται σε βάση εργοστασιακή ή συνοικιακή. Πρόκειται για μια εισαγόμενη πρακτική με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς επιδιώκεται η προβολή μιας άλλης αντίληψης ψυχαγωγίας και άλλων αρχών αθλητικής διαπαιδαγώγησης σε συνάρτηση με πολιτικούς στόχους. Το

Οι τέσσερις ποδοσφαιριστές του Ολυμπιακού και αργότερα της Εθνικής Ελλάδος, στη Μακρόνησο τον Νοέμβριο του 1948. Από αριστερά: Μαλαμπόπουλος, Ν. Πολίτης, Γ. Δαρίβας. Καθιστός ο Διον. Γεωργάτος (Δ. Ζερβού, «που λες... στον Πειραιά», Αθήνα 1966).

Στον αγώνα Ολυμπιακού-Μακρονήσου (1-2), στις 26 Ιανουαρίου 1949, το γκολ του Ολυμπιακού πέτυχε ο Αλ. Χατζησταυρίδης, πρώην «μέσα δεξιά» της ΑΕΚ, που την Καπαχόη μεταγράφηκε στον πειραικό σύλλογο. Εδώ, ο παίκτης -αριστερά- σε προπολεμική φωτογραφία με τους συμπαίκτες του στην ΑΕΚ Τρ. Τζαννετή, Κλεάνθη Μαρόπουλο και Κ. Χριστοδούλου (Πάνου Μακρίδη, «Η ιστορία της ΑΕΚ», εκδ. «Αθλητική Ηχώ», 1952 (:)).

πείραμα συντελείται σε ένα κλίμα απομονωτισμού και σε στενά όρια που καθορίζονται από τις γενικές πολιτικές και αθλητικές συνθήκες της εποχής, καθώς η διεθνής αθλητική αριστερά δεν έχει εύκολες λύσεις και, μετά τη διοργάνωση των διεθνών «Σπαρτακιάδων», καταλήγει στην πρόταση διοργάνωσης της Κόκκινης Εργατικής Ολυμπιάδος στη Βαρκελώνη, το 1936.

Κατοχή – Εμφύλιος

Η περίοδος 1943–1950, περίοδος κατοχής –εθνοαπελευθερωτικών και εμφυλίων πολέμων, χαρακτηρίζεται από την άνοδο και ήττα των αριστερών πολιτικών δυνάμεων. Μέσα στην ίδια περίοδο, κρίσιμος υπήρξε ο πολιτικός ρόλος της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ). Η οργάνωση αυτή, με τη συγχώνευση επιμέρους πολιτικών νεολαίων, συνιστά μία νέου τύπου μαζική οργάνωση, που συνθέτει αρμονικά εθνικούς, πολιτικούς και πολιτιστικούς στόχους. Το βασικό σύνθημα «πολεμάμε και τραγουδάμε» συμπυκνώνει την πεμπτούσια της πολιτικής φιλοσοφίας της. «Η υπεράσπιση συμφερόντων και δικαιωμάτων της νέας γενιάς στη μόρφωση και τον πολιτισμό» αποτελεί έναν από τους βασικούς σκοπούς της. Η προώθηση του αθλητισμού, η ενίσχυση των αθλητικών συλλόγων και ποδοσφαιρικών ομάδων, οργανικό στοιχείο της όλης πολιτιστικής της δράσης, συνιστά στις συγκεκριμένες συνθήκες βαθύτατα πολιτική και πατριωτική πράξη.

Είναι φανερό ότι τα καθήκοντα της οργάνωσης είναι διαφορετικά στην παράνομη (Κατοχή) από τη νόμιμη περίοδο. Στην παράνομη περίοδο το κύριο βάρος πέφτει στην πολιτική και στρατιωτική στήριξη του εθνικού απελευθερωτικού αγώνα. Η αθλητική πολιτική και δράση της οργάνωσης ποικίλλει από περιοχή σε περιοχή και από ζώνη ελεύθερη σε ζώνη υπόδουλη. Οι εκθέσεις των Συμβουλίων Περιοχής και (λιγότερο) τα νεολαιίστικα έντυπα είναι βασικές πηγές πληροφοριών για το είδος των πολιτιστικών και κατ' επέκταση των αθλητικών δραστηριοτήτων της ΕΠΟΝ. Έτσι, π.χ. σύμφωνα με τις εκθέσεις, την περίοδο 1943–1944 στην Πελοπόννησο ιδρύονται κανούργιοι σύλλογοι (Αιγιαλεία) ως επίσης στο Κιλκίς ο Αρης και στην Εδεσσα η Νέα Γενιά και ο Μακεδονικός, ανασυγκροτούνται παλιότεροι, όπως η Δάφνη και τα Πράσινα Πουλιά στην Καλαμάτα, ενισχύεται ιδιαίτερα ο Γυμνασιακός Αθλητισμός και συγκεκριμένα σε περιοχές όπως τα Επτάνησα, όπου η μαθητική νεολαία αποτελεί ιδιαίτερο στόχο της ιταλικής πολιτικής για ενσωμάτωση των Επτανήσων στην Ιταλία, αλλά ταυτόχρονα και την ψυχή της αντίστασης των νέων.

Η περίοδος 1944–1947 συνιστά την περίοδο ελεύθερης δράσης της οργάνωσης, καθώς η χώρα απαλλάσσεται από την ξενική κατοχή. Στην ουσία πρόκειται για μία ημινόμιμη πολιτική περίοδο για τις δυνάμεις της Αριστεράς.

Η ΕΠΟΝ αναπτύσσει τώρα ιδιαίτερα το πολιτικό και πολιτιστικό σκέ-

Η ομάδα του Τηλυκράτη Λευκάδος στο γήπεδο της Αγίας Μαύρας, το 1933. Η ίδρυση ποδοσφαιρικών ομάδων σε κάθε σημείο της Ελλάδος το πρώτο τέταρτο του αιώνα αποτελεί ένδειξη των κοινωνικών διεργασιών σε τοπικό επίπεδο.

λος της. Η ανάπτυξη αυτή γίνεται τώρα λιγότερο πολιτικά αυτόνομη σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Το δημοσιογραφικό όργανο της ΕΠΟΝ, η «Νέα Γενιά», με τη νέα μορφή που παίρνει από το 1945, δίνει σημαντικό βάρος στην προβολή των πολιτιστικών και ιδιαίτερα των αθλητικών δραστηριοτήτων. Η αθλητική ανάπτυξη που προωθείται από τη νεολαιίστικη οργάνωση συμπίπτει με τα πρώτα βήματα που γίνονται από την πλευρά του κράτους για την ανασυγκρότηση των αθλητικών θεσμών, συλλόγων και διοργανώσεων.

Ομάδες επιλέκτων

Μέσα από τις σελίδες της «Νέας Γενιάς» διαμορφώνεται μια νέα αθλητική αντίληψη, συνδεδεμένη με το πρότυπο του «νέου Σοβιετικού αθλητή», που αντανακλά εκείνο του «νέου Σοβιετικού ανθρώπου». Πρόκειται για μια κρατικά κατασκευασμένη εικόνα που οπωσδήποτε δεν διακρίνεται τότε, αλλά είναι ξένη του αθλητικού προτύπου που τείνει να διαμορφωθεί μέσα από την κοινωνική δράση της ΕΠΟΝ. Δίπλα στα δημοσιεύματα για τις επιτεύξεις του σοβιετικού αθλητισμού διακρίνονται ιδιαίτερες στήλες, από όπου ασκείται κριτική στην αθλητική πολιτική της κυβέρνησης και ειδικές σελίδες με νέα από την πολιτιστική και αθλητική δραστηριότητα της ΕΠΟΝ από όλες τις γωνιές της χώρας. Η ΕΠΟΝ συμπεριλαμβάνει στα πολιτιστικά της τμήματα και τμήματα στίβου και ποδοσφαίρου, όταν

στην περίοδο της κατοχής βασικό μαζικό κύτταρό της ήταν οι σύλλογοι φιλοπρόοδων νέων. Ενισχύει υπάρχοντες αθλητικούς και ποδοσφαιρικούς συλλόγους και πρωτοστατεί στην ανακατασκευή καταστραμμένων στίβων και γηπέδων. Σε αυτή την περίοδο αναπτύσσεται ιδιαίτερα το φαινόμενο της προβολής της αθλητικής δραστηριότητας και της οργάνωσης με τη συγκρότηση επονίτικων ποδοσφαιρικών ομάδων στις μεγάλες πόλεις ή τους νομούς. Δεν πρόκειται στην πραγματικότητα για ξεχωριστές ομάδες με αυτόνομη οντότητα, αλλά για ομάδες επιλέκτων, συγκροτούμενες από επονίτες που συμμετέχουν στις επίσημες ομάδες των ίδιων πόλεων ή νομών. Οι επονίτικες αυτές ομάδες, κύρια των συγγενών νομών, αγωνίζονται μεταξύ τους ή στο επίπεδο πόλης με τις άλλες επίσημες ομάδες για την προώθηση κοινωφελών σκοπών.

Η περίοδος 1947–1950 σηματοδοτεί το τέλος της νόμιμης δραστηριότητας των αριστερών οργανώσεων, τη δίωξη και τη φυσική εξόντωση μελών τους και το ξεσπάσμα του εμφυλίου πολέμου. Εκατοντάδες μέλη της ΕΠΟΝ, και ανάμεσά τους αθλητές και ποδοσφαιριστές, σύρονται στα ξερονήσια ή συγκροτούν τα ειδικά πειθαρχικά τάγματα. Η κυβέρνηση των μετέπειτα νικητών συγκροτεί την ίδια περίοδο ποδοσφαιρικές και αθλητικές ομάδες ή ειδικές ομάδες αθλητικών επιδείξεων στο στρατό. Μέσα σε αυτό το κλίμα, το 1949 θα διεξαχθεί ο αγώνας με-

ταξύ Ολυμπιακού Πειραιώς και της (μικτής ομάδας των Ταγματών Α' και Β' της Μακρονήσου, που θα λήξει 2-1 υπέρ των δευτέρων. Ενώ, όσα από τα αθλητικά μέλη της ΕΠΟΝ ξεφεύγουν από αυτό το καταπιεστικό δίχτυ, στις μεγάλες πόλεις ή σε πιο άνετους πολιτικά επαρχιακούς χώρους, συγκροτούν μία δεύτερη γενιά ανεξάρτητων ποδοσφαιρικών συλλόγων με κυρίαρχη την επωνυμία «Αστέρας».

Από την κρίσιμη, δραματικά φορτισμένη σε κάθε επίπεδο, εκείνη περίοδο 1922–1950, έχει παρέλθει χρόνος πολύς και άλλαξαν πολλά στην κοινωνία, στον αθλητισμό, στην Αριστερά. Αυτό που δεν άλλαξε και που βαραίνει ακόμα είναι η φανέλα, που στα χρώματα της ουσιώνεται ο πόθος της συλλογικότητας, και το άρωμα του ποδοσφαίρου, που μας τρύλιγε παιδιά.

Βιβλιογραφία:

1. Αντάσιος Πέτρος: «Συμβολή στην Ιστορία της ΕΠΟΝ», τομ. I & II, εκδ. «Καστανιώτης», Αθήνα 1977, 1979.
2. Βαζών Οντέτ: «Ελληνικές Αντιστασιακές Οργανώσεις Νέων 1941–1944», Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών, 1994.
3. ΔΕΚΠΟΤΑ Δήμων Δράμας: «Δόξα Δράμας, 1918–1965», Δράμα 1996.
4. Εθνική Εταιρεία: «Ο κομμουνισμός στην Ελλάδα», Αθήνα 1937.
5. Λιβιεράτος Δημήτρης: «Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα 1927–1931, τομ. Γ, Αθήνα 1987· τον ίδιο: «Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα», 1931–1936, τομ. Δ', Αθήνα 1994.
6. Πολίτης Νίκος: «Ο Πατριωτικός Αθλητισμός», Αχαϊκές Εκδόσεις, τομ. Β', Πάτρα 1997.
7. Σέβος Δημήτρης: «Που λες... στον Πειραιά», Αθήνα 1996.
8. Τσιναλίκη Κώστας: «Ελληνικός νεανικός τύπος (1915–1936)», Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γ.Γ. Νέας Γενιάς, Αθήνα 1987.
9. Τσιναλίκη Χρήστος: «OKNE 1922–1943», Σύγχρονη Εποχή, Οδηγητής, Αθήνα 1989.
10. «Αθλητικά Χρονικά»: 1928–1932.
11. «Αντί»: Αφιέρωμα στην ΕΠΟΝ, τεύχ. 13/1975.
12. «Νέα Γενιά»: 1943–1947.
13. «Νεολαία»: 1922–1923.
14. Αρχείο Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας: Αρχείο ΕΠΟΝ.
15. Χαρομιάγλιος Βιβλιοθήκη Λευκάδας: Πρακτικά συνελεύσεων ποδοσφαιρικού συλλόγου «Σαπφώ» Λευκάδας (1923–1927).

Ευχαριστούμε τον ποιητή **Μανώλη Αναγνωστάκη** τους κ. **Γιάννη Διακογιάννη**, **Θεόδ. Δάλλα**, **Δημ. Ζερβό**, τον **Δήμο Δράμας** το **Μουσείο Μπενάκη** τους εκδ. οίκους «Μίλητος», «Γεγόπουλος – Μανιατέας» το περ. «ΑΝΤΙ».

Η είδηση του αγώνα Ολυμπιακού–Μακρονήσου όπως δημοσιεύθηκε στη δεύτερη σελίδα της «Καθημερινής» της 27ης Ιανουαρίου 1949.

Αγιαξ για πάντα

Βρήκαμε κάποτε το όνειρο και τώρα μας καταδιώκει...

Γιόχαν Κρόιφ, το πιο λαμπρό από τα αστέρια της απαρτίμιλλης πλειάδας του Αγιαξ, αδιαφιλονίκητος ηγέτης του και από τους μεγαλύτερους ποδοσφαιριστές όλων των εποχών (Αλεξ. Μερκίורי, «Ιστορία Παγκόσμιου Ποδοσφαίρου», εκδ. «Τεγόπουλος - Μανιατάς».)

Ενα κείμενο του Μανόλη Αναγνωστάκη

ΥΠΑΡΧΟΥΝ άνθρωποι μ' έναν και μοναδικό έρωτα στη ζωή τους. Έχουν γνωρίσει πολλές γυναίκες, τις αγάπησαν, η γυναίκα δεν έπαψε ποτέ να τους συγκινεί, αλλά κάποτε γνώρισαν το μεγάλο, το μοναδικό έρωτα - ύστερα, όλες οι άλλες τους φαίνονται... απλές οδοντόκρεμες.

«Ομορφή 'σαι και καλή 'σαι μα Πεντάμορφη δεν είσαι...»

Γιατί η σύγκριση γίνεται με την Πεντάμορφη, τη Μοναδική!

Φίλοι του ποδοσφαίρου, όσοι τρέχετε ακόμα κάθε Κυριακή στα γήπεδα, ή καθισμένοι στην αναπαυτική σας πολυθρόνα μπουχτίσατε να βλέπετε στη μικρή οθόνη τα διεθνή «μεγαθήρια» που πληθωρικά γνωρίσαμε τον τελευταίο καιρό - βάλτε μια στιγμή το χέρι στην καρδιά, όσοι έχετε ξεπεράσει το φράγμα του φανατισμένου και τυφλού οπαδού ή του άκριτου φιλοθεάμονα και αναρωτηθείτε: μα είναι ποδόσφαιρο αυτό που βλέπω; Καλές ομάδες, δε λέω, μαχητικοί οι Βέλγοι, σταθερή η Λίβερπουλ, τεχνίτρα η Γιουβέντους, σκληροτράχηλη η Μπάγερν - αλλά, αλλά, αλλά, ποίο το διαφορετικό; (Θυμάμαι την πικρόχολη κουβέντα ενός φίλου, έμπειρου γερόλυκου των γηπέδων: «Καλή η Αρσενάλ. Ενα διεθνές φορμαρισμένο Αιγάλεω»).

Γιατί αυτές οι αναπόφευκτες συγκρίσεις; Γιατί αυτή η αίσθηση μιας μονοτονίας, μιας επανάληψης, κάθε φορά που βλέπουμε έναν πολυδιαφημισμένο αγώνα με τις επίχρυσες βεντέτες; Γιατί αυτή η πικρή γεύση της στασιμότητας, της έλλειψης του πρωτόγνωρου, η αυθόρμητη αντίδραση: «πάμε να φύγουμε, σ' αυτό το σημείο είχαμε έρθει και στο προηγούμενο έργο»;

Γιατί, φίλοι που ζήσαμε και γεράσαμε στα γήπεδα, ψάχνοντας όχι μόνο τη νίκη, όχι μόνο τους πανηγυρισμούς, όχι μόνο τη δύναμη, την τεχνική ή τον εντυπωσιασμό, αλλά πάντα το κάτι άλλο, την

Η ομάδα του Αγιαξ πριν από τον τελικό του Κυπέλλου Ευρώπης Πρωταθλητριών, το 1971 στο Γουέμπλεϊ. Ορθιοί: Χούλσοφ, Στούι, Σουρμπέρ, Βαν Ντάικ, Μιούρεν, Καθιστοί: Κάιζερ, Σβαρτ, Ράιντερς, Βάσοβιτς, Κρόιφ, Νέσκενς (Γιάννη Διακογιάννη, «100 κορυφαίες ομάδες της Ευρώπης»).

Με τα χρώματα της Εθνικής Ολλανδίας, δύο παίκτες του Αγιαξ, ο Κρόιφ (14) και ο Νέσκενς, πανηγυρίζουν το δεύτερο γκολ των Ολλανδών κατά της Ανατολικής Γερμανίας στο Παγκόσμιο Κύπελλο του 1974 («Ιστορία Παγκόσμιου Ποδοσφαίρου»).

πνοή που μεταβάλλει ένα «ομαδικό παιχνίδι» σε έργο τέχνης, ανεπανάληπτο όπως όλα τα γνήσια έργα τέχνης - γιατί, φίλοι, το βρήκαμε κάποτε αυτό το όνειρο και τώρα μας καταδιώκει και θέλουμε να το ξαναζήσουμε και δε βολεί να το ξαναζήσουμε.

Εραστές της μπάλας όλου του κόσμου, παραμερίστε. Περνά η Μεγάλη Κυρία των γηπέδων (αυτή η πραγματική Κυρία κι όχι οι ψιμυθιωμένες εταιρίες των πολυεθνικών) περνά ο μεγάλος ΑΓΙΑΞ!

Όσοι αγαπήσαμε με τη φλόγα του έφηβου ερωτευμένου αυτή την υπεργίγνη Bella Dona δεν μπορούμε πια να την ξεχάσουμε.

Δεν κράτησε πολύ η αστραποβολή της. Γιατί όλα τα καταυγαστικά όνειρα δεν κρατούν πολύ. Γιατί όλες οι πρωτοπορίες, που ανατρέπουν όλα τα γερασμένα κατεστημένα και τις χρυσές μετριότητες, περνούν σαν αστραπή, αλλά όσοι δουν τη λάμψη τους δεν την ξεχνούν ποτέ. Γιατί μια επανάσταση δεν έχει κατά κανόνα αντάξιους επιγόνους.

Δεν απέκτησε -λένε- «τίτλους» και διεθνείς διακρίσεις, όσοι μετρούν τις αξίες με τα συσσωρευμένα μετάλλια και τις μπακάλικες προδιαγραφές. Δεν είχε -λένε- συνεχιστές. Μα, μήπως κληρονομιάται η ιδιοφυΐα;

Ό,τι υπήρξε πριν από τον Αγιαξ -το συνειδητοποιήσαμε ξαφνικά- υπήρξε η προϊστορία του ποδοσφαίρου. Μετά τον Αγιαξ φάνηκε πως υποχρεωτικά πια άνοιξε η ιστορία.

Δεν άνοιξε. Άνοιξε το αλισβερίσι των συστημάτων της κυριαρχίας του κόουτς-σκηνοθέτη, των αγοραπωλησιών και των λεγεωνάριων. Το θέαμα συνεχίζεται, συναρπαστικό -πάντα η πάλη για τη νίκη είναι συναρπαστική-, εντυπωσιακό, αλλά χω-

ρίς το νακ. Αυτό το νακ που άστραψε πριν δέκα χρόνια σαν μετέωρο κι έσβησε πρόωρα, αφού διέγραψε την εκτυφλωτική τροχιά του. Εσβησε. Γιατί τα παιδιά του έκαναν φύλλα φτερά. Το διεθνές ποδοσφαιρικό δουλεμπόριο μοίρασε το δεμάτι σε χωριστά καλάμια. Ενα εδώ, ένα εκεί. Και τα καλάμια, μόνα τους στους αφιλόξενους κάμπους, λύγισαν κι έσπασαν. Γιατί μόνο το δεμάτι ήταν η ποιήση. Και αυτή χάθηκε για πάντα από τα γήπεδα.

«Χορταίνουμε» μπάλα τώρα κάθε Κυριακή και Τετάρτες. Συγκινούμαστε, ενθουσιαζόμαστε πάλι, παρασυρόμαστε πού και πού, θαυμάζουμε τους καινούριους γκολτζήδες. Αλλά η υπέροχη γοητεία πια δεν υπάρχει. Την πήραν μαζί τους κι έφυγε, όπως φεύγουν όλα τα μοναδικά και ανεπανάληπτα, οι εκθαμβωτικοί Ολλανδοί.

Τώρα βασιλεύει η δυναστεία των συστημάτων, τα γκολ που μετρούν εντός και εκτός, οι υπολογισμοί και τα τεφτέρια.

Θα μας ξαναθυμίσει άραγε κάποιος καμιά πάλι φορά πως το ποδόσφαιρο δεν είναι πια απλώς τεχνική, δεν είναι πια απλώς δύναμη, δεν είναι άθροισμα από εξωνημένες βεντέτες;

Θα μας θυμίσει πάλι κανείς την έμπνευση, τη γοητεία του απρόοπτου, τον αυθορμητισμό που γίνεται σοφία και τη σοφία που φαντάζει σαν αυθορμητισμός, το ότι το ποδόσφαιρο μπορεί να είναι το πιο μοντέρνο χορογραφικό έργο Τέχνης, όπως μας απέδειξαν και μας το δίδαξαν οι νέοι Νιζίνσκι της δεκαετίας του '70;

Βίβα για πάντα, ΑΓΙΑΞ.

Σημείωση «7 Ημερών»: Το κείμενο πρωτοδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Η Αυγή», φ. Κυριακής 28 Οκτωβρίου 1984, και ο ποιητής υπέγραψε Αλ. Καμής.